

*Одами эрсанг демагил одами,
Ониким, йўқ халқ гамидин гами.*

Алишер НАВОИЙ

МУЛОҚОТ

МИЛЛИЙ, ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ВА
ТАРИХИЙ-БАДИИЙ ЖУРНАЛ

2000 йил, март-апрель, 2-сон

Журнал 1991 йилда ташкил этилган

БОШ МУҲАРРИР

Барот БОЙҚОБИЛОВ

Таҳрир ҳайъати:

Бурибой АҲМЕДОВ

Ботир ВАЛИХУЖАЕВ

Абдулҳафиз ЖАЛОЛОВ

Нарзулла ЖҮРАЕВ

Ҳамид ЗИЁЕВ

Нормумин ОЧИЛОВ

Рашид РАУПОВ

Ҳожиакбар РАҲМОНҚУЛОВ

Акмал САИДОВ

Давлатмурод САЪДУЛЛАЕВ

Азиз ТҮРАЕВ

Ориф УСМОН

Музаффар ХАЙРУЛЛАЕВ

Омон ҲИКМАТОВ

МУНДАРИЖА

- А. САИДОВ. Сайловлар — демократия ва мустақиллик тинсоли 2
- Р. РАУПОВ. Мустақиллик фарзанди 5
- М. ХАЙРУЛЛАЕВ, Б. ВАЛИХУЖАЕВ, Р. АБДУЛЛАЕВ, З. МУҲАММАДЖОНОВ, И. ИСКАНДАРОВА, Қ. ХОНАЗАРОВ, У. ҚОРАБОЕВ, А. ЧОРИЕВ, А. ЙҮЛДОШЕВ, Қ. БАШАРОВ, З. ҚУТИБОЕВ, Т. ОРТИҚОВ, М. АБДУЛЛАЕВ, Ш. НУРТОЕВ, Ж. ЭРГАШЕВ, «Мулоқот» ҳақида уйлар 9
- Э. ХАЛИЛОВ. Демократия ва тараққиётга йўлловчи қонун 11
- Х. АЛИМОВ. «Мен» туйғуси ва республикамиз келажиги 16
- С. ЧОРИЕВ. Фуқаролик жамияти ва сиёсий маданият 20
- И. ЖАББОРОВ. Буюк салтанат шукуҳи 24
- Д. САЪДУЛЛАЕВ. Муқаддас қасамни бузиш — гуноҳи азим 27
- М. МИРЗО. Ватан севгиси 31
- Қ. РАЖАБОВ. Бир мақсадли икки Эргаш 33
- Наврўзи олам муборак! 38
- Т. ЙҮЛДОШ. Бир сиқим тупрогинг бўлай... 42
- Х. ЮНУСОВА. Туркистоннинг ишғол қилиниши. Сиёсий ва иқтисодий сабаблар 46
- [Ғ. Ас-САЛОМ,] М. ИСМОИЛ СОБИР. «Бобурнома»ни Америка кашф этмоқда 52
- АБДУЛ-ҚОДИР. Фил ва Паҳлавон Шейр 55
- МИРХОНД. «Равзатус сафо» 58
- «Мулоқот» дафинаси 61
- Бошқотирма 64

Тошкент, «Шарқ» нашриёт-матбаа концернининг босмаҳонаси
© МУЛОҚОТ, 2000 йил.

Акмал САИДОВ

САЙЛОВЛАР— демократия ва мустақиллик тимсоли

Демократиянинг энг муҳим тамойили — одамларнинг сайлов ҳуқуқини, ўз хоҳиш-иродасини эркин ифодалаш, ўз манфаатларини рўёбга чиқариш ва ҳимоя қилиш ҳуқуқини таъминлаш учун ҳуқуқий шарт-шароит, қонуний-ҳуқуқий замин яратиш бериш лозим. Ҳақиқатан ҳам демократиянинг бош талаби — бу эркин ва адолатли сайловлардир. Демократик сайловлар кўппартиявийлик асосидагина бўлади. Кўппартиявийлик бўлгандагина ҳар бир фуқаро том маънодаги танлаш ҳуқуқига эга бўлади.

Ҳозирги кунда Ўзбекистонда халқаро ҳуқуқ андозалари ва талабларига ҳамда илғор чет эл тажрибасига мос сайлов қонунчилиги яратилди. Асосий мақсад амалдаги қонунларни ҳаётга татбиқ қилиш механизмларини яратишдир.

Янги сайлов қонунчилигимизнинг АСОСИЙ МАҚСАДИ самарали, ишчан, профессионал вакиллик органларини сайлаш ва юқори фуқаролик ва ҳуқуқий маданиятли сайловчиларни шакллантиришдир.

Янги сайлов қонунчилиги ва амалиёти Ўзбекистонда амалга оширилаётган демократик ислохотларнинг таркибий қисmidир. Ўзбекистон — ёш мустақил демократик давлат. Мустақиллик йиллари — бу маъмурий-буйруқбозлик тизимидан демократик-ҳуқуқий давлат сари қўйилган дадил қадамлар йилларидир. Шўролар империясида сайлов тизими мустабид тузумнинг таркибий қисми эди. Сайловчи психоло-

гиясида демократик сайловларга ишонч руҳи йўқ эди. Бу психологияни ўзгартириш Ўзбекистонда амалга оширилаётган сайлов борасидаги ислохотларнинг пировард мақсадидир.

Ўзбекистонда амалга оширилаётган демократик ўзгаришларнинг мантиғи, тамойиллари қуйидагилардан иборат:

биринчидан, аста-секинлик билан, босқичма-босқич ҳаракат қилиш ва ислохотларни амалга ошириш;

иккинчидан, демократик ўзгаришлар даражасининг халқ руҳиятига, менталитетига мослиги;

учинчидан, тарихий-миллий тажрибага таяниш;

тўртинчидан, халқаро ҳуқуқ андозалари ва талабларини эътиборга олиш.

Шунинг учун янги сайлов қонунчилиги ва амалиёти тараққиётини мамлакатимизда амалга оширилаётган демократик-сиёсий ва ҳуқуқий ислохотларнинг узвий таркибий қисми деб қараш керак.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда янги сайлов қонунчилиги тизими яратилди. **Ҳа, айнан тизими яратилди.** Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, Ўзбекистоннинг янги сайлов қонунчилиги тизими нафақат бевосита сайлов тўғрисидаги қонунларни, балки сайловларга билвосита тааллуқли яна бир қатор қонунларни ўз ичига олади.

Янги ўзбек сайлов Қонунчилигининг ўзига хос хусусиятлари.

Биринчи хусусияти: Ўзбекистонда сай-

лов қонунчилигининг ривожланиши, авваламбор, фуқароларнинг фаол ва пасив сайлов ҳуқуқларидан фойдаланиш имкониятларини яратишга қаратилгандир.

Иккинчи хусусияти: сайлов ҳуқуқидан фойдаланишнинг ҳуқуқий томонлари ва техникаси такомиллаштирилди. Бу фуқароларнинг сайлов ҳуқуқидан фойдаланиш маданияти даражасига боғлиқдир. Ҳар бир фуқаро сайлов ва сайланиш ҳуқуқига эга. Ундан тўлиқ фойдаланиш имкониятларини яратиш сайлов қонунчилигининг асосий мақсадидир.

Учинчи хусусияти: Ўзбекистонда нафақат сайлов қонунчилиги янгиланди, балки сайловларга ёндашув фалсафаси ҳам ўзгарди. Яъни сайлов қонунчилигида халқаро стандартлар тўла ўз аксини топди.

Тўртинчи хусусияти: сайловлар демократиянинг юраги, узвий бўлагидир. XX асрнинг сўнгги ўн йиллигини Ги Эрмэ айтганидек «демократияга бурилиш» даври деб баҳолаша бўлади. Ўзбекистон ҳам демократияга юз тутди. Шу ерда ЮНЕСКО Бош директори Федерико Майорнинг қуйидаги сўзлари ўринлидир: «**Демократия бошдан кечирилган тажрибага, тўлиқ ўзаро кели-**

ҳуқуқи берилганлигидир. Бу сайлов амалиётимиздаги муҳим ижобий ҳол бўлиб, аминманки, жаҳон ҳамжамиятининг эътиборига сазовордир.

Маълумки, «бевосита демократия ва «билвосита демократия» деган тушунчалар мавжуд бўлиб, билвосита демократияда фуқаролар вакиллари орқали сиёсатда қатнашса, бевосита демократияда фуқаро шахсан ўзи қатнашади. Ташаббускор гуруҳларни тузиш билан фуқаролар сиёсатда бевосита — тўғридан-тўғри иштирок этадилар, яъни бевосита демократия тамойили яққол намоён бўлади.

Ҳозирги куннинг сайловчиси истиқлолга қадар бўлган, ҳатто тўрт-беш йил бурунги сайловчидан тубдан фарқ қилади. Мамлакатимизда амалга оширилаётган туб демократик ислохотлар натижасида сайловчининг сиёсий фаоллиги ошиб, у чинакамига танлаш ҳуқуқини амалга оширишга киришди. Эндиликда, сайловчилар нафақат сиёсий партиялар ёки маҳаллий ҳокимият вакилик органлари томонидан кўрсатилган номзодларга, айни вақтда бевосита фуқаролар томонидан танланиб, саралаб кўрсатилган номзодларга ҳам овоз берадилар.

Мақсад дегани — халқни, миллатни бирлаштирувчи, йулга бошловчи бамисоли бир байроқ. Бу байроқ бутун Ўзбекистон халқининг руҳини, гурур-ифтихорини, керак бўлса, қудратини, орзу-интипишларини мужассамлаштирадиган улуг кучдир.

Испом КАРИМОВ

шувга, масъулиятга асослангандагина яшайди. Бунда демократия олинadиган фойда ёки кўриладиган зарарга боғлиқ бўлмайди. Демократия — фақатгина сайловлар ўтказиш ёки бошқариш шакли эмас, балки турмуш тарзи ҳамдир».

Ўзбекистонда фуқароларнинг сайлов маданияти миллий турмушимиз тарзига айланмоғи зарур.

Аристотел айтганидек, ҳуқуқ фуқароларнинг етуқлигидан олдинда боради, лекин фуқароларнинг етуқлиги ҳуқуқни татбиқ қилишни таъминлайди.

Ўзбекистонда 1999 йилги парламент сайловларининг ўзига хос янгиликлари. «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида»ги ва «Вилоят, шаҳар ва туман халқ депутатлари кенгашларига сайловлар тўғрисида»ги қонунлардаги жаҳон ҳамжамияти ўрнатган олса арзийдиган энг оламшумул янгиликлардан бири — бу сайловчиларнинг ташаббускор гуруҳлари томонидан Олий Мажлис ва маҳаллий кенгашлар депутатлигига номзодлар кўрсатиш

Хўш, ушбу янгиликнинг юзага чиқиш сабаблари нимада?

Биринчидан, бу истиқлол шарофати билан мамлакатимизда сайловларнинг эркин, демократик усуллар билан олиб борилаётганлиги мевасидир. Шу билан бирга вакиллик органларига номзодлар кўрсатишнинг сайловчилар учун биз билган партия номзодлари ва ҳокимият органлари номзодларига муқобил номзодлар кўрсатиш ҳамда сайлаш имкониятининг берилгандир. Бу — чинакам демократиянинг амалда намоён бўлишидир.

Иккинчидан, ушбу янгилик халқаро сайлов ҳуқуқи стандартларига ва умуминсоний демократик қадриятларга тўла мос келади.

Учинчидан, бу усул Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ва Европа Хавфсизлик ва Ҳамкорлик Ташкилоти томонидан қўйилadиган халқаро талабларга тўла жавоб беради.

Тўртинчидан, бу Шарқона демократик миллий институт бўлмиш маҳаллалар, фу-

қароларнинг ўзини ўзи бошқариш анъаналарига ҳамоҳангдир.

Бешинчидан, буни республикамызда чинакам демократик ҳуқуқий давлат ва адолатли фуқаролик жамияти қуриш йўлидаги муҳим амалий қадамлардан деб ҳисоблаш мумкин. Жаҳон сайлов тажрибасида ибратли, халқ оммаси вакиллари парламентиға кўпроқ жалб этиш, давлатни бевосита бошқаришда кенг жамоатчилик иштирокини таъминлаш Ўзбекистонда ўзига хос халқчил демократиянинг чуқурлашиб бораётганини кўрсатувчи кўзгудир.

Олтинчидан, ўтган сайловларимизнинг яна бир янгиллиги — бу мустақил номзодларни қўллаб-қувватлаш Марказининг тузилишидир. У жаҳон сайлов амалиётида биринчи марта тузилди. Янги марказ йигирмадан ортиқ таъсисчилар, жумладан, ташаббускор гуруҳлар вакиллари, мустақил номзодлар, маҳалла оқсоқоллари кенгашларининг раислари ва бир қатор нуфузли ноҳукумат ташкилотлари ташаббуси натижасида юзага келди. 1999 йилнинг 23 сентябр куни Марказнинг Таъсис мажлиси бўлиб ўтди. Унда ушбу Марказнинг, Низоми қабул қилинди, шунингдек, раҳбар органлари тузилди. Адлия вазирлиги томонидан рўйхатга олинди ва Низомға кўра у нодавлат, ноҳукумат ташкилоти ҳисобланади. Марказға унинг мақсадларини қўллаб-қувватловчи барча ташкилотлар, мустақил номзодлар ва ташаббускор гуруҳ вакиллари жамоа шаклида ва шахсан аъзо бўлишлари мумкин. Марказнинг бўлимлари барча вилоятларда фаолият кўрсатмоқда.

Сайловларда 16 та мустақил номзод Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутаты этиб сайланди.

Мустақил депутатларнинг кучли, адолатли, халқчил, фуқаролик жамиятини барпо этишлари аҳамияти каттадир.

Биринчидан, бу ҳолат мамлакатимизда амалға оширилаётган демократик ислохотларға халқимизда ишончининг ортиб бораётганлигини кўрсатди. Мустақил номзодлар кўрсатиш тажрибаси ва уларнинг сайланиши — демократик тамойиллар халқимиз миллий турмуш тарзига сингиб бораётганлигининг ҳам яққол намунаси дир.

Иккинчидан, сайловолди жараёнлари аҳолининг сиёсий фаоллигининг ошиб боришиға, уларнинг собиқ шўролар давридагидек сайловчиларнинг четдан кузатувчи бўлиб қолмай, аксинча, унинг фаол иштирокчиси бўлишиға сабаб бўлди. Қисқача қилиб айтганда — халқ сиёсий боқибегамликдан қутилди, узоқ сиёсий уйқудан уйғонди дейиш мумкин. Бошқача айтганда,

биз бугунги кунда Ўзбекистонда рўй бераётган узоқ сиёсий Уйғонишнинг гувоҳи ва иштирокчилари бўлмоқдамиз.

Учинчидан, ушбу жараён сайловчилар сиёсий онги ва руҳиятида ижобий ўзгаришларни пайдо қилди. Олдин сайловчилар ким номзод бўлишиға деярли бефарқ бўлганлар. Чунки номзод юқоридан аниқланиб, фақатгина тасдиқлаш учун сайловчиларға тавсия этилар эди. Қолаверса, у сайланганидан сўнг ҳам халқ олдида ҳисоб бермас, унинг дарду ташвишини айта олмасди, мажлисларда номиға ўтириб қайтарди. Бундай тартибнинг ўзиёқ сайловчининг бефарқ бўлишиға олиб келар эди.

Тўртинчидан, бугунги уйғониш Ўзбекистонда анъанавий миллий демократик институт — маҳалланинг обрў-этибори, жамиятдаги ўрнини яна бир бор аниқлаб олишиға имкон берди. Маҳаллалар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари аҳамиятининг ўсиши эса, уларнинг умуминсоний ва миллий қадрият бўлмиш сайловчилар билан янада уйғунлашаётганидан, сайловлар эса миллий турмуш тарзимизнинг узвий қисмиға айланиб бораётганидан далолат беради.

Мустақил депутатларни бирлаштирувчи бир қанча омиллар мавжуд.

Авваламбор, улар ташаббускор гуруҳлар томонидан номзод қилиб кўрсатилади.

Иккинчидан, улар сайловларда ва ўз депутатлик фаолиятида сиёсий партиялар ва ҳокимият вакиллик органларидан мустақилдилар.

Учинчидан, улар бошқа номзодларға нисбатан бевосита халққа яқиндилар. **Яна бир бор таъкидлайман**, мустақил депутатлар — халқ вакиллари дир. Халқ ишончи эса, ўз навбатида, Президентимиз Ислам Каримов таъкидлаганларидек — олий масъулият дир.

Ўзбекистон — ҳуқуқий демократик фуқаролик жамиятини шакллантиришға астойдил бел боғлаган эркин юрт дир. Бундай адолатли жамият яратилишининг тақдири охир оқибатда ҳар бир фуқаронинг ҳуқуқий онги ва сайлов маданияти даражасиға, қонунға муносабатиға боғлиқ бўлади. Замон чинакам халққа боққан, Ватаннинг тақдири халқ ихтиёриға топширилган ўта қимматли дамларни бошимиздан кечирмоқдамиз. Ўзбекистон парламенти биз сайлаган, ҳар бир уй, кўча, маҳалланинг вакили — ҳар биримизнинг вакилларимиз бўлмиш депутатлар билан тўлди. Улар депутат сифатида ўз кучлари, билимлари ва барча имкониятларини Ватанимиз равнақи учун хизмат қилишға бағишлайдилар.

Рашид РАУПОВ

МУСТАҚИЛЛИК ФАРЗАНДИ

Сизнинг қўлингиздаги ушбу журнал муҳаррияти илк бор 1990 йил 1 октябрдан иш бошлаган эди. Ҳа, ишлар биринчи кунлардан қизигандан қизиди. Ўша кунлардан кейинги тархий воқеалар ривожи ҳам шундай тез кечдики, орадан роппа-роса ўн йил ўтганига ҳатто ақл бовар қилмайди! Шу даврда юзлаб йилларга арзигулик янгиликлар, яхшиликлар юз бердики, уларнинг гувоҳи бўлган Ўзбекистоннинг ҳар бир фуқароси давр ортидан югурди, елди, замон билан ҳамнафас бўлиш учун астойдил ҳаракат қилди, қарабсизки, мана, бугун истиқлол нуридан баҳраманд журналимиз ҳам ўн ёшга тўлиб турибди.

Саксонинчи йилларнинг охирлари. Шу йилларда паймонаси тўла бошлаган, сохта зўравонликка асосланган собиқ тузум ўзини сақлаб қолиш учун бошини ҳар томонга ура бошлади ва ўша кунлардаги дардини «қайта қуриш» деб атади. Ошкоралик шамоллари эса бошлади...

Аслида етмиш йил орзу қилган фаровонлик ва бахтнинг сароб экани ҳар бир фуқарога, ҳар бир раҳбарга ва ҳар бир хорижий кузатувчига ошкор бўлиб қолган эди. Шу йилларда одамлар ҳеч бўлмаганда рўйроқ гапиришга, нафақат қорни, балки қадрининг қайғусини қила бошлашга киришдилар.

«Мулоқот» худди шу кунларда ҳаётга ўзининг илк қадамини ўзига хос ташлаган ҳолда кириб келди. Бу ўзига хосликни кичкина бир аломатдан англаб олса ҳам бўларди. Яъни ўша пайтда барча газета ва журналлар номлари тепасида «Бутун дунё пролетарлари, бирлашингиз!» деган марксча шиор турарди. **«Мулоқот» бу шиордан юз ўгирган биринчи журнал бўлди.** Унинг ўрнига Алишер Навоий ҳазратларининг «Одами эрсанг демагил одами, Ониким, йўқ халқ гаமிдин гами» деган ҳикматли сўзини шиор қилиб олди.

Журнални ташкил этишдаги илк тадбир бош муҳаррирнинг режаларини муҳокама

этиш бўлган эди. Бош муҳаррир кўплаб мавзуларни, аниқ сарлавҳаларни узундан узок рўйхат қилиб олган, гап, фақат, муаллифларни топишда қолган эди. Муҳарририятнинг илк йиғилишларида қайси мавзуни ким яхшироқ ёзиши мумкинлигини муҳокама этиш билан банд бўлганмиз. Редакциянинг ҳар бир ходимини топилган мавзуларнинг ғоят долзарблиги, сарлавҳаларнинг қуймалиги, тўғриси ҳайратга солар эди. Ўша кунлардаги ошкоралик кўпгина кескин ва тўғри гапларни шартта айтиш имконини бериб турган бир пайтда, чинакам жавлон уриш лозим эди-да! Аммо шуни ҳам айтиш керак, муаллифлар ҳақида бош қотирганда, амин бўлдики, ўзбек зиёлилари ўртасида жасоратли, билимдон инсонлар ғоят кўп экан. Редакциянинг барча ходимлари ҳар бир мавзу учун белгиланган муаллифни топиш ва редакцияга таклиф этиш билан машғул бўлдилар. Бош муҳаррир муаллифга ўз талабларини қўйди. Шу мақолани ёзишда нималарга эътибор бериш, қайси жиҳатлар чуқур ўрганилиши хусусида вазифалар белгилади. Бир сўз билан айтганда журнал ташкилотчи ва ташаббускор бўлди.

Бу журнал ҳақида сўз юритар эканмиз, аввало, ўша даврни эслашимиз шарт. Чунки матбуот — давр ойнасидир. Журнал чиқа бошлаган кунлар энди биз учун тарих бўлиб қолди. Бугун илк сонларимизни варақлар экансиз, ўша кунлар, яқин ўтган тарихимиз ҳақида беихтиёр ўйлаб қоласиз. Журнал Ўзбекистоннинг собиқ компартияси журнали сифатида чоп этила бошлаган эди. Шунга қарамасдан журналнинг илк сонларидаёқ бу партия шаънига очик-ойдин танқидий фикрлар айтила бошланди. 1991 йилда чоп этилган илк сондаги қуйидаги сатрлар бугун беихтиёр одамини ўзига тортади: **«Бизда илмий дунёқарашимиз табиатиға мутлақо ёт бўлган обрўпарастлиға, ўзбошимчаликка асосланган ҳокимият тузуми вужудга келдики, бу маънавий ҳаётимиз марказдан бошқарувчи, фикр ва му-**

лоҳазаларимизни темир панжалари билан бўғиб ташловчи, ҳеч қандай қонун билан ҳисоблашмайдиган мафкуравий диктатура бўлиб чиқди. Фикрларга кишан солган мафкура ҳукмдорлиги мунофиқларча коммунистик мафкура деб аталди. Сиёсий ҳужжатларда у очикдан очик ҳукмрон мафкура деб баён этилди. Кези келганда шуни айтиш керакки, аввало коммунистик мафкуранинг ўзи уйдирма гап. Чунки йўқ жамиятнинг қандай қилиб мафкураси бўлиши мумкин? Қолаверса, коммунизм амалий сиёсатимиз мақсади бўлолмайди.

Мана шу матн 1990 йилнинг ноябр ойида ёзилиб, босиш учун нашриётга топширилган. Муаллифи — таниқли файласуф олим, раҳматли Хайдар Пўлатов. Мақола бош муҳаррир буюртмаси билан махсус ёзилган эди. Яхши ойнада борлиқ яна ҳам аниқроқ, яққолроқ акс этади, дейишади. Ўша пайтларда, «Мулоқот»да, яъни собиқ марказқўм журналининг ўзида коммунистик мафкуранинг ҳалокатга маҳкум эканлиги ҳақидаги сатрларнинг босилиши аввало тарихий хулоса, ҳақиқат тақозоси бўлса, бу — таҳририят учун ўзига хос қаҳрамонлик эди. Демак, журнал илк сонлариданоқ давримиз учун, халқимиз учун адолат ойинаси вазифасини ўтай олгани қувончлидир.

Мана шу бир неча сатрнинг ўзи ўша кунлардаги ҳаётимиз ҳақида бир олам хулоса чиқариш имконини беради. Ўша даврнинг сиёсати, мафкураси ҳақида ўша даврнинг ўзида бу қадар рўй-рост ва илмий хулосалар айтила бошлангани собиқ иттифоқнинг таназзули муқаррар бўлиб қолганидан бир дарак эди. Табиийки, халқимизнинг жасур, билимдон ўғлонларини мустақиллик орзуси ҳеч қачон тарк этмаган. Демак, халқимизнинг асрий орзуси — Истиқлол осонликча қўлга киритилган эмас!

«Мулоқот»нинг илк сонларини варақлар экансиз, ўша даврдаги «қайта қуриш» сиёсати берган андак имкондан фойдаланиб, халқимизнинг барча дарду ҳасратлари тўкиб солинганининг гувоҳи бўласиз. Чунки янги журнал элга манзур бўлиши учун халқнинг

чинакам ташвишларини айтиши, энг муҳим масалаларга эътибор бериши лозим бўлди. Бу ташвишлар фақатгина майда икир-чирлар, сув келтиришу газ тортиш эмас. Улар ростдан ҳам сиёсий талаблар даражасига бориб етди. Биз мафкуравий ҳукмдорлик даврида ўз миллий қиёфамиздан ажралиб бораётганимиз, бу ишдаги партиянинг кирдиқорлари аниқ айтилди. Шундай чиқишлардан бири «Партиявийлик чексизми?» мақоласи эди. Унда партия ғоявий ҳукмронлигининг нохуш оқибатлари яққо очиб берилди. Партия туфайли амал курсиларига кўтарилган баъзи кимсалар бу мақолага қарши дарҳол маломат тошлари ота бошладилар. Кўпчилик эса бу ҳақиқатдан ғоят мамнун бўлдилар. Ҳар икки маънодаги мактубларнинг журнал саҳифаларида эълон қилиниши ҳам ўзига хос демократиянинг намунаси бўлди. Илк сонлардаги Хайдар Пўлатовнинг «Мафкуравий ҳукмронлик», «Ўзбек мафкураси», «Миллий уйғониш давлати», Кўчқор Хоназаровнинг «Ғоявий исканжа: иллатлар ва сабоқлар», «Давлат тили ва маъмурият», Абдуқаҳор Иброҳимовнинг «Миллий масала ва ижтимоий адолат», «Маданият ва миллий қиёфа», Ҳамид Зиёевнинг «Туркистон ва чоризм истилоси», Бўрибой Аҳмедовнинг «Ўзбеклар» мақолаларини муштарийлар катта қизиқиш ва ҳаяжон билан кутиб олдилар. Ушбу мақоаларнинг барчаси муҳаррир буюртмаси ва талаблари билан ёзилганини эслатиб ўтиш ўринлидир.

Мустақиллигимиз эълон қилингунга қадар собиқ марказқўм журнали сифатида «Мулоқот»нинг 9 сони чиқди. Шу орада собиқ марказқўм ҳам «Мулоқот»га нисбатан беғамларча қараб турмади. «Ўзбошимча» журнални «тартибга қақриб қўйиш»га бел болади. Аввало муҳарририят одатда хўжалик ишлари билан шуғулланадиган партия комиссиясига қақриб ўзбек тилини билмайдиган, ўзбекча журнални мутлақо ўқимайдиган одамлар томонидан сўроқ қилинди. Кейин муҳарририятни тарқатиб юбориш, эл оғзига тушган журналнинг номини «Эътиқод» дея ўзгартириб аллақандай бетайин журналга илова (у журнал ҳам ўша йиллариёқ ўз-ўзидан ёпилиб кетди) сифатида чиқаришга собиқ компартия қарор чиқарди. Тез орада компартиянинг ўзи йўқ бўлиб кетди, бахтимизга Истиқлол эълон қилиниб, журнал омон қолди! Уни давлатимиз раҳбари асраб қолди.

Мана, ўн йилдан буён журнал ўз муштарийлари қўлига бориб тегмоқда. Унинг ҳаёт билан алоқаси, тўғрироғи, ҳаётга таъсири қандай бўлаяпти?

«Мулоқот» саҳифаларида таъкидланганидек, бирор-бир халқни миллат сифатида ер юзидан йўқотиш зарур бўлса бунинг учун қиличдан ўтказиш шарт эмас. Халқ ўз анъаналари, урф-одатлари, бир сўз билан айтганда, тарихи ва маданиятидан маҳрум

Истиқлолни ҳимоялаш, уни қадрлаш, улуғлаш ва унга хизмат қилиш миллий онгимизга, ақидамизга айлансина, бизни танлаган йулимиздан ҳеч қандай куч қайтаролмайди, қаддимизни букормайд.

Ислом КАРИМОВ

этилса, бас, у ўз-ўзидан бошқа халқлар, айниқса ҳукмрон халқ томонидан ютилиб, ассимиляция бўлиб кетади. Бизнинг халқимиз худди шундай ҳалокат ёқасига келиб қолган эди. Тўғриси айтганда, бундан ўн-ўн беш йил илгари халқимизнинг энг атоқли зиёлиси ҳам — бутун Шарқни, бутун муслмон оламини ўз илми билан комиллик борасида тарбия қилиб келаётган ҳамюртимиз, йўлимизнинг устидаги қабрини ўт-ўланлар босиб ётган буюк аллома — Имом Бухорийни билмас эди! Мовароуннаҳр бутун дунёга тарбиялаб берган ўнлаб, юзлаб буюк зотлар собиқ иттифок даврида парда ортида сақлаб келинди. Урф-одатларимиз араҳўрлар базмига айланадиган стол аτροφидидаги машмашалар ортида қолиб кета бошлади. Қисқаси, миллат сифатида таназзулга юз бурдик. Бугун баралла айтиш мумкинки, халқимизнинг ана шундай таназзулдан Истиқлол асраб қолди!

Шундай бир вазиятда дунёга келган «Мулоқот» ўзининг айни вақтдаги бурчини миллий мафқурани мустақиллик мафқурасига айлантириш деб билди. Мамлакатимиз Президентининг мафқурага катта эътибор билан қараётганини журнал ўз вақтида англаб етди. Бу мавзу журналнинг нафақат илк сонлари, балки шу пайтгача нашр этилган барча сонларининг асосий мазмуни бўлиб қолди. Бу мақолалар муаллифи Анвар Чориев, Азиз Қажумов, Исо Жабборов, Кўчкор Хоназаров, Бектош Раҳимов, Абдулхай Валиев, Ҳайдар Алиқулов, Комил Юсупов, Ортиқ Вафоев ва бошқалар бўлди.

Журнал иқтисодиётимиз муаммоларига бағишланган мақолаларни мунтазам ёритиб борди. Иқтисодиётимизнинг Саид Зиёдуллаев, Мурод Шарифхўжаев, Омон Ҳикматов, Аҳмаджон Ўлмасов, Иброҳимжон Искандаров, Абдурахмон Қаландаров, Нурислому Тўхлиев каби билимдонлари «Мулоқот»нинг доимий муаллифларига айландилар. Улар ўз чиқишларида Республикаимиз Президентининг иқтисод сиёсатдан устиворлиги ҳақидаги тамойилларини атрофлича изохладилар, шу кунимизнинг муҳим муаммоларини ҳал этиш борасидаги фикр-мулоҳазалари билан журналхонга бир олам иқтисодий билим ва кўникмалар инъом этдилар.

Мустақиллигимизнинг ҳар бир қадами «Мулоқот» эътиборида бўлди. Журнал мамлакатимизнинг бошқарув бўғини ҳақида биринчилардан бўлиб жиддий мақола эълон қилди. Бу — Б. Раҳимовнинг 1992 йилнинг май ойида босилган «Президент — салтанат рамзи» деган чиқиши бўлиб, унда Президентнинг мамлакат ижтимоий-сиёсий ҳаётида тутган ўрни ҳақидаги ошқора ва холисона фикр мулоҳазалар баён этилган эди. Шунингдек, Президентимизнинг илк йирик китоби — «Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тараққиёт йўли» ҳақида журналнинг 1993 йилги 1-сонида бош муҳаррирнинг Ўзбекистон ФА муҳбир аъзоси Ҳайдар Пўла-

тов билан суҳбати эълон қилинди. Унда фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий давлат ташкил этиш борасидаги Президентимиз Ислому Каримовнинг сиёсий фалсафаси кенг кўламда таҳлил этилади ва тушунтириб берилади. Шундан кейин ижтимоий ҳаётимизда воқеа бўлган Президентимизнинг ҳар бир асарига журнал саҳифаларида таҳлилий мақолалар бағишланди, ундаги қимматли ва халқимиз тақдирини тааллуқли фикрлари Президентимизнинг ички ва ташқи сиёсатининг моҳиятини кенг халқ оммасига етказишга ҳаракат қилинди.

Мустақиллигимиз эълон қилиниши биланоқ республикаимиз Президенти И. Каримов галдаги асосий вазифалардан бири халқимиз обрў-эътиборини, иззат-ҳурматини ўз жойига қўйиш деб билди. Бу — халқимизнинг кўнглини, қадрини кўтариш, унинг миллий мафқурасини тиклаш, яъни ўзликни англаш каби гоят муҳим ва шарафли ишлар эди. «Мулоқот» журналининг ўзида эълон қилинган «Тарихий хотирасиз келажак йўқ» мақоласида мамлакатимиз Президенти, жумладан, шундай дейди: «Ўзликни англаш тарихини билишдан бошланади. Исботталаб бўлмаган ушбу ҳақиқат давлат сиёсати даражасига кўтарилиши зарур». Ўзликни англаш урф-одатлар, қадриятлар билан боғлиқ. Шу боис «Мулоқот» халқимизнинг улкан тарихини ўрганиш ишига гоят эътибор билан ёндошди. Халқимиз орасидан етишиб чиққан буюк алломалар, муҳаддислар, мутасаввифлар, буюк пири муршидлару авлиёларнинг ҳаёти ҳамда аъмоллари тўғрисида илмий асосланган, чуқур таҳлил этилган мақолалар эълон қилина бошланди. Журнал саҳифаларида Аҳмад Фарғоний, Ибн Сино, Имом Бухорий, Имом Термизий, Баҳоуддин Нақшбанд, Имом Муслим Найсобурий, Аҳмад Яссавий, Юсуф Ҳамадоний, Хожа Аҳрор Валий, Сулаймон Боқирғоний, Занги ота, Маҳдуми Аъзам, Чохарёрлар, Абдухалиқ Гиждувоний, Амир Темур ва машҳур теурий шахзодалар ҳақида кўплаб мақолалар биринчи бўлиб эълон қилинди. Бу мақолаларнинг кўпчилиги илк маротаба эълон қилинган ишончли манба бўлгани учун тарихимиз ихлосмандлари, ўқитувчилар ва турли тоифадаги талабалар учун дарслик вазифасини ўтади. Ҳар бир янги сон халқимизнинг билимдон кишилари, зиёлалар ўртасида қўлма-қўл ўқилди. Бу каби тадқиқотлар эълон қилинган «Тарихга назар», «Шарқнинг буюк алломалари», «Туркистоннинг буюк мутасаввифлари», «Мўътабар сиймолар», «Мозийга сафар» каби рукнларни журналнинг ҳар бир сонидан учратиш мумкин.

Журнал тарих билан биргаликда яқин ўтмишимизга ҳам ўз муносабатини билдириб келди. Унинг саҳифаларида «босмачи»ларга, жадидларга бўлган турли қарашлар ва улар ҳақидаги ҳақиқат эълон қилинди. Миллий мафқурани тиклаш зарур экан, ав-

вало тарихимизнинг мафкуравий ҳукмдорлик ҳукм сурган йиллардаги ижтимоий адолатни тиклашни журнал ҳам қарз, ҳам фарз деб билди.

«Мулоқот» ўз мақолалари билан шуни таъкидладики, ўзбек халқи қарамликдан кутулди, энди у ўз миллий гурурини тиклаб олиши лозим. Қарамлик кайфиятидаги инсон ҳеч қачон озод ва мустақил бўлолмайди! Сўна бошлаган миллий гурурни тиклаш учун саъй-ҳаракат журналнинг ҳар бир мақоласида сезилади. Чунончи миллий гурур ҳақида Аҳмад Алиев, Аҳмаджон Эшонқулов, Тошпўлат Раҳмонов, Абдуқаҳҳор Иброҳимов, Фрунзе Жўраев, Фуломжон Фафуров, Иброҳим Хўжамуродов, Аҳмаджон Рўзиматов, Шавкат Тоғаев, Одилжон Тоҳиров, Абдулла Насриддинов каби олимлар, жамоатчилик арбоблари ўз мақолаларида гоят қимматли мулоҳазаларни билдирдилар.

Миллий гурурни тиклашда халқимизнинг кадриятлари, буюк фарзандларининг меросини ўрганиш жуда катта аҳамият касб этди. Журнал Алишер Навоий ижодида қайта-қайта муружаат этди. Буюк мутафаккирнинг асарларига, ҳаётий муаммоларига бағишлаб қатор мақолалар эълон қилди. Бу мақолалар нафақат беназир шоир ҳақида, балки халқимизнинг узок тарихи ва маданияти ҳақида ҳам қимматли маълумотлар берди.

Айниқса, буюк саркарда ва давлат арбоби Амир Темур журналнинг йирик тадқиқот объектларидан бири бўлиб қолди. Амир Темур миллий давлатчилигимиз асосчиси ва баркамол шахс сифатида ўрганилди. Бу мавзудаги мақолалар учун таҳририят алоҳида режа тузди ва кўпчилик мақолалар буюртма сифатида яратилди. Ишончли тарихий манбалар асосида ёзилган «Амир Темурнинг давлатни идора қилиш сиёсати» (Б. Аҳмедов), «Темур давлатининг харажатлари», «Амир Темурнинг иқтисодий қарашлари» (Ҳ. Собиров), «Бир байт ўқугони...» (Н. Аҳмедов), «Амир Темур давлатининг мафкураси» (Ҳ. Зиёев), «Амир Темур авлодлари» (Ш. Сафаров), «Амир Темур Навоий талқинида» (Н. Ражабов), «Амир Темур ва Темурийлар даврида қонунчилик» (Ҳ. Бобоев), «Амир Темурнинг маънавий салоҳияти» (М. Олтин ўғли), «Амир Темур илм-фан ҳомийси» (Ҳ. Алиқулов), «Амир Темурнинг тарихдаги ўрни» (Б. Аҳмедов), «Амир Темур ва Миср мамлуқлари» (У. Уватов), «Амир Темурнинг ҳуқуқий тамойиллари» (К. Хоназаров), «Амир Темурга мактублар» (Б. Аҳмедов) каби мақолаларнинг ҳар бири ўзбек зиёлиси учун ўзига хос бир кашфиёт, ажойиб ангилик бўлди. «Мулоқот» саҳифаларида «Темурий шахзодалар рукни ҳозирга қадар мунтазам бериб борилмоқда.

Журналда мақоланавислик (публицистика) борасида эътиборга сазовор ишлар амалга оширилди. Турли муддатларда босилган таниқли журналистлар Нарзулла Жўраев, Ислон Усмонов, Маъруф Жалил

Ўрол Ўтаев, Абдураззоқ Каримовнинг давримизнинг долзарб муаммоларига бағишланган чиқишлари маданий ҳаётимизда катта воқеа бўлди.

Журнал ҳаёт билан ҳамнафас бўлди. Унинг барча мақолалари шу бугунги кун нуқтаи назаридан ёритилди. Айниқса қисқа ва лўнда гаплар публицистик руҳда айтилиб келган «Муҳаррир минбари» рукнида баён этилди.

Одоб-ахлоқ, иймон-эътиқод, ҳалоллик-поклик масалаларини журнал публицистик мақолалар билан биргаликда, кўпинча миллий кадриятларимиз, тарихий шахсларнинг илми ва шахсий ибратлари асосида кўтариб чиқади. «Мулоқот» саҳифаларида Фаҳриддин Али Сафийнинг «Рашаҳот айнул ҳаёт», Фаззолийнинг «Кимиёи саодат», Арастунинг «Ахлоқи кабир», Низомиддин Шомийнинг «Зафарнома», Шарафиддин Али Яздийнинг «Сафарнома» ва шу каби кўплаб халқимизнинг маънавий хазинаси бўлиб қолган китоблардан боблар эълон қилинди. Бу тадбирлар халқимиз маънавий оламини бойитишда жуда катта аҳамият касб этди.

Журнал чиқа бошлагандан буён «Мулоқот» дафинаси» рукни бериб борилмоқда. Унинг ўз ўқувчилари, ихлосмандлари бор. Инсон илмига илм, шуурига шуур қўшадиган бу қизиқарли саҳифалар ижтимоий фикрга қанқоқ кишилар учун ўзига хос дам олишдир.

Журнал мусаввирлар билан муваффақиятли ижодий ҳамкорлик қилиб келади. Унинг ҳар бир сони муқоваси зарварағида Шарқ мутафаккирлари, алломаларидан бирининг расми эълон қилинмоқда. Улар ҳақида журналда албатта, мақола ҳам бўлади. Шу нуқтаи назардан қарасангиз журнал бошдан охирига қадар халқимиз маънавияти тарғиботчиси бўлиб қолганини англайсиз. Айниқса, Имом Бухорий, Аҳмад Фарғоний ва Ҳожа Аҳрор Валий ҳазратларининг портретлари журнал буюртмаси билан яратилди ва бу асарлар халқимизнинг мулки бўлиб қолди.

Журнални ташкил этишда ва ҳозирга қадар элга манзур бўлиб келаётганида Нарзулла Жўраев, Ислон Усмонов, Абдураззоқ Каримов, Абдурашид Нурмуродов, Ўрол Ўтаев, Маҳкам Маҳмудов, Нормўмин Очилов, Давлатмурод Саъдуллаев каби журналист ижодкорларнинг амалий кўмаклари катта бўлди.

«Мулоқот» бугун ўн ёшга тўлмоқда. Бугунги кунда интеллектуал фикр эгаларининг эркин минбари бўлиб қолган журналнинг халқ маънавий оламини бойитиш, жамиятимизни мусаффо этиш, комил авлод тарбиялаш, Ўзбекистонимизда тинч-тотувликни барқарор этиш ва республикамизда моддий фаровонлик яратишни тарғиб этиш борасида ўз тажрибаси бор. Журнал ижодий жамоаси ўз маҳоратини ошириб мустақиллик учун яна ҳам катта куч ва салоҳият билан хизмат қилаверади. Чунки «Мулоқот» — мустақиллик фарзандидир.

МАЪНАВИЙ ЎЗГАРИШЛАР ОЙНАСИ

«Мулоқот» утган ун йил ичида мураккаб даврни босиб ўтди. Бу йиллар ичида ижтимоий тузум ва мафкура ўзгарди, яшаш моҳияти янгиланди. Умуман, жаҳонда капитализм ва социализм деб номланувчи ижтимоий тузумлар ўртасидаги олдинги ашаддий қарама-қаршилиқ, кескин фарқлар ҳақидаги тасаввурларимиз ҳам ўзгарди. Капитализмнинг олдинги таърифланган «золимлиги», социализмнинг эса «порлоқ»лиги ҳақидаги таърифлар ҳам асоссизлигини намойён этди. Собиқ СССР ўзидан парчаланиб, улар ўрнига қатор миллий давлатлар ташкил топди. Уларнинг бирортаси ҳам социализмни қабул этмади. Ҳатто, социализмнинг илк ватани, тарғиботчиси ва ашаддий ҳимоячиси ҳисобланмиш Россия ҳам олдинги маънодаги капиталистик ривожланиш йулига бурилиб кетди. Бозор иқтисоди, хусусий мулкчиликка асосланган ривожланиш ўзининг тарихий устунлигини курсатди...

Мустақиллик республика-миз халқи манфаатини биринчи уринга олиб чиқди. Эндиликда халқимиз ўзи учун зарур бўлган барча иқтисодий, ижтимоий-сиёсий, маънавий-маданий, ҳарбий муаммоларни ўзи белгилайди, ўзи ҳал этади ва унинг натижасидан ўзи фойда куради.

Бу йиллар давомида «Мулоқот»нинг мазмуни ва мавзуси бойиб, таъсир кучи ортиб борди. Даврнинг, республиканинг зарур муаммоларини кенг ўқувчилар оmmasига етказиш, улар диққатини жалб этиш, уларни давр руҳида, миллий манфаатлар руҳида тарбиялашда фаол иштирок этди.

Халқнинг, миллатнинг қандайлигини билиш учун унинг тарихини ўрганмоқ лозим. Бу

ҳақиқат мустақиллик даврида тулиғича тикланди. Халқимиз маънавиятининг юксалишида унинг тарихи ва шу тарихини яратишда муҳим роль уйнаган илм-фан, маданият арбобларининг асарлари, яратган қадриятларини ўрганиш орқали амалга оширилади. Жамиятда келажакка интилган ҳар бир инсон албатта, аниқ бир гоё, фикр билан яшайди, уни амалга оширишга интилади. Бу гоёнинг, фикрнинг умумийлиги, шахсларни, миллатни, халқни бирлаштириш учун хизмат қилади.

«Мулоқот» журнали жамоаси бу масалаларни ёритишда муҳим роль уйнаганини тан олмоқ лозим. У ўз атрофига республиканинг соғлом ва илгор фикрли зиёлиларини йиға олди. Булиб ўтган мунозара ва баҳсларда янги гоёлар туғилди.

Бизнинг ҳозирги маънавий бойлигимиз кўп жиҳатдан ўрта ва кекса авлоднинг олдинги яратган маънавий қадриятлари, меросига асосланади. Ёшларимиз — келажакимиз, улар янги қадриятлар соҳасига уларнинг яратувчиси сифа-

тида аста-секин кириб келмоқда. Уларни давримиз талабига биноан тўғри йўлга йўналтириш, халқ манфаати руҳида тарбиялаш ҳам кўп жиҳатдан бизнинг бугунги саъй-ҳаракатимизга боғлиқдир. Маданият-тимизнинг машҳур арбоблари Ҳалима Носирова, Мукаррама Турғунбоева, Шуккур Бурҳонов, Юнус Ражабийлар собиқ совет даврида яшаб ўз даврининг зарур сиёсий талабларини бажаришга мажбур бўлган бўлсалар-да, лекин ўзбек маданияти ривожининг маънавий юксалиши учун ўз умрларини бахшида қилдилар. Илм-фан соҳасида ҳам академиклар И. Мўминов, Я. Гуломов, Қори-Ниезий, Ҳ. Абдуллаев, Т. Саримсоков, У. Орипов, С. Азимов, С. Юнусов, О. Содиқов, С. Сирождидинов кабиларнинг номларини тилга олиш мумкин. Уларнинг илмий ютуқлари собиқ тузум даврида эришилган бўлса-да, миллий гурур, миллий маънавият, миллий ўзликка ишонч руҳининг мустаҳкамланиши учун хизмат қилади. Журнал бу мураккаб жараённи таҳлил этишда ҳам жонбозликлар курсатди.

Кириб келаётган XXI аср журнал олдига янада юксак вазифалар қўяди. Шу билан бирга республика-мизда рўй бераётган мураккаб жараёнларнинг гоёвий-мафкураруви, ижтимоий-сиёсий томонларини тўғри тушуниб етишда ва шу орқали ёш авлодни маънавий-етук, давр талабларига ҳозир-жавоб, ишбилармон, ўз халқи, Ватани манфаатларининг ҳимоячиси бўлиш руҳида тарбиялаш ишига муҳим ҳисса қўшади деб ишонамиз. Ва унинг хайрли фаолиятига улкан муваффақиятлар тилаймиз.

Музаффар ХАЙРУЛЛАЕВ,
ЎзФА академиги, журнал
таҳрир хайъати аъзоси.

«MULOQOT» KAMOLOTI

Mana «Muloqot»imiz ham navqiron o'n yosharlik pog'onasiga chiqib oldi. Uning ana shu yillar orasida bosib o'tgan yo'llari Respublikamiz Istiqloli bosib o'tgan yo'llar bilan tutashdir. Shu jihatdan u ko'p millionli xalqimizning istiqol bilan muloqoti vositasi bo'lib keldi, o'ylaymanki shunday bo'lib qolajak.

Darhaqiqat, «Muloqot» o'zining hayot maydoniga ilk qadam qo'yishi bilan, xalqimiz, ma'naviyatining keng ma'nodagi ko'zgusi bo'lishga intildi va bu vazifani sharafla ado etib kelmoqda. Ma'lumki, Istiqlolimizning ilk yillaridan boshlab, Prezidentimiz muhtaram Islom Karimov ijtimoiy-iqtisodiy islohatlar, jahon hamjamiyati bilan hamma sohada integratsiyaga intilish, mamlakatimizdagina emas, balki mintaqava butun jahonda barqarorlik, tinchlik-osoyishtalik, o'zaro

ehtiromlar va ishonchni maydonga keltirish, xalq turmush farovonligi darajasini yaxshilash bilan bir qatorda Ictiqolning milliy mafkurasini shakllantirish hamda sohibistiqlol yurtimiz aholisi ma'naviyatining mohiyatini belgilash kabi o'ta muhim yo'nalishlarga diqqatni qaratgan edilar va nihoyat bu vazifani «O'zbekiston XXI asrga intilmoqda» asarida taraqqiyotning ustuvor yo'nalishlaridan biri deb belgiladilar. Xuddi ana shu vazifalarni bevosita amalga oshirib, Vatanimiz aholisini shunga ma'naviy tayyorlashda «Muloqot»imiz kamarbasta bo'lib, fidoyilarcha xizmat qilib kelmoqda.

Muhtaram «Muloqot» muxlislari!

Siz oynomani uzluksiz kuzatib borayotgan bo'lsahgiz shunga amin bo'lgansizki, «Muloqot» hamma uchum ochiq bir nashriya, shuning bilan birga unda Istiqlol davri hayotiga oid barcha masalava muammolar — xoh u tariximiz sahifalaridan bo'lsin, xoh u ma'na-

viyatimizning dolzarb muammolaridan, uning teran ildizlari va hozirgi zamon holatidan bo'lsin, muhokamaga qo'yiladi. Bunga o'xshash masalava muammolarning muhokamasi bo'yicha «Muloqot» sahifalaridan davlat arboblari, fan, adabiyot, maorif va madaniyatning yetuk namoyandalari, talabalar va turli kasb egalari faol qatnashib kelmoqdalar.

Umuman olganda, «Muloqot» ijtimoiy, ma'rifiy va ma'naviy hayotimizda o'ziga xos mavqe'ni egallab, uni sharafla bilan oqlab kelmoqda. Bunda esa «Muloqot»ning tahrir hay'ati hamda bosh muharriri, O'zbekiston xalq shoiri Barot Boyqobilovning sa'y-harakatlarini alohida ta'kidlash maqsadga muvofiqdir. Bu ijodkor jamoaning xalqimiz bilan muloqotlari yanada samaraliroq bo'lishiga tilakdoshmiz.

Navqiron yoshlik muborak bo'lsin — «MULOQOT»!

Boturxon VALIXO'JAYEV,
O'zRFAsining muxbir a'zosi.

Кўпқари — мардлар ўйини

МULOQOT ● 2000 ● MULOQOT

Эркин ХАЛИЛОВ

ДЕМОКРАТИЯ ВА ТАРАҚҚИЁТГА ЙЎЛЛОВЧИ ҚОНУН

Асосий Қонун қабул қилинганлиги муносабати билан ҳар йили утказиладиган байрам мамлакатимиз асосий ҳуқуқий ҳужжатининг мазмун-моҳияти ва аҳамиятини янгича қирраларда намоён этиб, унинг ёш суверен давлатимиз ҳаётидаги беқиёс ролини янада яхшироқ тушуниб олиш имкониятини бермоқда.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси бизга нималарни берди? Унинг ижтимоий-сиёсий аҳамияти нимада? У бизни келгусида нималарга йўналтиради?

Асосий Қонун бугунги кун нуқтаи назаридан ёндашган ҳолда янгидан ўқиб чиқилар, унинг қоидалари мамлакатимиз мустақиллик йилларида эришган ютуқлар, уни келгуси юз йилликда ривожлантириш истиқболлари билан узаро боглиқ ҳолда чуқур мушоҳада этилар экан, беихтиёр ана шу ва бошқа саволлар пайдо бўлади.

Мустақил ривожланишнинг ўтган саккиз йили мобайнида, яъни тарихан қисқа муддат ичида Ўзбекистон неча ўн йилликларга тенг йўлни босиб ўтди. Ислохотларнинг хусусияти ва теранлиги жиҳатидан бу йиллар тақдиримизни бутунлай янги узанга буриб, янги асрда қайси йўлдан боришимизни белгилаб берган йиллар бўлди. Президентимиз И. А. Каримов томонидан олга сурилган миллий ривожланиш концепциясига, жамиятни ислоҳ қилишнинг Ўзбекистонга хос моделига мувофиқ ва Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, бошқа қонунлар асосида мамлакатимизда мутлақо янги давлат тизими, ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маънавий тизимлар ташкил топди ва муваффақиятли ишлаб турибди.

Ўзбекистон жаҳон ҳамжамиятида муносиб ўрин эгаллади. Маълумки, мамлакатимиз бир қанча нуфузли халқаро ташки-

лотларга аъзо бўлди, жаҳондаги кўпгина давлатлар билан тенг ҳуқуқли шерикчилик алоқаларига эга, энг йирик хорижий компаниялар, молия ва банк ташкилотлари билан ҳамкорлик қилиб келмоқда. Ўзбекистонда минтақадаги ва жаҳондаги воқеаларнинг боришига ижобий таъсир курсатувчи муҳим халқаро тадбирлар утказиб келинмоқда.

Мамлакатимизда Конституцияга мувофиқ ҳокимиятнинг қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятига бўлиниши биринчи марта амалда таъминланди. Уларнинг ҳар бири қатъий равишда Асосий Қонунга бўйсундирилган ва ўз ваколатларининг аниқ белгилаб қўйилган чегараларига эга. Конституция қоидаларини ривожлантира бориб, ўз вақтида «Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси тўғрисида»ги, «Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида»ги, «Судлар тўғрисида»ги ва бошқа қонунлар қабул қилинган бўлиб, улар янги миллий давлатчилик институтларини вужудга келтириш имконини берди.

Конституция ижтимоий мавқеи ва миллий мансублиги, сиёсий ва диний эътиқод бўйича чеклашлар ва цензларни истисно этувчи демократик сайлов тизимининг ҳуқуқий асосини яратди. Халқимизнинг ўз тақдирини ўзи ҳал этиш, ўз келажagini ўзи белгилаш ҳуқуқи «Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови тўғрисида»ги, «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида»ги, «Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига сайлов тўғрисида»ги, «Ўзбекистон Республикасининг референдуми тўғрисида»ги, «Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси тўғрисида»ги, «Фуқаролар сайлов ҳуқуқла-

рининг кафолатлари тўғрисида»ги қонунларда янада ривожлантирилди.

Мамлакатимизда вужудга келтирилган демократик сайлов тизими умумий эътироф этилган халқаро стандартларга, БМТ, ЕХХТ, бошқа нуфузли ташкилотларнинг энг муҳим ҳужжатларига тўла мосдир. Бу тизим бир қанча хорижий мутахассислар ва экспертларнинг юксак баҳосига сазовор бўлди, ҳаёт синовидан муваффақиятли ўтди.

Маълумки, 1994 йилда Ўзбекистонда Олий Мажлисга, халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига биринчи марта эркин, демократик сайловлар ўтказилган эди. Янги типдаги парламентнинг ташкил топиши ёш мустақил давлатнинг қонунчилик негизини янада кенгайтириш ва мустақамлашда бениҳоя муҳим аҳамиятга эга бўлди. Биринчи қақриқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси 10 та кодекс, иккита миллий дастур, 138 та қонун, 468 та қарор қабул қилди, амалдаги қонун ҳужжатларига 216 та ўзгариш ва қўшимчалар киритди. Бугун шуни дадил айтиш мумкинки, умуман олганда мамлакатимизда жамият ҳаётининг барча соҳаларида ислоҳотлар ўтказишнинг анчагина пухта ҳуқуқий пойдевори яратилди.

Халқ ҳокимиятчилигининг, фуқаролар ўз хоҳиш-иродасини билдириш тенглиги ва эркинлигининг Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида белгилаб қўйилган демократик принциплари бу галги Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови, Олий Мажлис, халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашлари депутатлари сайлови кампанияларида ҳам яққол намоён бўлди. Булиб ўтган сайлов якунлари фуқаролар узларининг сайлаш ва сайланишга доир қонуний ҳуқуқларини ҳамма жойда кенг қўламада рўёбга чиқарганликларидан яққол далолат беради. Айни чоғда сайлов конституциявий нормаларнинг кучи ва таъсирчанлигини, Асосий Қонуннинг давлатимиз ҳаётидаги улкан ролини яна бир бор намоён этди.

Бу галги сайловнинг муҳим хусусияти унда қўлаб сиёсий партияларнинг иштирок этганлигидир. Агар 1994 йилда Олий Мажлисга ўтказилган сайлов кампаниясида иккитагина партия қатнашган

бўлса, бу сафарги сайловда бешта партия иштирок этди. Бу мамлакатимизда демократия чуқурлашиб бораётганлигининг, фуқароларнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясида ёзиб қўйилган ҳуқуқлари ва эркинликлари изчил рўёбга чиқаётганлигининг белгисидир.

Ўзбекистонда ҳеч қайси мафкура давлат мафкураси сифатида ўрнатилиши мумкин эмаслиги тўғрисида Асосий Қонунда мустақамлаб қўйилган қоидадан келиб чиқиб, давлат бизда барча сиёсий партиялар ва жамоат ҳаракатларига тенг ҳуқуқий шароитлар яратди. Булар эса «Сиёсий партиялар тўғрисида»ги, «Ўзбекистон Республикасида жамоат биравлашмалари тўғрисида»ги, «Нодавлат, ноtijорат ташкилотлари тўғрисида»ги қонунларга асос қилиб олинди.

Сиёсий институтларнинг хилма-хиллиги демократик ислоҳотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим омилдир. Фуқароларнинг давлат бошқарувида кенг иштирок этишини, аҳоли турли ижтимоий гуруҳлари манфаатларининг ўзаро мувозанатда бўлишини кўппартиялилик тизимисиз таъминлаш мумкин эмас. Қонун доирасида фаолият кўрсатувчи ва давлат тузулмасининг муқобил лойиҳаларига эга

бўлган конструктив муҳолифиятнинг мавжудлиги демократик жамиятнинг мажбурий ва нормал ҳолатидир. «Ҳар қандай партия, агар у ўзини том маънодаги сиёсий партия деб ҳисобласа, авваламбор аниқ гоёга эга бўлиш билан бирга нимагадир ёки кимгадир муҳолиф бўлиши зарур. Бундан қурқмаслик керак», — дея таъкидладилар Президентимиз И. А. Каримов Олий Мажлиснинг ўн бешинчи сессиясидаги маърузаларида.

Кўппартиялилик Ўзбекистонда мустақиллик қўлга киритилиб, янги Конституция қабул қилинганидан кейингина пайдо бўлгани боис, у ҳали ривожланган демократик давлатлардаги неча ўн ва юз йиллар мобайнида мавжуд бўлган партиялар каби анъаналарга, тажрибага эга эмас. Ҳуқуқий фуқаролик жамиятининг қарор топиши жамиятнинг бир ҳолатидан бошқа ҳолатига бир сакраб ўтиб олиш эмас, балки ижтимоий ривожланишнинг бир қанча босқичларини изчиллик билан босиб ўтиш демакдир. Ижтимоий-сиёсий, демократик ислоҳотлар ижтимоий онгга, халқ-

Ҳокимият мустақиллиги, истиқлол қадри ва моҳиятининг энглаб, уз келажоғи — янги демократик, адалатли жамият, озод ва обод давлат, ҳам моддий, ҳам маънавий нуқтаи назардан соғлом жамият юренишга киришди. узининг юренишга қаттиқ ишонди.

Ислоҳ КАРИМОВ

нинг маънавий-ахлоқий қадриятларига, маданияти, анъаналари, тарихий хотирасига бевосита дахлдор булгани учун ҳам вақт жиҳатдан узоқроқ чўзилиши муқаррардир.

Конституциянинг қабул қилиниши ва унда асослаб берилган ҳуқуқий нормаларнинг кейинчалик ривожлантира борилиши инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилишни сифат жиҳатидан янги даражага кўтариш имконини берди. Инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари тўғрисидаги конституциявий принциплар «Олий Мажлиснинг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (омбудсман) тўғрисида»ги Қонундан узвий жой олди ҳамда Омбудсман, Инсон ҳуқуқлари бўйича Миллий марказ, Олий Мажлис ҳузуридаги Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти, Жамоатчилик фикрини ўрганиш маркази, шу йўналишдаги бошқа муассаса ва ташкилотларимиз фаолиятида амалий мужассамини топмоқда.

Жойларда қонунийликни мустаҳкамлаш, суд тизимини такомиллаштириш, юридик кадрларни тайёрлаш, ҳуқуқий билимларни тарғиб қилиш бўйича мамлакатимизда катта иш олиб борилмоқда. Парламент томонидан қабул қилинган Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш миллий дастури бунга кўп жиҳатдан ёрдам бермоқда. Амалдаги қонунларни яхши билиб, уларга қўндалик ҳаётда оғишмай риоя этилган тақдирдагина ўз ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш мумкин.

Конституция, жамиятни демократлаштириш принципларига тўла мувофиқ келадиган ҳуқуқий маконни яратиш зарурлиги бошқа бир қатор қонун ҳужжатларини қабул қилишни тақозо этди. Мисол учун, давлат билан узаро муносабатларда инсон манфаатлари устуворлиги принципи Фуқаролик кодекси, Меҳнат кодекси, Уй-жой кодекси ва Оила кодексида узил-кесил белгилаб берилди. «Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида»ги, «Адвокатура тўғрисида»ги, «Адвокатлик фаолиятининг кафолатлари ва адвокатларнинг ижтимоий ҳимояси тўғрисида»ги қонунлар, Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-ижроия, Фуқаролик процессуал, Хужалик процессуал кодекслари суд ҳокимиятини янада ривожлантиришга ёрдам беради. Оммавий ахборот воситалари жамиятни демократлаштиришда катта ўрин тутишини назарда тутиб, Олий Мажлис «Ахборот олиш кафолат-

ҲИКМАТЛАР

*Ўз юртингда халқ нчида хизматда бул,
Ҳушёр бул, усал булма, сезгир бул.*

Юсуф Хос Ҳожиб

*Эй ҳажр, мени сен айла жондин гойиб,
Ва лекин қилма ул остондин гойиб,
Ҳар кимсаки бўлди бир макондин
гойиб,
Ҳам бўлди анинг баҳраси ондин гойиб.*

Алишер Навоий

*Келдим бу сори ўз ихтиёрим бирла,
Лекин боруримда ихтиёрим йўқтур.*

Бобур

*Хеваки, назокатда гулистони жаҳондур,
Хур каби ҳар тарафда юз офати
жондур.*

Мунис Хоразмий

*Хуллас бўлиб мулку ватандин жудо,
Солдим ўзум гурбати шиндат аро.*

Нишотий

*Киши бир ерда умри булса соккин,
Дебон васфин тамом этмак на мумкин.*

Оғаҳий

*Не эди журмим насибам чарх гурбат
айлади,*

*Хобу хўрдимни ватан ёдию
ҳасрат айлади.*

Зийрак

*Кимдаки булмаса замона гами,
Ё оламдан эмас, ё мас одам.*

Паҳлавон Маҳмуд

*Иш қил, фойданг тегсун кишига,
Кўнгулни қўймагин шайтон ишига.*

Собир Сайқалий

*Муъмин удурки, нафъи эл истар,
Гоҳ тилдин, гаҳи аёғ билла,
Яхшига кўрсатиб тамалуқини,
Йўлни эмин қилур чароғ билла.*

Очилди Мирий

*Ёқангни ушла, Завқий, ибрат олғил,
Халойиқ меҳрини кўнглингта солғил.*

Завқий

**Қонунлар ҳаётинг, амалиёт
билан узвий боғлиқ бўлиши ва
ундан келиб чиқмоғи керак.**
Ислом КАРИМОВ

лари ва эркинлиги тўғрисида»ги, «Ноширлик фаолияти тўғрисида»ги, «Журналистлик фаолиятини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонунларни қабул қилди.

Олий Мажлис томонидан қабул қилинган Ҳарбий доктрина, Миллий хавфсизлик концепцияси, «Ўзбекистон Республикасининг халқро шартномалари тўғрисида»ги, «Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсий фаолиятининг асосий принциплари тўғрисида»ги қонунлар Ўзбекистоннинг мустақиллигини мустаҳкамлашда, унинг миллий манфаатларини, бошқа давлатлар билан тенг ҳуқуқли ҳамкорлигини таъминлашда улкан аҳамиятга эга.

Маълумки, ҳуқуқий демократик давлатга ўтиш иқтисодий ислоҳотлар, бозор муносабатларини ривожлантириш ва мулкчиликнинг янги шакллари қарор топтириш билан бир вақтда кечмоқда. Конституция истеъмолчиларнинг ҳуқуқий устунлигини ҳисобга олган ҳолда иқтисодий фаолият, тадбиркорлик ва меҳнат қилиш эркинлигини, барча мулк шакллари билан тенг ҳуқуқлилигини ва ҳуқуқий жиҳатдан баб-баравар муҳофаза этилишини ишончли кафолатлайди. Хусусий мулк бошқа мулк шакллари каби дахлсиз ва давлат ҳимоясидадир.

Жамиятни ислоҳ қилишнинг Ўзбекистон танлаган йўли узини тўла оқлади, амалиётда синовдан ўтди. Биз бозор ислоҳотларининг дастлабки йиллари қийинчиликларини муваффақиятли енгиб ўтдик ва иқтисодиётнинг дадил юксалишини, ишлаб чиқаришнинг энг муҳим тармоқлари барқарор ривожланишини таъминладик. Бугун биз энергетика, дон мустақиллигидан, халқ ҳўжалигининг бир қатор тармоқларида замонавий технологиялар ўзлаштирилганлигидан, чет эл инвестициялари кириб келиши ортиб бораётганлигидан ҳақли равишда фахрланамиз.

Саноат ишлаб чиқаришини, тадбиркорликни, қишлоқ ҳўжалигини, мамлакатимиз ҳаётининг молия, банк ва бошқа соҳаларини ривожлантиришга қаратилган бир туркум қонунларнинг Олий Мажлис томонидан қабул қилиниши давлатимизнинг иқтисодий асосларини мустаҳкамлашга кўмаклашди.

Амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ислоҳотларнинг натижасида халқнинг турмуши яхшиланиб борди, ички истеъмол бозори янги товарлар билан бойиди. Фуқаролар фаровонлиги ислоҳотларимизнинг олий мақсади эканлигини алоҳида таъкидлаб ўтиш уринлидир. Пенсияонерлар, талабалар, кўпболали оилалар, аёллар, аҳолининг бошқа қатламлари давлатимизнинг гамхўрлигини мунтазам равишда шахсан ҳис этиб турибдилар. Аҳолини иш билан таъминлаш, тиббий, уй-жой-коммунал, бошқа турдаги хизматлар кўрсатишни яхшилаш, фуқароларимизнинг айрим тоифаларига турли имтиёзлар бериш юзасидан Конституция асосида қабул қилинган қонунлар ишончли ижтимоий ҳимоя тизимини вужудга келтиришга ёрдам берди.

Мамлакатимиз парламенти томонидан Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ва «Талим тўғрисида»ги Қонуннинг қабул қилинганлиги инсон тўғрисидаги гамхўрликнинг яна бир ёрқин кўринишидир. Бу ҳўжатлар жамият ва давлат олдида турган вазифаларни замонавий талаблар даражасида ҳал этишга қодир янги ёш авлодни шакллантиришга қаратилган бўлиб, бутун талим тизимини яхшилаш билан бирга ёшларни ватанпарварлик руҳида, мустақиллик ва демократия гоёларига садоқат руҳида тарбиялашга ёрдам беради.

Мустақиллик йиллари мобайнида мамлакатимизда маънавий соҳада ҳам катта ўзгаришлар содир бўлди. Ўзбек халқи сиёсий, мафқуравий зулмдан халос бўлиб, ўзининг чин, ҳақиқий тарихини, миллий маданиятини, жаҳон цивилизацияси тараққиётига улкан ҳисса қўшган буюк аجدодларининг номини тикламоқда. Мустақил ривожланишнинг ўтган саккиз йили мобайнида халқимиз юртимизнинг ўтмишда довруғ таратган кўпгина машхўр арбобларининг юбилей саналарини нишонлаб, уларнинг шўҳратини яна бир бор бутун жаҳонга ёйди. Ватанимиз тарихида ўчмас из қолдирган мард саркарда ва давлат арбоби Жалолиддин Мангубердининг 1999 йилнинг ноябрь ойида 800 йиллиги кенг нишонланганлиги, қаҳрамонона жасоратлар тўғрисидаги хотираларни, ватанпарварлик, фидокорлик, халқимизнинг озодликка бўлган орзу-умид ва интилишларини ўзида жо этган «Алпомиш» достонининг 1000 йиллиги муносабати билан ўтказилган тантаналар ана шундай улкан воқеалар сирасига киради.

(Давоми 45-бетда)

МАФКУРА БАСТАКОРИ

«Мулоқот» истиқлол мафкурасини яратишга асос солган журналдир. Шу боис бу нашрга халқимиз алоҳида меҳр-муҳаббат билан қарайди. Бу ойнома собиқ ҳукмрон партия давридаёқ босқинчиларни қоралаб, миллий қадриятларни тиклашга хайрихоҳ бўлиб майдонга чиқди. Қадимий урф-одатларимизга, анъаналаримизга, мумтоз мусиқа ва қўшиқларимизга жон киритди, юртдошларимизни ватанпарварликка чорлади. Ўзбекистонни, халқимиз тарихини улуглаб, дадил мақолалар эълон қилди. Мен бир зиёли сифатида журнал жамоасининг саъй-ҳаракатларини чин дилдан қўллаб-қувватлаб юраман. «Мулоқот» — мафкура бастакори. Мана унинг ташкил бўлганига ҳам ўн йил бўлди. Мубо-

рак ўн ёшинг қутлуг бўлсин «Мулоқот»!

Мустақиллик барча соҳалар сингари Ўзбекистон Бастакорлари уюшмаси фаолиятида ҳам ўзгаришлар ясади. Истиқлол шарофати билан ўзбек бастакорлари ҳам жаҳонга чиқди. Бугун дунёнинг турли мамлакатларида уларнинг куй ва қўшиқлари янграмоқда. Улар бўлиб утаётган халқаро фестивалларда фаол иштирок этмоқдалар. Шунингдек, Италия, Польша, Германия, Франция, Швейцария, Украина ва Грузия мамлакатлари элчихоналари билан ҳамкорликда қўшиқ ва мусиқа кечалари уюштириляпти. Она-Ватан, аёл ва меҳр-муҳаббат, садоқат ва вафо ҳақидаги қўшиқлар тингловчиларни хушнуд этмоқда. Утган йилнинг ўзида яратилган Икром Акбаровнинг «Жалолиддин» операси, Ҳабибулла Раҳимовнинг «Алпомиш», Фарҳод Алимовнинг «Қайнона», Алишер Латифзоданинг «Насриддиннинг биринчи муҳаббати» асарлари шинавандалар олқишига сазовор бўди. Истиқлолдан руҳланган халқ ўз дилидаги қўшиқларни куйламоқда.

«Мулоқот»нинг янги сонларида жаҳон халқларини ҳайратга солаётган бастакорларимиз Илос Акбаров, Мустафо Бафоев, Мирҳа-

лил Маҳмудов, Ҳабибулла Раҳимов, Аваз Мансуров, Дилором Омонуллаева ва бошқа мусиқа усталарининг бастакорлик фаолиятидан лавҳалар эълон қилинса, беҳад миннатдор бўлур эдик.

Бугун юртимизда хилма-хил кечалар бўлиб ўтмоқда. Уларда бастакорларимиз фаол иштирок этмоқдалар. Жаҳоннинг унлаб мамлакатларидан бу кечаларга азиз меҳмонлар ташриф буюрмоқдалар. Ўзбекни янгидан кашф этган дунё бугун унинг дил изҳорини тингламоқда. «Шарқ тароналари», «Халқаро симфоник фестивал», «Болалар ва усмир ёшларга бағишланган янги қўшиқлар», «Ўзбекистон — Ватаним маним» қўшиқ байрамлари, кўрик танловлар ва «Дустлик», «Биродарлик» кечалари ўзбек санъатининг юксалишига хизмат қилмоқда, юртдошларимизни маънавият ва маърифатга, фидойилигу ватанпарварликка чорламоқда.

Мен учун суюкли бу азиз жамоани ўн йиллиги билан чин дилдан муборакбод этаман ва ҳамкорликда баракали ижод қилишга чорлайман.

Рустам АБДУЛЛАЕВ
Ўзбекистон
Бастакорлар уюшмаси
раиси

Хўжагелди АЛИМОВ

«МЕН» ТУЙҒУСИ ВА РЕСПУБЛИКАМИЗ КЕЛАЖАТИ

Қадимдан қолган «ўзлигингни англа» деган талабнома ҳамон ўз кучини йўқотган эмас. Ҳамон инсоният ўзлигини англашнинг поёнига етгани йўқ ва етмас ва керак. Чунки «мен»ликни англаш ва билиш моҳиятни тўлиқ англаш деганидир. Моҳиятни тўлиқ англаб бўлмайди. Унга мангу интилиш мумкин, холос. «Мен» аслида нима? Блез Паскалнинг фикрича, «мен» одамнинг руҳий борлиғидир, бошқача айтганда, одамнинг бошқа одамлар томонидан идрок қилинадиган ва баҳоланадиган хусусиятлари тўпламидир.

«Мен» одатда шу сўзни ишлатаётган, талаффуз қилаётган шахснинг ўзидир. Аммо «мен» бу «мен»ман, дейишга ҳам асосимиз йўқ. Чунки «мен»нинг асл моҳияти биз назарда тутаётгандан ҳам мураккаброқ, кўп қирралироқ бўлиши мумкин. «Ўзлик» деганда авваламбор, маълум бир индивидуалликни, ўзига хосликни назарда тутамиз. Бу индивидуаллик ташқи муҳитнинг ҳар қандай ўзгаришларида ҳам доимий сақланиб қолади. Шунинг учун баъзида биз яхши билган бирорга одам кутилмаган хатти-ҳаракат қилса, дарров: «сен нимагадир ўзингга ўхшамаянсан», деб айтаемиз. «Ўзлик» одамларда сизга нисбатан пайдо бўладиган ўзгармас фикрлар, баҳолар тўплами эмас. Чунки бундай ҳолда ҳар бир одам учун алоҳида бир «ўзлигингиз» пайдо бўлган бўларди. «Ўзлик» бу асосан идрок қилувчига эмас, балки идрок қилинувчига тааллуқли тушунча. Бу «ўзлик» одамнинг ирсий ва ҳужайравий даражасидан тортиб, то жамиятда тутган ўрнигача сақланиб қолади.

Алқисса, инсоний «мен» нафақат физикавий ва биологик, балки ижтимоий ва руҳий (психологик) ҳодисадир. «Мен» К. К. Платоновнинг фикрича, асосан ташқи муҳитга ўзини қарама-қарши қўйишни англаш ва оннинг эгаси эканлиги туйғуси билан боғлиқ. А. Г. Спиркиннинг фикрича, «Мен» интеграл яхлитликдаги руҳим ҳодисаларнинг, оннинг субъектидир.

«Мен» туйғуси (ўзини четдан туриб кузата

олиш қобилияти) инсонга берилган олий аъмолдир. Ва бизни ҳайвонот оламидан мисли йўқ чўққиларга кўтарадиган фазилатдир.

«Мен» аслида ким?

«Мен» ўзлигини англаган, ўзининг нуқсон ва фазилатларини ҳамда жамиятда тутган ўрнини англаган шахсдир. «Мен»га тааллуқли хусусиятлар сероб. Аммо биз учун муҳим бўлган иккита хусусиятга алоҳида тўхталмоқчимиз. Бу ҳам бўлса, «Мен»нинг нисбий мустақиллиги ва ундаги масъулият туйғуси. Нисбий мустақиллик дегани нима? Бу «мен»га бўладиган ташқи муҳит таъсирларига фақат «мен»га хос услуб билан жавоб қайтарниш. Соддароқ қилиб айтганда, ҳар қандай масалага «Мен» ўзининг шахсий, ўзгармас, қатъий фикрни билдиришидир. «Мен» ҳар қандай вазиятда ҳам ўзининг шахсий фикрида қолади ва ўзига хос бўлган хатти-ҳаракат кўрсатади.

«Мен» ўжарликка ўхшаган ҳолат экан, деган фикрга бормаслик керак. Чунки ўжар одам руҳини онг, билим, масъулият деган нарсалар ёритиб турмайди. Ўжарлик ожизлик, калтафаҳмлилик ва саводсизлик заминдан озуқа олади. «Мен» ижобий маънодаги мустақилликдир. «Мен»нинг яна бир муҳим хусусияти — ундаги масъулият туйғусидир, яъни «Мен» ҳар қандай мустақил фикр ёки хатти-ҳаракат учун масъулиятни доимо англайди. Масъулият тушунчаси жавобгарликка қўшилиб кетган тушунчадир. Жавобгарлик деганда ижтимоий ёки ахлоқий эмас, ҳатто ҳуқуқий жавобгарлик ҳам назарда тutilаяпти.

Шундай қилиб, «Мен»ни ташкил қилувчи хусусиятлар хилма-хил ва кўп экан. Биз шу хусусиятлардан иккита муҳимига алоҳида тўхталиб ўтдик. Булар «Мен»нинг мустақиллиги ва масъулият туйғусидир.

Шу ўринда яна бир фикрни таъкидламоқчи эдик. Мустақил республикамининг бугуни ва келажаги худди шу «Мен»ларга боғлиқ. Республикамининг ижтимоий-иқтисодий ва илмий фаолияти 140 йил давомида

руҳидан «Мен»и суғуриб олинган гавдаларга ҳаёт ато қилишга қаратилмоғи керак.

Келинг, биз «Мен»нинг пайдо бўлиш тарихини қисқача қузатайлик. Фанда онтогенез ва филогенез тушунчалари мавжуд. Филогенез дегани ер юзида илк турнинг пайдо бўлишидан тортиб, то бугунги кунгача бўлган тараққиёт йўлига айтилади. Онтогенез деб эса бир турга алоқадор жонзотнинг (шу жумладан одамнинг) туғилганидан то ўлганигача бўлган индивидуал тараққиёт йўлига айтилади. Шуниси қизиқки, иккала йўлида ҳам «Мен»нинг пайдо бўлиши бири-бирига ўхшаш кечади, яъни иккала ҳолда ҳам «Мен» тараққиётнинг маълум босқичида шаклланади ва камолга эришади.

Илк одамнинг табиатдан ажралиши ва ўз хусусиятларини англаши тарихий жараёндир. Биз тарихнинг қатларига қанчалар чуқурроқ кириб борганимиз сари, ҳали умуман мустақил бўлмаган, қандайдир умумнинг (қабила, уруғ ва ҳ.к.) бир бўлаги бўлган индивид кўз олдимизга келади. Ибтидоий онг алоҳида одамлар ўртасидаги фарқларга мутлақо бефарқ бўлади. Иложи борича одамлар орасидаги фарққа эмас, балки умумий хусусиятларга эътибор беради. Ибтидоий онгнинг ўзига хос хусусиятларидан яна бири — табиат билан одамни бир бутун ҳолда англашдир. Табиатнинг кучлари ҳали одамга қарши қўйилмайди, балки улар илоҳий алоқада тушунилади. Шунинг учун ҳам баъзи бир қадимги динларда жон, руҳ, фаол «Мен»нинг кўринишлари, инсонни дунё билан боғлаб турувчи ташқи ҳаётнинг куч сифатида талқин қилинади.

Ибтидоий одам ўз қабиладошлари билан ҳам шундай алоқада бўлади. Аммо қабила табиатдан фарқли ўлароқ одамларни бири-биридан фарқлашларига шароит яратиб беради. Одамлардаги индивидуал-табиий фарқлар азалдан бор ва бу фарқлар одамларнинг қабиладаги бажарилажак вазифаларини, демакки уларнинг мавқеини белгилаб беради. Ижтимоий жамоат одатда анъаналар билан яшайди ва урф-одатлар, маросимларнинг қабиладошлар томонидан сўзсиз бажарилишини қатъий талаб қилади. Лекин ҳар қандай вазиятда ҳам лидерларга, ўз ишининг пухта билимдонларига, удабуронларга талаб мавжуд бўлади. Яхши жангчига, яхши хизматчига, яхши раҳбарга қабилада эътибор бор. Бошқача айтганда, индивидуал табиий фарқлар замирида индивидуал-социал фарқлар ўсиб чиқади ва

бу нарса одамнинг табиатдан, қабиласидан ўз «Мен»ига қараб қўйилган илк қадамидир. Одамлардаги ижтимоий-тарихий ва индивидуал-социал фарқлар ўз ўрнида одамлардаги индивидуал-шахсий фарқларни дунёга келтирадими, ниҳоят одам ўзини табиатга ёки қабиласига эмас, балки ўз қабиладошига ҳатто ўзини-ўзига қарама-қарши қўя билади ҳамда ўзини-ўзи талқин қила бошлайди.

Шундай қилиб, инсониятнинг филогенетик тараққиёти «тур — ижтимоий индивид — шахс» босқичларини босиб ўтган ҳолда давом этар экан. Шу ўринда яна бир фикрни ўртага ташламоқчи эдик. Тарихий жараён деб ҳисоблаганимиз турнинг ижтимоий индивидга, индивиднинг эса шахсга айланиш жараёни икки хил йўналишда давом этган: миқдорий (индивиднинг жамоадан ажралиш даражаси) ва сифатий (бу ажралиш қандай белгилар бўйича содир бўлади).

Индивидни жамоага қарши қўйиш ўз ўрнида қуйидаги саволни келтириб чиқаради: қайси бири олдин пайдо бўлган: индивидуал «Мен»ми ёки гуруҳий «Биз»? Бу тортишув одатда «Биз»нинг фойдасига ҳал қилинади: жамият шахсан олдин мавжуд бўлганидек, «Мен» ҳам «Биз»нинг замирида униб-ўсади. Аммо муаммо агар тилшунослик ёхуд руҳшунослик нуқтаи назаридан туриб таҳлил қилинса, анча мураккаб.

Келинг, масалани тилшунослик нуқтаи назаридан таҳлил қилиб кўрайлик. Тилда «Мен» — гапираётган одам, «Сен» — гапираётган одам, «У» ким ҳақида гапириляётган бўлса, ўша киши. Тилшунос Э.Бенвенистнинг фикрича, фақат «Мен» ва «Сен» гина шахс бўла олиши мумкин ва улар шахсиз «У»га нисбатан кенг қамровли ҳамда бири иккинчисининг ўрнини босиши мумкин.

«Биз»га келсак, у ҳеч қачон «Мен»ларнинг йиғиндиси бўла олмайди. «Биз» ёки «Мен» — «Сиз» (инклюзив шакл) ёки «Мен» — «Улар» (эксклюзив шакл) кўринишида келиши мумкин. Тилда «Биз»нинг ўрнини «Мен» олган ҳодисани фан ҳали учратмаган.

«Биз»нинг бирламчи ёки иккиламчилиги масаласини психологик жиҳатдан таҳлил қилиш учун тарихий тараққиётга яна бир қур назар ташлайлик. Маълумки, тарихий тараққиётнинг марксча схемаси қуйидагича:

Биз учун мустақиллик — ўз эркинлигимизни англашгина эмас, балки аввало ўз ҳаётимизни ўз продамиз билан ва миллий манфаатларимизни кўзлаган ҳолда ташкил этиш, ўз келажагимизни ўз қўлимиз билан қўриш ҳуқуқидир.

Испом КАРИМОВ

Ибтидоий «коммунизм» → Кулдорлик
→ Феодализм → Капитализм → Социализм (Коммунизм)

Албатта, инсоният тарихи бу схемадан мураккаб. Аммо унинг ўрнига фойдаланишимиз мумкин бўлган бошқа схема бўлмаганлиги сабабли, шундан фойдаланамиз. Маълумки, ҳар бир давр ўзидаги ишлаб чиқариш услубига мос бўлган одамларни дунёга келтиради. Юқоридаги схемага мос ҳолда қуйидаги одамлар дунёга келди:

Ибтидоий одам → Кул → Крепостной деҳқон → Ёлланма ишчи → Совет киши

Тарихий тараққиётнинг турли хил босқичларида дунёга келган одамларнинг ҳар бирининг психологиясини чуқур илмий асосда ўрганмоқ вақти етди. Агар «Мен»нинг тараққиёти нуқтаи назаридан масалага ёндошсак, қулдан то ёлланма ишчигача бўлган тараққиёт эркин фаолият ижтимоиятининг кенгайиши, «Мен»нинг кўпроқ шаклланиши, бошқача айтганда, «Мен»нинг кўпроқ озодликка чиқиши билан характерланади. Одам қанча кўпроқ тутқунлик, қарамлик занжирларини уза боргани сари шунчалик кўпроқ озод бўла боради, демакки, шунчалик кўпроқ ўзини-ўзи озод қила боради. «Инсоннинг озод бўлиши унинг ўз-ўзини озод қилишидир» деганда И. С. Кон ҳақ эди. Эътибор берсангиз, қулга нисбатан ёлланма ишчида фаолият эркинлиги кўпроқ, демакки, ёлланма ишчи қулга нисбатан озодроқ. «Ибтидоий одам» билан «Совет киши» алоҳида ҳодисадир. Чунки булар иккаласи ҳам бир-бирига ўхшаш заминда шаклланади. Ибтидоий жамоа тузумида ҳам, социализм тузумида ҳам ишлаб чиқариш воситаларига мулкчилик умумий. Иккаласида ҳам «Мен»дан кўра «Биз» туйғуси шаклланган.

Келинг, шу нуқтада чекиниб, фикримизни 30-йилларнинг бошида совет психологи А. Р. Лурия томонидан Ўзбекистоннинг чекка районларидан бирида ўтказган тадқиқотига қаратайлик. А. Р. Лурия бошчилигидаги тадқиқотчилар маҳаллий деҳқонлардан ўзларининг шахсий характерларини айтиб беришни, бошқа одамлардан нима билан фарқ қилишларини, қандай фазилатлари ва қусурлари борлигини ўзлари таърифлашларини сўрашди.

Чекка қишлоқлардаги саводсиз деҳқонлар уларнинг олдига қўйилган вазифани ақалли тушунишмади ҳам. Ўз-ўзини таърифлашнинг ўрнига ҳаётларида содир бўлган конкрет фактлар, воқеаларни айтишди. Қизиғи шундаки, ўзга кишиларни таърифлаш ўз-ўзини таърифлашга нисбатан анча осон кўчди. Ўзлари ҳақида гапира туриб, улар тез-тез ўзгаларнинг фикрига мурожаат қилишди, маънавий хислатларни

таърифлаш туриб, кўпроқ бўлиб ўтган воқеаларни гапиришдилар. Тадқиқотда кузатишган ҳолатни А. Р. Лурия қуйидагича тушунтиради: «Ижтимоий тараққиётнинг маълум босқичида одамлар ўзларининг шахсий, индивидуал хусусиятларини таҳлил қилишнинг ўрнига гуруҳий ҳатти-ҳаракат (групповой поведение)ни таҳлил қилишди». Шахсий «Мен»нинг ўрнига умумий «Биз»ни кўрсатишди. Хўш, юқоридаги вазиятни қандай тушунтирса бўлади? Нимага деҳқонларда ўз-ўзини англаш туйғуси бунчалар кам тараққий қилган экан? Нимага бутун дунёга буюк алломаларни, саркардаларни, авлиёларни берган миллатнинг аҳоли-руҳияти бунчалар афтодаҳол бўлиб қолади? А. Р. Лурия юқоридаги саволларга қуйидагича жавоб беради: одамларда «Мен» туйғусининг кам шаклланишига, биринчидан, таълим-тарбия даражасининг пастлиги ва одамлар ўртасидаги ижтимоий муносабатларининг соддалиги сабаб бўлган. Очигини айтганда, «Мен» туйғусининг шаклланишига А. Р. Лурия айтган иккита омил таъсир қилади. Аммо улар асосий ҳал қилувчи омил эмас. У пайтлар ҳал қилувчи омиллар ҳақида А. Р. Луриянинг ўзи ҳам айта олмас эди. Мана энди ҳақиқатни баралла айтадиган замон келди. «Мен» туйғусини шакллантирадиган асосий шартлардан бири мустақилликдир. Мустақиллик бўлганда ҳам — ҳам сиёсий, ҳам иқтисодий мустақилликдир. 30-йилларнинг бошидаги ўзбек деҳқони 70 йилдан ошиқ вақт давомида Россия мустамлакасида яшаётган, хусусий ҳаётдан ажратиб, коллективлаштириш баҳонасида иқтисодий қулликка маҳкум қилинган (иқтисодий қарам) одам эди. Ва бу одамлардан юқорида А. Р. Лурия кузатган ҳолатни кутиш мумкин эди.

Мана ниҳоят одамларда «Мен» туйғусини шакллантирувчи энг муҳим омилларга қадам қўйдик.

Инсонда шахс хислатларини шакллантирувчи, «Мен» туйғусини пайдо қилувчи асосий омил — меҳнат жараёни. Инсон ўзлигини фақатгина меҳнат жараёнида англайди. Меҳнат — бу ўз-ўзини фидо қилиш жараёнидир. «Мен» туйғуси қанақадир ватанпарварона шиорлар ёки мавҳум назариялар замирида эмас, балки конкрет меҳнат жараёнида пайдо бўлади, шаклланади, камолга етади. Аниқроқ қилиб айтганда, «Мен» туйғусининг пайдо бўлиши ишлаб чиқариш воситаларига ва қуроолларига муносабат билан белгиланади. Бу эса ўз ўрнида меҳнатнинг характерини, унинг эркинлик даражасини белгилайди. Келинг, фикримизни тарихий мисол билан тушунтирайлик. Ибтидоий жамоа тузумида ишлаб чиқариш воситалари ва қуроолари умумий эди ва шунга мос ҳолда «Биз» туйғуси уларнинг ҳаётида устувор туйғу ҳисобланарди. Социалистик инқилоб оқиба-

тида хусусий қўллардаги ишлаб чиқариш воситалари ва қуроллари тағин умумники деб эълон қилинди. Натижада «Мен» туйғуси сўниб, одамларда «Биз» туйғуси шаклланади. Давлат мулкчилигига асосланган иқтисодий муносабатларига ўтишнинг бош йўли одамларда «Мен» туйғусини шакллантиришдир. Бошқача айтганда, «Биз»дан «Мен»гача бўлган йўл аслида республикамизнинг мустақиллиги йўлидир.

Ниҳоят, шуни айтиш керакки, республикамизнинг бугунги раҳбариятига 120 йиллик қўлиқни ва 70 йиллик даҳшатли коммунистик мафқурани бошидан кечирган халқ мерос бўлиб қолди. У афтадаҳол кўринишга келтирилган шу халқни бахт-саодатга элтиши керак. Бу вазифа бир томондан шарафли бўлса, иккинчи томондан машаққатлидир. Бир мақсадга дадил интилган инсон воқеликка тик кўз билан қарасагина ўша мақсадга етишиши мумкин. Раҳбариятимиз ҳам худди шундай қилмоғи керак. Бошқача айтганда самимий сиёсат олиб бораётган ҳар қандай раҳбарият ҳақиқатнинг кўзига тик қарамоғи лозим. Ҳақиқат эса аччиқ бўлади.

Хўш, бугунги воқелигимиз қандай?

Биз коммунизм деб аталган «бахтли» жамиятга олиб бормоқчи бўлганларнинг эксперименти муваффақият билан амалга оширилди. Капитализмдаги барча адолатсизликларнинг сабабчиси хусусий мулк деб билганлар уни бекор қилдилар, ер-сувни, завод-фабрикани капиталистлардан тортиб олиб уларни эгаларига (деҳқонларга, ишчи хизматчиларга) беришнинг ўрнига давлат деб аталган маъмурий-бюрократик аппаратга беркитиб қўйди. Натижада зулм мисли кўрилмаган даражага етди. Болшевистик эксперимент инқирозга юз тутди. Бизга мерос қолган жамият юқорида айтганимиздек, 120 йиллик қўлиқ, 70 йиллик мафқуравий афюнни ютган, касалланган жамият. Бу дардни даволашнинг йўли битта эди. У ҳам бўлса, мустақиллик. Оллоҳга шукрлар бўлсинки, бизнинг юртда ҳам озодлик, истиқлол шамоллари эсди. Раҳбариятимизнинг эндиги вазифаси шу жамиятни соғломлаштириш, даволаш ва порлоқ келажакка бошлаш. Бунинг учун нима қилмоқ керак?

Хўш, сиёсатимиз асосланиши керак бўлган одам ким? У оддийгина меҳнаткаш, барча назарий, ғоявий, мафқуравий тушунчалардан йироқ бўлган, эрталаб уйқусидан туриб, ишига кетадиган, куни бўйи ишлаб, кечкурун бола-чақасининг олдига қайтадиган, туни бўйи дам оладиган одам. Ҳар қандай сиёсат шу одамдан, унинг турмуш тарзидан, унинг ҳақ-ҳуқуқларидан келиб чиқмоғи керак. Бизга уйдан тортиб еригача, техникасидан тортиб, оладиган ҳосилигача давлатники бўлган, руҳида фақатгина «Биз» туйғуси бўлган одамлар мерос қолди. Биз-

нинг эндиги сиёсатимиз улардан тортиб олинган яккаю ягона ҳуқуқни яна ўзларига қайтариб беришдан иборат бўлмоғи керак. У ҳам бўлса, хусусий мулкка нисбатан эгаллик ҳуқуқи. Бу албатта аста-секин олиб бориладиган, вақт талаб қиладиган ижтимоий-руҳий, ҳуқуқий жараёндир. Узоқ муддат талаб қилинса-да, сиёсатимизнинг асл мақсади шунга қаратилмоғи керак. Чунки иқтисодиёт тарихи инсоният маънавий-ахлоқий тараққиётининг айнан ҳозирги босқичида халқ ҳўжалигини юксалтиришнинг бундан ҳам самаралироқ механизмини билмайди.

Жумҳуриятимизнинг аксариятини деҳқонлар ташкил қилади. Агар ер уники бўлмаса, у юрак кўрини ерга бермай қўяди, унда лоқайдлик, бефарқлик сингари руҳий қусурлар шаклланади. Агар ер, унинг хусусий мулки бўладиган бўлса, деҳқон бутунлай бошқа одамга айланади. Унда бир парча ерига нисбатан хўжайинлик ҳиссини туймаган деҳқонда ватан туйғуси шаклланмайди. У ўз ҳосили билан жамиятнинг иқтисодий ҳаётига, ерга нисбатан ҳуқуқини ҳимоя қилиш учун сиёсий ҳаётга сингиб боради, бошқача айтганда, деҳқон ердан фақатгина ҳосил ва даромад олиб қолмайди, балки у Ер билан яшайди. У ерни ўз меҳнати билан ўзгартиради, шу билан у ўз-ўзини ҳам янгилайди. Агар республикамиздаги деҳқонларга ер хусусий мулк қилиб бериладиган бўлса, биринчи улар ўзларини озиқ-овқат, сабзавот ва полиз маҳсулотлари билан таъминлаган бўларди. Бу дегани республиканинг 70—80 фоиз аҳолисини озиқ-овқат билан таъминлаб ўтиришнинг ҳолати йўқ. Ўзларидан ортган маҳсулотлар билан шаҳар аҳолисини ҳам тўйдиради. Аммо гап моддий таъминотда эмас. Гап мамлакатимизнинг сиёсий ва иқтисодий ҳаётига бевосита аралаша оладиган ҳар томонлама етук, фаол шахсларнинг — «Мен»ларнинг дунёга келишидадир. Шу ўринда биз деҳқончилик ривожланган мамлакатлардан ўрнат олишимиз мумкин. Голландияда озгина деҳқон бутун аҳолини боқаяпти. Норвегияни қаранг. Иқлими, об-ҳавоси бизга нисбатан анча фарқ бўлсада, ҳар бир деҳқон 11 та одамни боқадиган меҳнат унумдорлигига эга. Сабаб у ерларда шахсий фаолият эркинлигига эга бўлган «Мен»лар меҳнат қилишади.

Бир нарсани доим ёдда тутмоқ керак. Ўзбекистон аграр мамлакат. Унинг тақдир аввалам бор Деҳқон билан Ерга боғлиқ. Биз ҳозир мустақиллик пойдеворларини эндигина қураётган давлатмиз. Жамиятимиз ҳам маънавий, ҳам руҳий, ҳам иқтисодий янгилини босқичида. Худди шундай тарихий даврда республикамизнинг келажаги ўзининг ўзигини, ўзининг жамиятда тутган ўрнини англаган, ҳар томонлама етук, баркамол «Мен»ларга боғлиқ.

ФУҚАРОЛИК ЖАМИАТИ ВА СИЁСИЙ МАДАНИЯТИ

Мамлакатимизда амалга оширилаётган инқилобий ўзгаришлар фуқароларнинг сиёсий маданияти билан чамбарчас боғлиқ. Сиёсий маданият шахснинг ижтимоий тузумга, ҳокимиятга, давлат амалга ошираётган ички ва ташқи сиёсатга муносабатини акс эттирибгина қолмай, балки шахснинг сиёсий онги билан сиёсий фаолияти бирлигини ҳам ифодалайди. Шахс сиёсий маданиятининг ҳолати, даражаси қанча баланд бўлса, унинг жамият ижтимоий-сиёсий ҳаётига иштироки шунча юқори бўлади.

Шахс сиёсий маданияти яхлит, бир бутун тизим бўлиб, ўзида бир талай барқарор ва беқарор унсурларни бирлаштиради. Қолаверса, бу маданиятнинг савияси нақадар баландлигини худди ўша унсурлар белгилайди. Шунингдек, у ўз таркибида сиёсий туйғулар, сиёсий билимлар, сиёсий баҳолар, сиёсий нормалар, сиёсий қадриятлар каби барқарор таркибий қисмларни муҷассамлаштиради. Ушбу компонентлардан ташкил топган сиёсий маданият

ва сиёсий фаолият дастурлари, сиёсий фаолликнинг турли-туман шакларини ҳам ўзига қамраб олади. Шахс сиёсий маданияти — инсон сиёсий онги ва сиёсий фаолиятининг бирлигини ифодаловчи интеграл характеристикадир.

Сиёсий маданиятли инсон шахсини тарбиялашга ҳаракат қилаётган миллий Истиқлол мафқураси тарғибotchилари ва ташкилотчилари, олий ва ўрта махсус ўқув юртларининг муаммолари инсон сиёсий маданиятининг таркибий компонентларини билмасдан туриб, бу борада амалга ошираётган мафқуравий-тарбиявий ишларимизнинг самарасини ошириб бўлмайди.

Ҳозирги замон инсоншунослиги маълумотларига кўра, инсон сиёсий маданияти доимо ҳаракатда бўлган динамик жараён бўлиб, у уч жиҳатни ўз ичига олади. Бошқача айтганда у ўзида: билиш, баҳолаш, хулқ-атвор нуқтаи назарларини бирлаштиради. Ушбу томонларнинг ўзи ҳам ўз навбатида бир неча компонентлардан ташкил топади. Чунончи, билиш босқичи ўзида сиёсий би-

«*Muloqot*»

БЕНАЗИР МАСЛАХАТГҲЙ

1990 йилнинг кузида тулланиб «Мулоқот» номи билан чиқадиغان янги журнал учун машҳур уста Маҳмуд Усмонов, лимончи Зайниддин Фахриддинов билан биргаликда лимонзорда суҳбат қилган эдик. Суҳбат журналнинг илк сонидида босилди. Мен ўша-ўша «Мулоқот» билан мулоқот қилиб келаман. Қаранг, ўша

учрашувимизга ҳам ун йил бўлиб қолибди.

Мен, аввало журнални ун йиллиги билан чин дилдан табриклайман. Кейин шунини айтишим керакки, «Мулоқот» менинг беназир маслаҳатгўйим бўлиб қолган. Чунки мен мана шу журналдан кўплаб тарихий ҳақиқатларни билиб олдим. Бир аччиқ ва қизиқ амалий фикрни айтай. Биз санъаткорлар Хожа Аҳрор Валийдек буюк зотга

туҳмат уюштирган, тўғрироғи туҳмат уюштиришда иштирок этган эканмиз! Собиқ шўролар адабиётининг синфийлик тамойили туфайли буюк пири муршидни энг бадкор инсон сифатида таърифлашга чиранган эканмиз. Э, Оллоҳ кечирсин! Буюк Хожа, Алишер Навоийнинг пири ҳақидаги ҳақиқатни мен биринчи бор шу журналдан ўқиб ҳайратдан ёқа ушлаганман! Қолаверса, Ҳазрат

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

лимлар, сиёсий хабардорлик, сиёсий онглик каби сифатларни мужассамлаштиради, баҳолаш босқичи сиёсий мулоҳазалар, сиёсий кайфиятлар, сиёсий қадриятлар, сиёсий нормалардан ташкил топади. Хулқ-атвор босқичи ижтимоий-сиёсий дастурларда асосан амалга ошириладиган фаоллик, ватанпарварлик, миллатпарварлик, байналмилалчилик, миллатлараро муносабатлар каби хусусиятларни ўзида мужассам қилади.

Билиш босқичининг энг асосий барқарор сифати — сиёсий билимлардир. Сиёсий билимлар асосан икки гуруҳга — ижтимоий-сиёсий, ташкилий-техникавий билимларга бўлинади. Ижтимоий-сиёсий билимлар сиёсатнинг мақсад ва вазифалари, унинг иқтисодий базис билан боғлиқлигини акс эттиради. Ташкилий-техникавий билимлар эса бевосита жамият ёки давлатни бошқарув жараёнига тааллуқли билимлардан иборат бўлади.

Сиёсий билимлар — ҳокимият ва тузум, ижтимоий жараёнларни бошқаришнинг асосини ташкил этувчи ғоялар ва қарашлар, меъёр ва қоидалар, давлат тузилиши ва унинг сиёсий тизими, давлатни бошқаришда иштирок этишнинг шакллари ва усуллари ҳақидаги маълумотлар йиғиндисидир. Сиёсий билимлар ижтимоий амалиётга татбиқ этилгандагина шахс унинг моҳияти ва мазмунига чуқур тушуниб етади. Бундай билимлар шахс сиёсий фаолиятида қўлланилса, инсонда турли сиёсий муаммоларни ҳал этишнинг энг қулай

жиҳатларини танлай олиш малакаси ҳосил бўлади. Инсон онги ва фаолиятининг мураккаб феномени бўлган сиёсий маданиятнинг асосий омили сиёсий билимлардир.

Инсонда ҳақиқий сиёсий маданият воқеликни илмий билиш, ҳуқуқий, ахлоқий ва гуманистик қадриятларни тушуниш асосида шаклланади. Шу сабабли тушуниш ва англаш, билишнинг энг муҳим асосларидан бири ҳисобланади ва шахснинг сиёсий етуқлиги даражасини белгилайди. Шу билан бирга сиёсий билимларни сиёсий фаолиятда қўллаш истагини туғдиради. Қисқаси, тушуниш ва англаш — шахснинг маданий савияси юқори даражада ривожланганлигидан далолат беради. Қолаверса, бу омиллар шахсни онглик сари етакловчи кучдир. Бошқача айтадиган бўлсак, юз бераётган сиёсий воқеа ва жараёнлардан хабардорлик — шахс сиёсий маданиятнинг қай даражада шакланганлигини кўрсатади. Шахс сиёсий онглигини даражасини белгиловчи далил бу эътиқоддир. Сиёсий билимлар шахс манфаатлари йўлида қўлланила бошлаганидагина эътиқодга айланади. Эътиқод шахснинг турли ижтимоий фазилатларида намоён бўлади. Инсон сиёсий маданиятнинг шаклланиши жараёнининг муҳим босқичларидан яна бири — баҳолашдир. Баҳолашнинг энг асосий ўзаги — сиёсий фаолият нормалари ҳамда сиёсий қадриятларни ўзлаштиришдир. Чунки сиёсий нормалар жамият ҳаётининг изга солишда муҳим

haqida o'ylar

Навоий билан Ҳусайн Бойқаро уртасидаги дўстликни ҳам биз синфийлик тамойили билан аллақандай беўхшов тарзда тасвирлаганмиз. «Хамса» тугалланганда ҳукмдор уни ғоят юксак баҳоласа, шоирни оқ отга миндириб, жиловидан етаклаб шаҳар айланса, ёки шоирнинг барча маъракаларида бош бўлса, бундай дўстлик, фидокорлик қандай таъриф этилиши зарур?! Шоҳ билан буюк мутафаккирнинг дўстлиги ҳақида ҳам «Мулоқот»дан кўп янгиликлар олдим. Шунингдек, Форобий ҳақидаги, Амир Темур ва Темурийлар ҳақидаги мақолаларни мен қониқиш билан мутолаа қилдим, катта ҳаётий билим олдим. Масалан, Акбаршоҳ ҳақидаги мақолани олайлик. Уни жуда чанқоқлик

билан ўқидим. Бу ҳақидаги романни ҳам ўқиган эдим. Аммо илмий мақолада фикрлар яна ҳам мужассам экан!

Журнал саҳифаларида бериладиган ҳадисларни орзиқиб кутаман. Айниқса «Мулоқот» дафинаси» менга ёқади. Ундаги «Турфа олам», ҳатто «Сиёсий Ҳангомалар»га жуда қизиқаман.

Санъат мавзуйига ҳам баъзан мурожаат этасизлар. Айниқса, театршунос олим Фрунзе Жураевнинг «Ўзбекка опера керакми?» мақоласи катта воқеа бўлган эди. Муаммо тўғри кутарилди. Бироқ бу — мунозарали масала эди. Сизлар мунозара қилмадингизлар. Нега деганда дунёда опера ва балет санъати жуда юксак поғонада туради. Тўғриси, операси,

балети бўлмаган буюк давлатни мен тасаввур қила олмайман. Ҳа, тўғриси айтиш керак-да! Сизларга яна бир эътирозим бор. Адабиёт муаммоларини кўп кутарасизлар, адабиётдаги буюк сиймоларни саҳифага кўп олиб чиқасизлар. Санъатда ҳам буюк сиймолар бор. Улар ҳақида ҳам халқимизга чуқур таҳлил этилган илмий гапларни айтиш зарур. Санъат муаммолари ҳам эътибордан четда қолмаса.

Хуллас, «Мулоқот»дан бизнинг умидимиз катта. Журнал муҳарририяти катта тажрибага эга бўлди. Мана шу тажриба билан халқимизга, мустақиллигимизга хизмат қилаверсин!

Зикир МУҲАММАДЖОНОВ,
Ўзбекистон халқ артисти.

аҳамият касб этади. Афсуски, илмий манбаларда мазкур тушунча батафсил тадқиқ этилмаган. Бизнинг фикримизча, сиёсий фаолиятга дахлдор бўлган шахс сиёсий маданиятининг асосий нормалари қуйидагилардан иборат бўлмоғи зарур:

биринчидан, раҳбарликда жамоатчилик фикрини инobatта олиш билан бирга шахсий масъулиятни унутмаслик;

иккинчидан, аҳолининг истак ва эҳтиёжлари, кайфияти билан яшаш;

учинчидан, сиёсий ҳалоллик;

тўртинчидан, камтарлик;

бешинчидан, ошкоралик.

Сиёсий фаолиятда ҳамфикрлик билан шахсий масъулият бирлиги катта роль ўйнайди. Чунки кўп фикрлик турли сиёсий хатолардан сақласа, шахсий масъулият вазият талаб этганида бир киши томонидан зарурий тезкор қарорлар қабул қилинишига имкон яратади. Бу икки хислатнинг ўзаро алоқадорлигини таъминлаш кўп жиҳатдан раҳбар шахси, дунёқараши ва сиёсий ҳалоллигига боғлиқ. Сиёсий ҳалоллик деганда сиёсатда нафақат сиёсий тартибқоидалар, балки ахлоқ қоидаларига риоя этган ҳолда фаолият кўрсатиш тушунилади. Сиёсий фаолият камтарлик билан ҳам боғлиқ. Чунки фақат сиёсий ҳалол шахсгина камтар бўла олади.

Баҳолашнинг энг муҳим омилларидан яна бири аҳоли билан органик бирликдир. Бу эса ошкоралик нормасига риоя қилишини талаб этади. Ошкоралик бўлмаса, шахснинг сиёсий жараёнларда иштирок этиш иштиёқи йўқолади, сиёсий хабарларга қизиқиши сусаяди, инсон сиёсатдан йироқлаша бошлайди.

Шахс сиёсий маданияти — анъанага айланиб қолган сиёсий ҳаракатлар ва оммавий-сиёсий ижодиёт натижаларининг шахс томонидан ўзлаштирилиши билан характерланади. Шахс сиёсий маданиятининг шаклланишига бевосита таъсир ўтказувчи сиёсий қадриятлар қуйидагилардан иборат:

биринчидан, сиёсий мафкура;

иккинчидан, сиёсий анъаналар ва тажрибалар;

учинчидан, сиёсий ҳуқуқ нормалари (Конституция, сиёсий муносабатларни тартибга солувчи ҳуқуқий актлар);

тўртинчидан, сиёсий фаолият шакллари.

Сиёсий мафкура нафақат сиёсий гоялар, сиёсий қадриятларнинг тизими, балки мустақил фикрлаш, ишлаш, яшаш

маданиятига эга бўлган гуманистик типдаги янги шахсни шакллантиришга қаратилган ижтимоий тарбия ҳамдир.

Сиёсий анъаналар бир авлод эришган ютуқларни ўзида сақлаб қолади, бойитади ва иккинчи авлодга етказилади. Бошқача айтадиган бўлсак, сиёсий анъаналар инсоният босиб утган тарихий тараққиёт давомида тўпланган сиёсий тажрибани авлоддан авлодга етказадиган воситалар йигиндисидир. Аждодлар яратган маданий меросга суянгандагина ўтмиш, бугун ва келажак ўртасидаги ўзаро алоқадорлик сақланиб қолади.

Сиёсий анъаналар — сиёсий онг ва сиёсий фаолият бирлигини таъминлашда ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Шунинг учун ҳам сиёсий анъаналар сиёсий маданиятни шакллантиришнинг асосий омилларидан биридир. Бироқ шуни унутмаслик зарурки, фақат замонлар ва заминлар синовидан ўтган, прогрессив аҳамиятга эга бўлган сиёсий анъаналаргина шахс сиёсий маданиятини шакллантиради. Бундай сиёсий анъаналар тарбиявий таъсири маънавий маданият ёрдамида кучайтирилади, чунки маънавий маданият кишиларнинг ижтимоий-тарихий амалиёти билан бевосита боғлиқ, иқтисодий ва ижтимоий-сиёсий тузум билан кафолатлангандир.

Баҳолаш шахс сиёсий маданиятининг сифатий ҳолатини аниқлашда алоҳида аҳамиятга эга. Баҳолаш — бир томондан, шахснинг ижтимоий воқеликни билишининг натижаси бўлса, иккинчи томондан юз бераётган ижтимоий жараён ҳақидаги маълумотни сиёсат нуқтаи назаридан изчил идрок этиш қобилияти ҳамдир.

Шахс сиёсий маданиятининг хулқ-атвор жиҳати энг аввало, ижтимоий-сиёсий фаолликни ўз ичига олади. Ижтимоий-сиёсий фаоллик бўлмас экан, шахс сиёсий маданияти ҳам шаклланмайди.

Хуллас, сиёсий маданияти балан, баркамол инсон шахсини шакллантириш жараёнини жадаллаштирмоқ учун тарбиявий-мафкуравий ишлар яловбардорлари биз юқорида санаб ўтган сифатларни янада мустаҳкамлашга эътиборларини қаратишлари зарур.

Санжар ЧОРИЕВ,
фалсафа фанлари номзоди.

ИСТИҚЛОЛ ЖАРЧИСИ

Маълумки, Шўролар давлати парчаланиши билан сайёрамиз халқларининг ижтимоий-сиёсий ҳаётида тасаввур қилиб бўлмайдиган мўъжизалардан бири, яъни собиқ мустабид тузуми ўрнида мустақил ёруғ юлдузлар туркуми таркиб топганлиги бўлди. Менинг назаримда гўё бу биз учун боқий бўлиб гавдаланган «Қизил империя» халқларимиз оху фиғонларидан вулқондек отилиб чиққан нафрат ҳароратлари алангаси таъсирида бир зумда эриб битган музликни эслатиб унинг ўрнида гуркираган ҳаёт садоси эсганлигини билдиради. Ҳа, бу даврлар осон бўлмаган ахлит бир қисмининг ажралиш инқирозини эслатса, иккинчидан, уларнинг ўзаро тўқнашиб кетиш хавфи борлигини, учинчидан, бу қисмлар ҳар бирининг ички зиддиятлари ва манфаатлари тўқнашувидан келиб чиқадиган хавфларни ҳам эслатади. Бундай хавфларни қурол кучи билан бостириб бўлмайди.

Мана шундай бир шароитда мазкур зиддиятлар ва манфаатларга барҳам берадиган ва қолаверса мувофиқлаштиришни тарғиб қиладиган тизимлар ниҳоятда зарур эди. Булар силсиласида Истиқлолга ҳамнафас бўлган «Мuloqot» журнали алоҳида ўринга ва нуфузга эга. Чунки, у шундайларнинг биринчиси эди. Бунинг хусусияти шундаки, **биринчидан**, бу журнал аввалги эски мафкуравий асоратдан зудлик билан қула олди; **иккинчидан**, Истиқлол ғояларидан ва манфаатларидан келиб чиқадиган йўналишларни тезлик билан аниқлай билди; **учинчидан**; ўз атрофига Истиқлол руҳи билан сўғорилган барча қатламлардаги ижодий тоифаларни ва мутахассисларни бирлаштириш шарафига эга бўлди; **тўртинчидан**, журнал ўз атрофида мулоқот ва рақобат муҳитини яратишга муяссар бўлди.

Бундай вазифаларни амалга ошириш, назаримда журнал олдида турган энг долзарб бош стратегик фаолиятнинг энг муҳими эди. Даврлар ўтиши билан хулоса қилинса, журнал раҳбарияти ва жамоаси бундай ўта мураккаб ва чалкаш погоналар-

ни мохирлик билан, шикастсиз босиб ўтганлиги аён бўлади.

Бу жараён, журнал Истиқлолнинг методологик йўналишига алоҳида эътибор қаратганлигида ва ранг-баранг йирик қамровли мақолалар туркумида ўз ифодасини топганида намоён бўлади. Журнал ўз рейтингини оширишда майда-чўйда, икир-чикир мавсумий мавзулар билан ўралашиб қолмай, балки йирик, кенг қиррали халқимиз иродасини, ҳаётий эҳтиёжларини акс эттирувчи муаммоларга алоҳида эътиборни қаратди.

Унинг бош мезони этиб истиқлол тафаккури, ижтимоий фикр ҳурлиги, маънавий, эркин бозор иқтисодиёти, маданий мерос, ҳидоят ва экология хавфсизлиги каби мавзуларни танлаганлиги фикримизнинг далилидир. Айниқса, журнал саҳифасида жамиятимиз мафкурасига бағишланган қатор мақолаларнинг эълон қилиниши катта аҳамият касб этди. Улар туфайли кенг жамоатчилик мафкуранинг ҳалигача ёритилмаган қирралари билан танишишга муяссар бўлишди. Сир эмас, Истиқлолнинг дастлабки йилларида коммунистик мафкура исканжаларидан зада бўлиш асорати остида «мафкура» атамасига нафрат билан қараш аломатлари жамиятимизда ҳукм сураётган эди. Ҳаттоки республикамиз Конституциясининг 12-бандида «ҳеч қайси мафкура давлат мафкураси сифатида ўрнатилиши мумкин эмас», деб таърифлаиб давлат мафкурасиз бўлиши керак деган фикрлар ҳам ўртага ташланарди.

Маълумки, ҳеч қандай жамият, бинобарин, унинг бошқариш органи бўлмиш давлат мафкурасиз фаолият курсата олмайди. Чунки мафкура давлат учун илғор ғояларга таянган етакчи кучдир, ҳаёт шамчирогидир, яъни у қарвонни етаклаб, йўл кўрсатиб бораётган сорбонни эслатади. Унинг «сеҳрли» кучини ва заруриятини ҳеч ким инкор этолмайди. Мафкуранинг зарурияти ва керак эмаслиги ҳақидаги мунозараларнинг чўзилиб кетиши оқибатида бошқа экстремистик кучлар, ундан ўзининг манфаат-

ларини амалга ошириш учун зудлик билан фойдаланишга ҳаракат қилдилар ва жамиятнинг айрим қатламларини ўзининг измига ундадилар. Президентимиз И. А. Каримов мафкуранинг зарурати ва унинг жамиятдаги қудратли куч эканлигини атрофича ёритиб, изоҳлаб берди. Бу эса халқимиз онги ва тафаккурини теранлаштиришда йўлчи юлдуз бўлиб хизмат қилади.

Журнал саҳифаларида мамлакатимизда иқтисодий ислохотларни амалга ошириш, очик бозор иқтисодиётига кириб бориш, республикамизни жаҳон иқтисодий тизимининг таркибий қисмига айлантиришнинг долзарб муаммолари алоҳида ўрин эгаллаганлиги давр талабидир. Бу жараёнда юз берадиган қийинчиликларни холисона фаҳмлашни, бажариладиган юмушларнинг кенг қўламлигини халқ оммасига очикчасига етказиш журналининг шарафли ишининг бир қиррасидир ва улар, ватандошларимизнинг бор салоҳияти, куч-ғайратини янги зафарлар сари чорлайди. Матбуотнинг қудрати ҳам мана шундадир. Шубоис, журналининг ижодий фаолияти таҳсинларга сазовордир.

**Иброҳимжон ИСКАНДАРОВ,
ЎЗРФА академиги.**

БҮЮК САЛТАНАТ ШҶКҶҶ

Амир Темурнинг ниҳоятда кўпқиррали ҳаёт фаолиятининг жуда кўп саҳифалари ҳалигача тўла ёритилмаган. Айниқса, унинг ислоҳотчилик фаолияти, социал-маданий соҳадаги самарали ишлари кам ўрганилган. Кўплаб далилларга асосланиб айтиш мумкинки, Буюк Соҳибқирон ўзининг социал сиёсатида ва этномаданият соҳасида инсон, жамият ва табиатга чексиз ғамхўрлик намоён қилган. Унинг барча ишлари жиддий ва изчил инсонпарварлик руҳи билан суғорилган.

Ўрта Осиё халқлари ва бўйсундирилган мамлакатлар аҳолисининг ҳўжалик-маданий ва социал-иқтисодий хусусиятлари ва ўзига хос ахлоқий тамойиллари катта империяни бошқаришда нафақат зўр маҳорат ва гуманистик фаолият талаб қилибгина қолмай, теран ва кенг билимдон, юксак маданиятли ва одил арбоб бўлишни тақозо этган. Шунинг учун ҳам, Амир Темур ибораси билан айтганда, у забт қилган барча мамлакатларда миллати, ирқидан қатъий назар, ҳар ернинг табиати, ҳар эл ва шаҳарнинг расм одатлари ва мижозидан вақф бўлиб турган, ҳар бир мамлакатнинг аҳволини, урф-одат ва анъаналарини, кайфиятини яхши ўрганиб, ҳурмат қилган.

Темурга зўр обрў келтирган катта социал сиёсат, барча раият аҳволидан хабардор бўлибгина қолмай, «улуғларига оға қаторида, кичикларини фарзанд ўрнида кўриб» муносабат қилганлиги, «адолат ва инсоф билан Тангри-

нинг яратган бандаларини» ўзидан рози қилганлигидадир. «Темур тузуқлари»да Соҳибқирон шундай деб ёзади: «Хайр-эҳсон ишларим билан одамлар кўнглидан жой олдим... Қайси мамлакатни забт этган бўлсам, ўша ернинг обрў-эътиборлик кишиларини азиз тутдим, саййидлари, уламолари, фузало ва машойихига таъзим бажо келтирдим ва ҳурматладим, уларга суюрғол, вазифалар бериб, маошларини белгиладим; ўша вилоятнинг улуғларини оға-иниларимдек, ёшлари ва болаларини бўлса, ўз фарзандларимдек кўрдим». Фақат чинакам гуманистик ҳис-туйғуларга эга бўлган, инсонга меҳр қўйган ҳукмдор салтанатни идора этишда ўзига қарашли ҳар мамлакатда яхши кишиларга яхшилик қилган, нафси ёмонлар, бузуқлар ва ахлоқсиз одамларни мамлакатдан қувиб чиқарган.

«Ҳар мамлакатда адолат эшигини очдим, — деб ёзади Амир Темур, — зулму ситам йўлини тўсдим. Ўз эрки буйган менга бўйсунган вилоят ҳокимларига ўша юрт ҳукуматини қайтариб бердим ва уларни инъому эҳсон билан қадрлаб, ўзимга мутеъ қилиб олдим, бўйсунмаганларни эса қилмишига яраша жазоладим. Одил, оқил ва удабурон кишиларни уларга ҳоким этиб тайинладим».

Бундай ниҳоятда зўр инсонпарварликка асосланган ички ва ташқи сиёсат Соҳибқиронга ҳаҳон миқёсида юксак обрў келтирган ва Ҳинд дарёси соҳилларидан Волга бўйлари-

Исо Жабборов узоқ йиллик илмий-педагогик фаолияти мобайнида 230 дан зиёд илмий, услубий ва илмий-оммабоп асарлар яратди, шу жумладан, 25 та монография ва рисоалар, дарслик ва ўқув қўлланмалари чоп этди. Унинг кўп қиррали ижодий фаолияти, айниқса, докторлик диссертациясини ёқлагандан сўнг кенг авж олди. Муаллифнинг этносоциология, маданият, маънавият ва динишуносликка оид жуда кўп асарлари, жумладан, «Кўҳна харобалар сири» (1961 й.), «Тақдирни инсон ўзи яратур» (1974 й.), «Турмуш тарзи, урф-одат ва одоб» (1983 й.), «Зулматдан маърифатга» (1984 й.), «Худолар, авлиёлар ва одамлар» (1985 й.), «Рухий олам: жаҳолат ва камолот» (1988 й.), «Антик маданият ва маънавият хазинаси» каби (яқинда чоп этилган) салмоқли асарлари нафақат фанни бойитибгина қолмай, балки амалий-тарбиявий жиҳатдан ҳам катта аҳамият кашф этди.

Профессор И. Жабборов 35 йиллик педагогик фаолияти давомида бир неча дарсликлар, ўқув ва услубий қўлланмалар яратди. И. Жабборов ёш олимлар, аспирант, стажер, талаба ва дипломантлар билан мунтазам ва фаол иш олиб бормоқда. Унинг илмий раҳбарлигида саккиз нафар фан номзоди тайёрланди. Профессор Исо Жабборов ҳозир Темурийлар тарихи Давлат музейида археология ва этнография бўлими бошлиги сифатида самарали хизмат қилмоқда.

гача, мўғул даштларидан Болқон ва Ўрта ер денгизи субтропик тупроғигача Буюк қудратли империяни бунёд этишида энг муҳим омил бўлиб хизмат қилган эди. Бу буюк салтанатнинг шуқуҳи шундаки, Соҳибқирон ўз сиёсатини донолик билан амалга ошириш мақсадида асл зотли, шижоатли ва ақл-фаросатли эр йигитларни атрофига бирлаштирган. Уларнинг брилк иттифоқлари гўё бир тандек, барчаларининг мақсадлари, райлари, сўзлари ва ишлари битта бўлган. Амир Темур қайси мамлакатни забт этмоқчи бўлса тўғри тадбир ва кенгаш билан ҳатога йўл қўймастик учун ҳар қадамни кўп ўйлаб, сергаклик ва эҳтиёткорлик билан иш тутган. Энг муҳими, қайси ишни чораю тадбир билан битиришнинг иложи бўлса, унда қилич ишлатмаган.

Адолат тарафдори ва халқпарвар Соҳибқирон мамлакатда жабр-зулм ва фиску-фасод бўлмаслиги, осойишталик ва фаровон турмуш ўрнатиш тарафдори бўлган. Барча ҳокимларга қабих ҳатти-ҳаракат, золимлик ва зўравонликдан, раиятдан мол-хирож йиғишда уларни оғир аҳволга солишдан ёки мамлакатни қашшоқликка тушириб қўйишдан сақланиш зарурлигини амр этган. Чунки, унинг таърифича, аҳолини хонавайрон қилиш давлат хазинасининг қашшоқланишига олиб келади, бу эса сипоҳнинг тарқалиб кетишига сабаб бўлади ва салтанатнинг кучсизланишига олиб келади. Шунинг учун, солиқ ишларида деҳқоннинг ҳосил ва даромадларини ҳисобга олган ҳолда, уларнинг розилиги билан хирож тузугига мувофиқ одилонга иш тутишни қатъиян талаб қилган. Солиқ тўловчи олиқ-солиқни буйруқ бериш ва яхши сўз билан олиши, калтак, арқон ишлатиб, ишни уриш-сўқишгача олиб бормаслик, уларни банд этиб, занжир билан кишанланмасликка амр қилган.

Халқ гамида ҳукмронлик қилган Амир Темур «Кимки бирон саҳрони обод қилсаю бирон боғ кўкартирса, ёхуд бирон хароб бўлиб ётган ерни обод қилса, биринчи йили ундан ҳеч нарса олмасинлар, иккинчи йили раият ўз розилиги билан берганини олсинлар, учинчи йили эса олиқ-солиқ қонун-қондасига мувофиқ хирож йиғилсин», деб ҳукм чиқарган. Шуниси муҳимки, унинг буйруғи билан ҳар ер ва элнинг амалдорлари оддий фуқарога жабр-зулм қилса ва шу орқали бечораларга зарар етказган бўлса, бундай вақтларда етказилган зарарни амалдордан ундириб, жабр кўрганларга бериш шарт ҳисобланган. Яна шуни қайд қилиш лозимки, хароб бўлиб ётган ерларнинг эгаси обод қилишга қурби етмаса, унга турли асбоблар ва керакли нарсалар беришга, токи ўз ерини обод қилиб олсин, деб ҳукм чиқарилган. Соҳибқирон эл ободонлиги учун, хароб бўлиб ётган ерларда коризлар қуришни, бузилган кўприкларни тузатишни, йўл устида ҳар манзилгоҳга работлар қуришни ва йўлларни тузатиш ва сақлаш ишларини бажарувчи соқчилар қўйишни буюрган. Йўловчилар молларини ғафлат босиб, ўғирлатиб қўймасликларининг вазифаси ҳам ўша соқчилар зиммасига юкланган. Бундай сиёсат Буюк

Ипак йўлини мўғул истилосидан кейин қайта тиклашга имкон яратди.

Амир Темур амалга оширган муҳим социал тадбирлардан яна бири ҳар бир шаҳар ва қишлоқда махсус мадраса ва хонақоҳлар бино қилинган, фақиру мискинларга лангархоналар, яъни, йўловчилар қўниб ўтадиган жойлар, камбағал етим-есирга овқат бериладиган гарибхоналар солинган, касаллар учун шифохоналар қурилган ва уларга хизмат қилиш учун махсус табиблар тайинланган, маъмурий дор ул-аморат (ҳукмдор саройи), дор ул-адолат (қозихона) ва бошқа иморат ва иншоотлар қурилган.

Буюк Соҳибқиронга ғоявий байроқ ва таянч бўлиб ислом дини хизмат қилган. Тарихий манбаларга биноан, Амир Темур ислом асосларини чуқур билган, Қуръони каримни ёд олган. У нафақат ўз аскарларини, барча фуқароларни мусулмончилик руҳида тарбиялашга, уларни ислом ғоялари асосида бириктиришга, ўзининг социал-иқтисодий сиёсатида диндан ахлоқий-сиёсий омил сифатида оқилонга фойдаланишга ҳаракат қилган. «Темур тузуқлари»да диний ва социал онг шакли давлат ишларида ва ижтимоий ҳаётда муҳим аҳамиятга эга эканлиги, жамиятни мустақамлашда ва еллатни жипслаштиришда зарур восталиги бир неча бор таъкидлаб ўтилган. Соҳибқирон мусулмон дини пешволарига, уламоларга сўфий шайхларга ниҳоятда ҳурмат билан қараган ва уларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаган. Шундай бўлса-да, унинг фикрича, дунёдаги ҳамма нарсани билувчи ва ҳал қилувчи, даставвал Оллоҳ, қолаверса, инсоннинг самарали тарбияланиши, ақлию амалиётни ўзлаштириб, ўзини-ўзи бошқариши деб ҳисоблаган. Амир Темур дунёқарашида инсон тарбияси — одоб-ахлоқи, уни адолатни севишга, ватанпарварлик ва инсонпарварликка ўргатиш муҳим ўрин эгаллайди. Шу сабабли у ёшларга билим бериш, уларнинг ақлий фаолиятини такомиллаштириш мақсадида ҳар бир шаҳарда масжиду мадрасалар қуриш, уламою домлаларни моддий рағбатлантириш сиёсатини амалга оширган. «Яна тажрибама кўриб билдимки, — деб ёздади Соҳибқирон, — давлат агар дину ойин (расм — удум ва қоида) асосида қурилмас экан, тўра-тузукка боғланмас экан, ундай салтанатнинг шуқуҳи, қудрати ва тартиби йўқолади...»

Айрим тарихчиларнинг таърифича, Соҳибқироннинг ўз қўли билан ёзилган «Қонунлар» («Темур тузуқлари») бошқа шунга ўхшаш асарлардан «ўзининг соддалиги ва жозибadorлиги билан ажралиб туради». Мавжуд тарихий манбаларга қараганда, мазкур асарнинг пайдо бўлишида муаллиф ундан олдин яратилган жуда кўп ўтмишдаги давлатларни бошқаришга оид Қобуснома ва Қонунчилик китобларини кўнг билан ўрганиб ўзлаштирган. Чунончи, Амир Темур Чингизийларнинг «Ясоқ китоби» ва «Мангу ёрлиғи», Шарқда машҳур «Сулук ул мулк» (подшоҳларга қўлланма) каби давлатни бошқаришга зарур бўлган кўплаб асарларни ўқиб-ўрганган.

Соҳибқирон шижоатли кишилардан дўст тутган, илм аҳли ва уламо билан суҳбатда

бўлиб, пок ниятли, тоза қалбли кишиларга талпинган, дарвеш, фақир ва мискинларни ўзига яқин тутиб, уларнинг қўнғилларини ранжитмай барча талабларини бажарган. Аммо қатъиян равишда Амир Темур озги шалоқ ғийбатчи ва бузуқи одамларни ўзидан узоқлаштириб мажлисларга йўлатмаган ва уларнинг сўзларига амал қилмаган, бирорта кишига тухмату ғийбат қилсалар қулоқ солмаган.

Адолатпарвар подшоҳ доимо халқ фаровонлигини ўйлаб иш тутади. Соҳибқирон ҳам бу соҳада жуда кўп қонун-қоидалар кашф этиб барча табақадаги аҳолининг осойишталиги ва яхши ҳаёт кечиришини таъмин қилишга интиланган. Ҳатто, девона гадоиларнинг ҳам тирикчилиги учун ғамхўрлик қилиб, уларга иш топиб бериш, бошпана билан таъминлашни, ҳатто, ожизларга нафақа ажратишни буюрган. Аммо ишдан қочиб, текинхўрлиги билан кун кечирувчи гадоиларни шафқатсиз ҳолда тутиб ёт ўлкаларга қул қилиб сотишни ҳукм қилган.

Амир Темур барча ўлкаларда қонунчиликка тўла риоя қилишни қатъий талаб қилган. Унинг махсус буйруғи билан билагидан кучи бор фақир мискинлар ўз аҳволи ва касбу корига қараб иш тутмоғи лозимлигини, сармояси қўлидан кетиб қолган савдогарга ўз сармоясини қайтадан тиклаб олиш учун ҳазинадан етарли даражада олтин берилшини, деҳқонлар ва раиятдан қайси бирининг деҳқончилик қилишга қурби етмай қолган бўлса, унга экин-тикин учун зарур уруғ ва асбоб тайёрлаб берилишини, фуқародан бирининг уй-иморати бузилиб, тузатишга қурби етмаса, керакли ускуналарни етказиб бериб, унга ёрдам кўрсатиш энг юксак инсонпарварликдан далолат эмасми? Мамлакатнинг ободонлиги ҳам барча тоифадаги фуқароларнинг иш ва маош би-

лан таъминлаш, уларнинг социал ҳимояси ва шарт-шароити билан белгиланади. Соҳибқирон ўз даврида шундай фармон чиқарган эди: «Яна буюрдимки, — дейилади шу фармонда, — ҳар бир мамлакат фатҳ этилгач, у ернинг гадоларини тўглаб кундалик емиш-ичмишларини бериб, уларга бирон вазифа белгиласинлар. Ҳамда барчаси тамғалансинлар, токи бошқа гадолик қилмасинлар. Агар тамғодан кейин ҳам гадолик қилгудек бўлсалар, уларни узоқ мамлакатларга юборсинлар ёки ҳайдасинлар. Шундагина гадо зоти мамлакатимдан йўқолади».

Ҳозирги мураккаб тарихий вазиятда жаҳон сиёсати марказида экологик муаммолар биринчи даражали масалалардан бири бўлиб, инсоннинг атроф муҳитнинг ҳолати учун ижтимоий ва маънавий жавобгарлиги муаммоси илгари сурилмоқда. Бугун табиат ва жамият олдида ҳар бир инсон нафақат жавобгар, балки уни эҳтиёт билан муҳофаза қилиш ҳаётмамот масаласига айланган. Амир Темур ички ва ташқи сиёсатида этно-экология масаласи муайян ўрин олган бўлиб, бу тарихий тажриба инобатга олинса, фойдадан холи бўлмас эди. Эндиликда нафақат табиатга, маданий обидаларга ҳам эҳтиёткорона муносабатда бўлиш, уларга ваҳшийларча муносабатни йўқотиш ва бу ишда изчил назорат ўрнатиш зарурияти яққол намоён бўлмоқда. Шунини мамнуният билан қайд қилиш лозимки, Амир Темур ва теурийлар ҳукмронлиги даврида шаклланган ўзига хос этномаданий ва этносоциал анъаналар маълум даражада ҳозиргача сақланиб келган. Уларни чуқур ўрганиб авайлаб, сақлаб давр талабига мослаштириб такомиллаштириш барча сиёсатчилар ва олимларнинг энг долзарб ва амалий жиҳатдан муҳим вазифалардан биридир.

«Muloqot» haqida o'ylar

ЭРКИН ТАФАККУР МИНБАРИ

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейинги энг катта ютуқлардан бири тафаккур эркинлигидир. Деярли бир ярим аср давомида дастлаб хоризм, кейин совет мустамлакаси даврида халқимизнинг онгига ягона мафкура — марксизм таълимоти сингдириш орқали ҳар хил йўл билан миллий тафаккур ва онгимиз чекланган эди. Мана саккиз йилки, истиқлол туфайли эркин ўйлаш ва ижод қилиш орқали ўзлигимизни англаш имкониятига эга бўлмоқдамиз.

Бундай олийжаноб инсоний имкониятлардан самарали фойдаланишда, ўзимизнинг тарихий илдизимиз ва мавқеимизни аниқлашда, миллий ғурур ва ҳис-туйғуларимизни қайта тиклашда, мустақиллик мафкурасини асослашда ва уни халқимиз онгига сингдиришда «Мулоқот» журналининг хизмати ниҳоятда каттадир. Дастлабки кунлардан бошлаб ҳозиргача умуминсоний қадриятларга таяниб кенг ўқувчилар онги ва қалбига янги истиқлол ғояларини сингдириш

йўлида бу халқпарвар журнал биринчилар сафида бўлиб келмоқда.

Биз севимли нашримиз ўн йиллик таваллуди билан самимий табриклар, ўзига тўғри аниқлаб олган йўлидан адашмай, тафаккур ва виждон эркинлиги орқали ҳур ўлкамизнинг буюк келажагини таъминлашда яна ғайрат билан хизмат қилиб, катта ютуқларга эришишга тилакдошмиз.

Исо ЖАББОРОВ,
профессор

Давлатмурод САЪДУЛЛАЕВ

МУҚАДДАС ҚАСАМНИ

Инсон учун ҳаётда ҳамма нарсадан ҳам зарур бир бойлик бор. Ундан махрум бўлганга энг лаззатли таом ҳам, ялтироқ кийим-кечак ҳам тотимайди. Бу ноёб эҳсон инсоннинг сихат-саломатлигидир. Уни бир марта йўқотиб топган инсон кадрини жуда яхши билади.

Эл саломатлиги ҳар бир мамлакатда энг зарурий соҳа сифатида ҳимояланмоғи шарт. Худди шундай бўлди. Юртбошимиз 2000 йилни «Соғлом авлод йили» деб эълон қилдилар. Албатта, бу хайрли тадбир эртага ўз самарасини бермоғи кундай равшан.

Соғлиқни сақлаш вазирлигининг академик Восит Воҳидов номидаги республика жарроҳлик марказида фаолият кўрсатаётган кўли гул шифокорлар Янги йилни кўтаришқа кайфият билан бошлаб юбордилар. Улар орасида профессорлар Феруз Назиров (ҳозир у Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазири), Абдулла Худойбергенов, Ҳабибулла Оқилов, Дарвин Гуломов, Юрий Калиш, Абдуҳаким Хожибоев сингари ўз ишининг чинакам усталари бор. Бу марказда кунига 20 дан ортиқ оғир ётган беморлар жарроҳлик сеҳридан ҳаётга қайтади.

Биз ҳикоя қилмоқчи бўлган шифокор ҳам ана шу тиббиёт масканида ишлайди. Болтабой Ортиқов даволаётганида фақат тажрибаси ва билимига ишонади, юрак, жигар, ошқозон-ичак ва ўт йўллари кесиб, уларни йиринглардан тозалаб, тошлардан халос этади. Олий тоифали шифокор йигирма беш йилдан бери шу катта ва фахрли жамоанинг жонқуяри. Болтабой аканинг жарроҳлик қилаётганига 34 йил бўлди. Ўтган давр мобайнида у ўн

мингдан ортиқ беморнинг ҳаётини операция йўли билан сақлаб қолди. У ҳозирда Марказнинг жигар ва ўт йўллари бўлимига бошчилик қилмоқда. Яқинда биз жарроҳ ҳузурда бўлдик.

* * *

— Гурланда Хидрлиён ариғи бор. У шундай шаҳар марказидан оқиб ўтади, дейди жарроҳ биз билан бўлган суҳбатда. — Мен дунёга келган хонадон шу ариқнинг чап қирғоғида жойлашган. Раҳматли отамдан қолган сўлим боғимиз бор. Отам Ортиқбой Матёкубов сохибкор ўтганлар. Улар яратган боғ-роғлар эндиликда кўнчиликнинг ҳавасини келтиради. Онам Ҳайитгул момо жафокаш аёл эди. Болалигимда тез-тез томоғим оғирди. Шунда онам: «Улғайсанг дўхтир бўл, томоғинг ҳам кейин оғирмайди», дея атрофимда парвона бўлардилар. Ана шундай шифокор бўлишга аҳд қилдим. Мактаб даври ҳам тугади. Сўнг Тошкент тиббиёт институтига ўқишга кирдим. Жойлари жаннатда бўлгур академик Зулфия Умидова ва профессор Содиқ Маъсумовдан сабоқ олдим.

Институтни тугатиб, Гурланга қайтдим. Назарий билимларни амалиётга тадбиқ эта бошладим. Бунда менга Ким Иннокентий Лукич ва Искандар Гулмоновлар устозлик қилишди. 1970 йилда биринчи бор ошқозонга тиғ урдим. Қишлоқ шароитида, тиббий асбоб-анжомлар қайда дейсиз. Беморни эфир хидлатиб операция қилверардик. Шу бугун нимага эришган бўлсам унга амалий ҳаётда ўрганганларим, қишлоқ кезиб, инсон дардига малҳам излаганларим сабаб бўлди. Шундан сўнг Тошкентга орденатурсага қайтдим. Билимларим яна ҳам кайрал-

БУЗИШ — ТУНОҲИ АЗИМ

ди. Тошкент менга нафақат чуқур назарий билимлар берди, балки бахтимни ҳам шу шаҳардан топдим. Турмуш ўртоғим Мафиратхон ҳам шифокор эди. Бирга, елкама-елка ишлай бошладик. Бир мақсад йўлида икки одам бирлашса кучли бўларкан. Умримнинг энг кўп қисмини одамлар ҳаётини сақлаб қолишга сарфладим. Ўтган ҳаётимдан розиман. Бу умр беҳудага ўтмади.

Отанинг бир гаши ҳеч эсимдан чиқмайди. Бир куни улар: «беморни кузатишга ўрган ўғлим, ўшанда даволаш осон бўлади», — деб бир ривоят айтиб бергандилар:

«Ибн Сино ўз дўстлари билан чойхўрлик қилиб ўтириб, кадрдонларидан бири тез-тез ташқарига чиқиб келаётганини сезиб қолади. Аллома унинг кўп овқат еб, кўп чой ичаётганини кўриб ҳайрон қолади. Шунда дўстини кузатишни давом эттириб, эринмай унинг орқасидан ташқарига чиқиб, билдирмай пешобига разм солади. Машхур ҳаким аниқ хулосага келгач, дўстини ёнига чақириб, суҳбатга тортади. «Соғлигингиз яхши эмас дўстим. Кўриниб турибди дармонингиз кам. Яхшики кўн овқат еб, кўп сув ичиш эвазига ётиб қолмай оёқ устида юрибсиз. Бу аҳволда узоқ чидолмайсиз», — дея хасталик белгиларини бир-бир санаб ўтибди. Дўсти ўйлаб кўрса ҳакимнинг айтганлари тўғри. Табибга тан бериб тасаннолар айтади. «Ибн Сино: «Қанд касалига чалинибсиз, — дея дори-дармон ичишни ва қандай овқатлардан сақланиб юришни тайинлайди. Унинг маслаҳатларига амал қилган бемор тез кунда дарддан батамом қутулган экан».

Ўз билимлари билан жаҳон халқларини ҳайратга солган Абу Али ибн Сино ва Абу Бакр Ар-Розийни дунёда билмайдиган одам кам. Китоб босиш ихтиро этилиши билан Ибн Синонинг «Тиб қонунлари» асари ҳам 1593 йилда Римда чоп этилган. Бугун Овруша 500 йил давомида шарқнинг улуғ табиблари китобларидан фойдаланиб, мислсиз муваффақиятга эришганини яшириб ўтирмайди. Биз эса тайёр хазинадан фойдаланиш ўрнига уларни инкор этиб келдик. Минг шукрки, Истиклол боболар меросидан фойдаланишга кенг имконият яратди.

Бугун жарроҳлик марказида 20 га яқин профессорлар ва 80 га яқин фан номзодлари беморларга муолажа кўрсатадилар, уларни оғриқдан қутқариш учун қўлларига тиф ола-

дилар. Бизга Хамдўстлик давлатларининг даярли барчасидан энг оғир беморлар келтирилади. Улар учун 350 дан ортик ўрин бор.

Бу тиббий масканда беморларни даволашдан ташқари тарғибот ишлари олиб бориш учун ҳам қулай имкониятлар яратилган. Жарроҳликнинг ўқув ва тажриба, илмий ва малака ошириш жараёнлари ҳам шу марказда амалга оширилади. Шунингдек, энг замонавий асбоблар беморга ташхис кўяди. Биз: «операция оқилона, касалликни таг-томири билан йўқ қиладиган ва танага кам зарар келтирадиган бўлиши керак», деган шиор остида ишлаймиз.

Қадимдан одамлар соғлиги устида иш олиб боровчи кишилар муқаддас қасам ичиб, фаолият юритганлар. Чунки хаста киши уларга энг азиз нарсасини — жонини, ҳаётини ишониб топширади. Муқаддас қасам ичган киши уни буза олмайди. Қасамни бузиш эса энг катта гуноҳи азимдир. Бу ҳол нафақат шифокорларни, балки бутун бошли тиббиётни ҳалокатга олиб келади. Бу фақат тиббиётга алоқадор ҳодиса эмас. Аксинча, барча соҳаларда кимки ўз қасамидан қайтса, уни бошқа ном билан атайдилар. Жумладан, қасамини бузган аскар хонинга, қасамини бузган ҳакам жиноятчига, қасамини бузган дўст эса душманга айланади.

Қадимги юнистонлик табиб «Гипократ қасами» шу боисдан юзага келган. Шарқда ҳаким Букрот номи билан ҳам машхур. Бугунги кунда милоддан аввалги 460—375 йилларда яшаган жарроҳ қаламига мансуб 75 га яқин асарлар топилган. У: «Касалликни эмас, беморни даволаш керак» деган шиор билан иш юритган. Ўша даврда табиблар жигарга тиф уришдан кўрқинган. Бугун бизда бу иш бемалол амалга оширилмоқда. Ҳатто, ўз вақтида келиб учрашган рақ касалига чалинганлар ҳам операциядан кейин тузалиб кетаяпти. Мен ушбу марказда ишлаётганимга фахрланаман. Чунки бу даргоҳни «муқаддас маскан» деб қабул қилганман. Шу ернинг нонини еяман, одамларга қайта ҳаёт бағишляман.

Мен ўзим бунга кўп марта иқдор бўлганман. Соғлом инсонгина яхши кийинишни, мухташам иморат қуришни орзу қиладди. Саломатликсиз хотиржамлик ҳам йўқ. Борлигини оғриқлар қақшатиб турган бемор фақат ундан қутулишни ўйлайди. Мен бир

Шуниси муҳимки, одамлар сўзда эмас, балки амалда уз саломатлигининг қадрига етиб, уни миллий бойлик сифатида авайлаб-асрасинлар.

Ислом КАРИМОВ

нарасага аминманки, ҳеч ким юракка пулдан ямоқ сололмайд.

Энг оғир операцияларга киришдан олдин раҳматли устозим профессор Омонулла Баходировни кўп эслаймак. Бир куни зарурат юзасидан домланинг уйларига бориб қолдим. Қабулхоналари иккинчи қаватда жойлашган экан. Профессор хузурига кириш учун беморлар иккинчи қаватга кўтарилишга мажбур эдилар. Кейин билсам, муолажага келганларни домла зинапоёнда кўтарилаётганда кузатиб турарканлар. Чикиб келишида беморнинг ҳолати ўзгаради. Ўпка оғриси бир, юрак оғриси бошқа хил ҳолатга тушади. Ана шунга қараб домла хаста кишининг ўзидан ҳеч нарса сўрамай, касалликнинг белгиларини олдиндан айтиб ишончига сазовор бўларди. Даволаш йўллари турлича. Қайсинисини қўллаш шифокорнинг ўзига боғлиқ. Энг асосийси одамларни хасталиклардан халос этмоқликдир.

Жарроҳлик марказининг ташкил бўлиши раҳматлик устозим академик Восит Воҳидовнинг елиб-югуришлари туфайли амалга ошган эди. Орадан чорак аср ўтиб, у мамлакатимиздаги энг катта илмий жарроҳлик марказига айланди. Бугун бу даргоҳда юрак, ўпка, жигар, ўт йўли, ошқозон-ичак ва қон томирлари операцияси ўтказилмоқда. Мамлакатимиздаги шифо масканларига ёрдам кўрсатиш ҳам марказ зиммасида. Халқаро анжуманлар, тиббиётчилар съездлари кўпинча шу ерда бўлиб ўтмоқда. Мустақиллик шарофати билан хорижий мамлакатларнинг табиблари билан ҳам ўзаро ҳамкорликлар бошланиб кетди.

Жарроҳлик ўта нозик иш. Беморни даволаш учун уни тўла ўрганиш зарур. Жарроҳ озгина адашса қимматга тушади. Хато қилгани тамом, уриб турган юрак уришдан тўхтайд!

Инсон ҳеч қачон ўзидан-ўзи билимдон бўлиб қолмайди. Уни тинимсиз излашишлар, ўз устида ишлашлар, тажриба алмашишлар чархлайди. Мени ҳам илгари ҳеч

ким билмас эди. Бир пайтлар бемор олдида иккиланиб турган ҳолатларимни эласам бугун уялиб кетаман. Меҳнатларим зое кетмади, 30 дан ортиқ илмий ишларим тиббиёт оламида янгилик бўлди. Бундан 14 йил илгари тиббиёт фанлари номзоди даражасига эришдим. Ўн йил ошқозон-ичак касалликлари, ўн беш йил жигар ва ўт йўллари бўлимини бошқармоқдаман. Шу билан бирга тайёра «тез ёрдам» шифокориман. Вилоятларда ўтказиладиган ўта хавфли операцияларга тез-тез чакириб туришади. Бу ўз устимда ишлагга ундайд.

Юртбошимиз Ислоҳ Каримов ташаббуси билан «Тез ёрдам» тиббиёти институти фаолият бошлапти. Унинг барча вилоятларда филиаллари очилган. Улар аҳолига бевул тиббий хизмат кўрсатапти. Бугун тиббиётда янги даволаш усуллари пайдо бўлмоқда. Хасталикларни лазер нурида операция қилиш, ультра товуш таъсирида ташхис қўйиш, юрак ва жигарни кўчириб ўтказиш ишлари йўлга қўйилмоқда.

Дунё, назаримда, азал-азалдан топиш ва йўқотишлардан иборатга ўхшайди. Мен суюкли ёр тонганимда онам Гулжондан айрилдим. Фанда ўз ўрнини тошиб, дурустроқ яшаймиз деганда, аввал ота-онамдан, кейин жуфти-ҳалолимдан жудо бўлдим. Энди гўё икки киши учун ишлаётгандекман. Яхшики иш бор экан, тафтимни шу билан босаман. Мафиратхон худди бир чеккада мени кузатиб тургандек туюлади. Бахтимга унинг табассумини, одатларини ҳар қадамда эслатиб турадиган фарзандларим, набираларим бор. Улар унинг ишини ҳам давом эттиришмоқда.

2000 йилни Президентимиз «Соғлом авлод йили» деб эълон қилдилар. Бу эса бизнинг елкамизга янада катта масъулият юклайди. Ахир, келгуси тараққиётимиз соғлом авлод тақдирига боғлиқ. Инсон умри худди суҳбатимиз бошида эслаб ўтганимдай Хидирлиёндаги сувга ўхшайди. Кўз очиб юмгунча ўтади-кетди. Инсондан бу дунёда фақат эзгу ишлари, яхши сўзи, кимларгадир кўрсатган меҳр-оқибати ва яхшиликлари қолади.

* * *

Жарроҳ Болтабой Ортиқовга ҳали саволларим кўп эди. Афсуски, ҳовлиқиб хонага кириб келган оқ халат соҳибаси:

— Болтабой Ёқубович! Жуда оғир бемор келтирилди, ўзингиз операция қилмасангиз бўлмайди, — дея энди қизиётган суҳбатимизни бўлди.

Болтабой ака мен билан хайрлашишни ҳам унутиб, жарроҳлик хонасига шошаниша кириб кетди. Операция 3 соатдан ортиқ давом этди. Яна бир инсон ҳаётга қайтди...

● **Бизга берилган имконият юз йилда бир марта келиши мумкин. Асосий масала шундан иборатки, мустақилликни сақлаб қолишимиз, уни келажак авлодларга омон етказишимиз, қадрини туғри тушунишимиз лозим.**

Ислоҳ КАРИМОВ

XALQIMIZ JURNALI

Mustaqillikdan so'ng bizning vaqtlı matbuotimizda yangi davr, yangi tarixiy palla boshlandi. Bu o'zgarish birinchi navbatda jurnallar orqali bilina boshladi, desak ortiqcha bo'lmas. Birinchidan' ular hukmron mafkura iskanjasidan qutildilar va bu erkinlikdan foydalanib, o'z xohishlari bilan o'z qiyofalarini aniqlab ola boshladilar. Ikkinchidan, ular davr talablariga javob beradigan eng yuksak minbarga aylandilar. Uchinchidan, xalqimizning ongini boyituvchi, g'ururini, salohiyatini ko'taruvchi vositaga aylandilar.

Vatanimizda chop etilib turgan jurnallar orasida bizning «Muloqot» alohida o'rin egallaydi. U tanlab olgan usul va usul, yo'l va yo'nalish, balki eng ta'sirchan va unumlidir. Mening bunday deyishga yaxshigina asoslarim bor. Davlatimiz hududida chop etilayotgan jurnallarni varaqlab, ularni bir-biriga qiyoslab shunday xulosaga kelamanki, «Muloqot» o'ziga xos va xalqimizga ma'qul tushadigan faoliyat tarzini tanlab olgan. Gap shundaki, respublikamizda chop etilayotgan ba'zi jurnallar sof ilmiy mazmun va shakliga egalar. Ularni asosan fan ahli, tadqiqotchilar o'qiydilar va o'z asarlarini chop etadilar. Yana bir guruhi jurnallarimiz ilmiy-ommabop nashrlar bo'lib, ko'proq badiylikka berilib, turli yo'llar bilan ommaviylikka erishishga intiladilar.

«Muloqot» shu jihatdan jurnallarga ma'qul tushadiki, u sof ilmiylikka berilmayapti, chunki hamma ham bu tarzda maqolalarga qiziqavermaydi. Ba, ayni vaqtda, «Muloqot» hozirgi zamonda keng tarqalgan «antiqa yangiliklar» bilan ham o'z sahifalarini band qilmaydi. «Muloqot» o'n yildirki, xalqimizning, keng jamoatchilikning ongini, tafakkurini yangi pog'onaga olib chiqadigan maqolalar bosmoqda. Hozirgi paytda kishilarimizning, millionlarning ongi tubdan o'zgarimoqda, o'tmishdagi istibdod mafkurası ta'siridan, qiynalib bo'lsa-da, sekin-asta qutilmoqda. Bu millionlar ilm xodimlari emas va jurnallarni bekorchilikda varaqlaydiganlar ham emas. Bular zamon,

davr taqozosi bilan o'z dunyoqarashidagi, o'z fikr-zikrlaridagi o'tmish qoldirgan nuqsonlardan qutulmoqchi bo'lgan vatandoshlarimizdir. Ruhıy ozuqaga, mustaqil fikr yuritishga o'rgatuvchi maslahatga, kishining ma'naviy hayotini boyitadigan, ma'rifat olamiga boshlab kiradigan maqolalarga muhtojlar, ular «Muloqot»da o'z didlari va ko'ngillari istagan maqolalarni topadilar.

Fikrimizcha, «Muloqot» elimizda chop etilayotgan jurnallar orasida o'zining aniq joyini, o'z yonalishini topdi va keng jurnalxonlar ommasining hurmatiga sazovor bo'la oldi. «Muloqot» jurnali to'g'risida so'zlar ekanmiz, mening diqqatimni jalb etgan ikkinchi narsa: jurnalning har qadamda masalalarni yoritishda yangiliklarni topa oladigan, ularni jasurona, qo'rqmasdan ochiq va dangal qo'ya oladigan mualliflarni ilg'ay olishi, ularga dalda berib, maqolalarini tez-tez chop etishidir. Jurnal o'z atrofida yuzaga keltirgan faollarni muhiti yil sayin kengayib bormoqda, chunki jurnal tahririyatiga bir marta kelib muloqotda bo'lgan inson o'ziga, o'zining fikrlariga bo'lgan munasabatni ko'rib, jurnalning doimiy muxlisi va muallifiga aylanadi.

«Muloqot» jurnali o'zining o'n yillik yubileyini nishonlamoqda o'n yil kichik bir davr. Ammo, o'yab ko'raylik: u qanday o'n yilliki Uning

har bir yili o'n yilga barobar desak, haqiqatdan chekinmaymiz. Shu nuqtai nazardan bosib o'tilgan yo'lga boqsak, «Muloqot» deb atalmish kema hayot okeanining eng xavfli po'rtanalaridan muvaffaqiyatli o'tdi. O'tgan o'n yil mustaqillik naqadar buyuk ne'mat, ijobiy kuch ekanligini va ayni vaqtda uni tushunmaydigan, uni qabul qilishga ojizlar, o'tmishdagi mafkura yugurdaklarining qarshiligi, zimdan qo'poruvchiliklari turli bahonalar bilan va turli niqobda namoyon bo'lishini ko'rsatdi.

«Muloqot» to'g'ri yo'ldan bormoqda. Uning davlatimiz, xalqimiz oldidagi xizmatlari baland. Jurnal hayoti va faoliyatining ikkinchi o'n yilligiga kirar ekanmiz, sevikli jurnalga tilagimiz shundan iboratki, jurnal faollari qatorini yanada kengaytirmoq lozim. Maqolalar mazmuniga va mavzulariga kelsak, ko'proq e'tiborni davlat qurilishi masalalariga, ko'ppartiyaviylik muammolariga, mamlakat hayotini erkinlashtirish g'oyalari qaratmoq lozim. Eng dolzarb masalalardan biri— yoshlar, ularning tarbiyasi, ularning fikru tafakkurini Vatanga sadoqat va ekstremizmga nafrat ruhida tarbiyalashdir. Ekologiya O'rta Osiyo xalqlarining diqqat markasida bo'lmog'i zarur. Ekologiyaning muammolarini hal etishning naqd yo'llaridan biri xalqimizning istibdod yillarida top-talagan tarixiy ekologik madaniyatini tiklashdir. Yana bir soha — milliy falsafamizning qadimi va boy tarixi. Bu falsafa, to'la ishonch bilan aytdi mumkinki, jahon falsafa madaniyatining ochilmagan qo'rig'idir.

Xalqimizning muloqotga va «Muloqot» orqali yoritilishiga muhtoj masalalari benihoya ko'p va ularning har biri o'zicha dolzarb. Bu masalalarni yoritishda «Muloqot» jurnaliga muvaffaqiyatlar tilayman va ishonamanki, jurnal yil sayin jamiyatimiz hayotiga o'zining ijobiy ta'sirini kuchaytirib borajak.

Bayraming muborak, sevimli «MULOQOT»!

Qo'chqor XONAZAROV,
falsafa fanlari doktori,
professor.

ВАТАН СЕВГИСИ

Кўнгилда ноҳуш уй кўтарар говга:
Кўшни юрт подшоси — ҳаддин билмас ёв,
Севган тулпорингни қил менга совга,
Йўқса, савашамиз дея қилар дов.

Ҳукмдор тушунди ёв ниятига,
Шундан юрт тинчини кўриб у ортиқ —
Огир тегса ҳамки ҳамиятига,
Унга ўз тулпорин айлади тортиқ.

Ғаддор ганим тагин таққирлаб баттар,
Ёндирар қонларда адоват-кинни,
Дер у: «Қиргинбарот тайин, муқаррар,
Бермасанг энг суйган канизагингни!»

Совуққон ҳукмдор бузмайди феълин,
Шундоқ сукут сақлар баъзан арслон ҳам.
Чунки у уйларди ҳар лаҳза элин,
Ахир, солар уруш юрт бошига гам.

Беклар таажжубда, амирлар ҳайрон,
Беҳад ўч олмоққа кўшин-ку тайёр!
Лекин бу шартга ҳам кўнибди ҳоқон,
Дабди: «Ишқ деб элни нечун этгай хор?!»

Яна бор сўрабди низопараст шоҳ,
Гўё дўку довдан тушиб бир баҳя:

Мирпўлат МИРЗО

«Ўлканг поёнсиздир қаровсиз, яйдоқ —
Бир парча ерингни қил менга ҳадя!»

Душман кўзин тиккан ҳудудлар, чиндан,
Экан тақир саҳро, тошлоқ адирлар.
Ҳоқон курултойин чорлабди пурғам,
Кўнибди бу шартга беклар, амирлар.

Дабдилар: «На гиёҳ кўкарар унда,
На маъдан, на ўрмон, на бир қавм бор...»
Аҳли машваратни чўрт кесиб шунда,
«Йўқ» дабди жойидан қалқиб ҳукмдор.

«Ёлғиз бизнингдирмас, ахир, бу Ватан,
Наҳот юрагингиз туймайди титроқ.
Буюк аждодларнинг — қабрда ётган
Бу замин устида ҳақлари кўпроқ!»

Ҳали тугилажак наслингиз учун
Қиёматга қадар мулкдир бу диёр.
Қани — ундан ҳатто бир қарич бўлсин,
Ғанимга бермоққа кимнинг ҳадди бор!

Бас, энди шайланинг муқаддас жангга,
Юраклар қаҳрга тўлдирилажак!
Мен отим сураман душман томонга,
Ортимдан бормаган ўлдирилажак!..»

ОШОБА ФОЖИАСИ

Ҳамон юрагимга солади титроқ
Ҳар шаҳид кетган жон, ҳар бир хароба.
Мозий қатларида ёнар бир қишлоқ,
Баланд тоғлар бағри — мағрур Ошоба.

Тийра Туркистонни босқинчи талаб,
Занжирбанд қилмоққа турганида шай,

Сен эрк истаганлар исёнин алқаб,
Яширдинг уларни бағрингга қўрқмай.

Қонхўр Скоболов, қузгун Кауфман
Бежилов эдилар, ахир, жазода.
Наҳот сен бир сиқим вужудинг билан
Уларга тик қарай олдинг, Ошоба!

Унвон-мартабалар талашган бадмаст
Ёғийлар найзасин тутдилар қўлга.
Учраган ҳар жонга етказиб шикаст.
Ошобага қараб тушдилар йўлга.

Кузнинг тунд тонгида дилгир чўққилар
Боққанда ҳадикда — иниб заҳл ранг,
Борлиқни ўқларнинг саси тутди ва
Бошланди аёвсиз қиргин, тенгсиз жанг.

Ҳар битта қўрадан, ҳар битта томдан
Ёғилди ганимга ўқлар, учқур тош.
Дилларда шу калом: «Кечсак-да жондан,
Манфур босқинчига эгмайдимиз бош!»

Эвоҳ бугизларда тош қотиб йиғи,
Юзларга нур қалқди кўз юмилар чоқ.
Йиғитлар йиқилди қучиб милтигин,
Қизлар — сермаганча ганимга пичоқ.

Қул бўлди Ошоба, янчилди гарчанд,
Унинг гурурини бўлмади янчиб.
Тортди ёв ҳузурбахш махоркасида,
Тирик кўкрак кўрса найзасин санчиб.

Аждодлар нидосин илгар идроким,
Бағримни чўнг алам ўртайди бир он.
Ошабаликлардай мағрур турсайдинг,
Ким маҳв этоларди сени, Туркистон!

Гар ул қадамжода бўлмаганман ҳеч,
Қад-бастин ҳаёлим тиклар зиёда.
Виқорли қоялар аро эрта-кеч
Эрк, Ватан ҳақида сўйлар Ошоба!

«Muloqot» haqida o'ylar

МУХИМИ — ИЖТИМОЙ ФИКР

Мен «Мулоқот» журнали ҳақида ўйласам кўз ўнгимда ҳеч ким қилмаган, бажарилиши керак бўлган ишларни амалга ошираётган нашр намоеъ бўлади. Жумладан, миллатимиз маънавияти, маданияти, мафкурасининг туб масалаларини ҳеч бир нашр шу журнал даражасида ёритган эмас. Бу журнал тарихимиз қатларида қолган ўз авлодларини кутаётган буюк алломаларимизни ўз халқига қайта-

ришдаги ҳиссасини ҳеч бир ўлчов билан баҳолаб бўлмайди.

«Мулоқот»нинг яна бир муҳим фазилати бизни қувонтиради. У ижтимоий фикр мутахасссларининг ўзига хос минбарига айланганлигидир. «Мулоқот»ни шунинг учун ҳам халқимизнинг фикрга чанқоқ, ақлли, таъбир жоиз бўлса, энг донишманд қисми, зиёлилари севиб ўқийди ва мақолаларидан завқ олмоқда. Шу

боис у кўпгина фанлардан талабаларимизга дарслик вази-фасини ўтаяпти.

«Мулоқот»дан умидимиз катта. Ундан ҳали авлодларимиз урф-одатларимизни, ахлоқимизнинг муҳим муаммоларини, комил инсон бўлиш каби фазилатларни ўргана-жак.

Усмон ҚОРАБОЕВ,
фалсафа фанлари
доктори, профессор.

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

Қаҳрамон РАЖАБОВ

БИР МАҚСАДЛИ ИККИ ЭРГАШ

Она юртимизда мустақилликнинг туққинчи баҳори эшик қоқмоқда. Тарих учун бу фурсат бир киприк қоққанчалик оний лаҳза, холос. Қарийб етмиш беш йил давом этган мустабид совет тузумига қарши курашган миллат фидойилари, юрт углонлари кам бўлмаган. Улар узларининг қутлуг қонлари билан Ватанимиз янги тарихига шонли саҳифалар битишди. Ана шундай ёвқур боболаримиз орасида Туркистондаги истиқлолчилик ҳаракатининг йирик намоёндалари — Кичик ва Катта Эргаш қўрбошилар алоҳида ажралиб туради.

Совет тарихчилари Эргаш қўрбоши туғрисида сўз юритганларида унга «қароқчи», «от ўғриси», «жиноятчи», «бандит», «босмачи» деган ёрлиқлар ёпиштиришдан нарига ўтишмаган. Бу гапларнинг ғирт туҳматдан иборат эканлигини архивларда мавжуд ўша давр ҳужжатлари исботлаб беради. Аслида, Эргашлар кўп бўлган. Уларнинг иккитаси — Кичик ва Катта Эргашлар айниқса жуда машҳур. Ҳар иккала Эргаш ҳам 1918 йил феврал ойида Қўқон шаҳрини қизил аскарлар ҳужумидан муҳофаза қилишда катта хизматлар кўрсатишган.

Кичик Эргаш (унинг буйи паст бўлганлиги учун шундай дейишган) 1917 йилгача етти йил давомида Қўқон атрофларида эркин ҳаракат қилган ва улқадаги Россия ҳокимиятини тан олмаган. У ва атрофидаги 30 йигит Туркистондаги руслар ҳукмронлигига қарши узларича кураш олиб боришган, яъни рус ташкилотлари ва савдо шохобчаларига ҳужум қилиб туришган. Кичик Эргаш ҳақиқатларвар ва адолатгўй инсон бўлган, деҳқонларга ҳеч қачон зарар келтирмаган. Хорижда яшовчи ватандошимиз Боймирза Ҳайитнинг ёзишича, унинг гуруҳи битта ҳам одамни уддирмаган. Бироқ улқадаги рус полицияси уни қатъий кузатув остига олган. Ниҳоят, Кичик Эргаш 1913 йилда қўлга олинган ва 20 йил қамоққа ҳукм қилинган. У 1915 йилда Андижондаги қамоқхонадан қочади ва 1916 йили Туркистонда чоризм истибодига қарши кўтарилган қўзғолонда фаол иштирок этади. Қўзғолон бостирилгач, у яна қамоққа

ташланади. Эргаш 1917 йил апрел ойида қамоқдан чиқиб, Қўқон атрофидаги ўзи туғилиб ўсган Бачқир қишлоғига келади ва эркин киши сифатида яшай бошлайди. Эргаш ва унинг йигитларини қуроли сотиб олишга пуллари бўлмагани учун улар рус полициясига ҳужум қилиб, қуролларни тортиб олишади.

Қўқон шаҳридаги «Шурои Исломия» ташкилоти 1917 йил ноябрда Эргашга шаҳар миришаблари бошлиғи лавозимини таклиф этади. Эргашнинг бу ваколати декабр ойида Туркистон Мухторияти ҳукумати томонидан тан олинади ва унга «Қўрбоши» унвони берилади. (1917 йилда шаҳар миришабларининг бошлиғи Қўқонда «қўрбоши», Андижонда «дума», Ўшда «оқсоқол» деб аталган. «Қўрбоши» унвони Туркистондаги истиқлолчилик ҳаракатининг дастлабки давлари — 1918—1922 йилларда генерал унвонига тенг бўлиб, қўрбошилар қўл остидаги йигитлар томонидан сайланган ва ислом қўшинларининг бош қўмондони томонидан тасдиқланган. Бу унвонга фақат йирик қўшилмаларнинг раҳбарларигина сазовор бўлган. Кейинчалик эса 100—150 йигитга бошчилик қилган мужоҳидлар ҳам қўрбошилар деб аталган). Агар Эргаш ҳақиқатан ҳам «қароқчи» ёки «жиноятчи» бўлганида диний уламолар ҳеч қачон бундай кишини қўрбошиликка лойиқ кўришмас эди.

Кичик Эргаш Россия зулмига қарши тинимсиз кураш олиб борган мужоҳид эди. Кичик Эргаш бошчилигидаги йигитлар босқинчи қизил гвардиячилар эскадрони билан биринчи марта 1918 йил 10 январда Андижон уездининг Ҳакент қишлоғида туқнашишди. 11 ва 12 январда Қўқон атрофидаги қишлоқларда қизил аскарлар билан Эргаш йигитлари ўртасида қаттиқ жанглар бўлди. 12 январда Ташат қишлоғида бўлган ана шундай жанглардан бири уч соатдан ортиқ давом этади. Туркистон Мухторияти ҳукумати ҳали бу пайтда Қўқон шаҳрида ўз фаолиятини давом эттираётган эди.

Мухторият ҳукуматининг сўнги куналарида Қўқон шаҳрида бўлган жанглардан

сўнг Кичик Эргаш қўрбоши қўл остидаги 2000 йигитдан тирик қолган икки юзтача киши билан тўрт кун давомида, яъни 21—25 февралда жанг қилиб, Қўқондан йигирма чақирим олисдаги Бачқир қишлоғига чекинди. У ўз йигитлари билан Бачқир мудофасини ташкил қилади, қизил гвардиячиларнинг талончи бешта отряди билан бу ерда омонсиз олишувлар бўлади. Бачқир атрофида булган ана шундай қақшатқич жангларнинг бирида Кичик Эргаш 1918 йил 27 февралда шаҳид кетади.

«Кичкина Эргаш қўрбоши. Хуқанддан. Ёвларга қиргин берган Кичкина Эргаш қўрбошининг амалиётлари шоёни зикрди. «Туркистон — Туркистон халқининг юрти!» дер эди», — деб ёзади у ҳақда яна бир хориждаги ватандошимиз Шаҳобиддин Ясавий.

Бошқа Эргаш, унинг буйи узун булганлиги учун Катта Эргаш дейишарди, у ҳам Бачқир қишлоғидан бўлиб, Қўқоннинг энг машҳур муллоларидан эди. У жомеъ масжидида ваъз айтганида, 20000 мусулмон тупланган. Мулла Эргаш Туркистондаги Россия босқинини ҳеч қачон кечирмас, эътиқодли мусулмон бўлганлигидан диний камситиш ва хурлашларга чидай олмас эди. У Қўқон фожиаларидан аввал ҳам Туркистон Мухториятининг тарафдори ва ҳимоячиларидан эди.

Асли андижонлик юртдошимиз Муҳаммад Мусо Туркистонийнинг ёзишича, мухторият ҳукуматининг сўнги кунларида — 1918 йил 20 февралда Қўқондаги мухториятчилар ҳузурига икки рус офицери келиб, сулҳ музокаралари олиб бориш учун жанг ҳаракатларини тўрт соат тўхтатишни сўрайдилар. Шунда уламолар ва бошқа кўпгина муллолар бу фикрга рози бўлишганида, уларга қарата Мулла Эргаш шундай жавоб беради: «Душман ҳозир ҳалокат ёқасида турибди. Агар ҳозир уларга ҳужум қилсак, зафар биз томонда бўлади. Борди-ю уларга тўрт соатлик муҳлат берсак, қалъадан ҳамма қуролларни олиб келишади ва бизни янчиб ташлашади. Сиз — муллолар халқнинг беҳуда қони тўкилишига сабабчи бўласиз».

Мулла Эргашнинг асосли фикрларига қарамасдан икки соат давомида ўт очиш тўхтатилади. Сўнгра эса қизил аскарлар томонидан даҳшатли хунрезликлар бошланади. Ушбу ўринда Эргашнинг саркардалик таланги, воқеаларни одиндан кўра билиши яққол намоён бўлади.

Қўқон шаҳридаги мағлубиятдан сўнг у ҳам Кичик Эргаш билан ўзларининг Бачқир қишлоғидаги қароргоҳларига қайтишади ва совет қўшинларига қарши курашни биргалиқда олиб боришади. Кичик Эргаш ҳалок бўлгач, Мулла Эргаш қўмондонликни ўз қўлига олади ва унга «қўрбоши» унвони берилади. Совет ҳокимияти ва большевикларга қарши миллий истиқлол ҳаракатини ташкил қилишдек буюқ ва шараф-

ли вазифа энди Катта Эргаш қўрбоши зиммасига тушади. У 1918 йил март ойининг охирига келиб Фаргона водийси аҳолиси орасида катта обрў-эътибор ва меҳр-муҳаббатта сазовор бўлади. Эргашнинг макъеи водийдаги европалик аҳолининг маълум қисми орасида ҳам узлуксиз ортиб боради.

Совет айгоқчиларидан бирининг маълумотига кўра, «Эргаш қўрбошининг мусулмон ва рус аҳолиси уртасида пайдо бўлиши олқишларга сазовор бўлди, унга энг юксак тилаклар тиланди ҳамда унинг қиёфасида Андижон ва Қўқонда ўрнашган совет қўшинларидан, ҳукумат вакилларида ва ҳар қандай зўравонликдан халос қилувчи инсонни кўрдилар» (Ўзбекистон Республикаси Президенти Девонининг архиви, 60-фонд, 1-руйхат, 49-иш, 3-варақ).

Эргаш қўрбоши йигитлари 1918 йил мартдан май ойигача Бачқирга қизил армия қўшинлари қилган тинимсиз ҳужумларни қайтаришади. Улар ўз навбатида қизил аскар қисмлари турган жойларга эллик марта зарба беришади. Эргаш қўл остида 1918 йилда 16000 дан 18000 нафаргача йигит бўлган. Баъзи манбаларда кўрсатилишича, Эргашнинг қўшинида 20000 йигитдан 24000 гача йигит бўлган.

«Улуғ Туркистон» рўзномасининг ёзишича, «30 июндан бошлаб Хуқанд советлари ҳукумати билан машҳур Эргаш орасида шаҳарнинг шарқ тарафинда 18 чақирим ерда сўгиш давом этди... 1 июл эрта соат учда беш юзга қадар отлиқ аскар, тўп, пулемёт ила шаҳардан чиқиб Бачқир участкаси тарафига кетдилар. Бу кун муҳораба давомининг иккинчи куни эди».

Фаргона вилояти ҳарбий комиссари Буравцевнинг 1918 йил 30 июлда Туркистон МИК номига юборган маълумотига кўра, «Қўқон уездида таниқли қароқчи Эргашнинг тўдаси ҳаракат қилмоқда. Ташланган милиция ва қизил аскар кучлари ожизлик қилди. Намангандан замбараклар билан қўшимча қизил аскар қисмлари юборилди». (Ўзбекистон Марказий давлат архиви, 17-фонд, 1-руйхат, 1174-иш, 287-варақ).

1918 йил 2 сентябрда Наманган уездининг Тўрақўрғон туманидаги Шарқ қишлоғида қўрбоши Эргаш ўзининг 400 йигитдан иборат дастаси ва қўрбоши Қобул билан биргалиқда Сергеев бошчилигидаги қизил аскарлар отрядига қарши жангга кирди. Тўп ва пулемётлари билан қизил аскарлар бу жангда мағлубиятга учраб, чекинди-лар.

Архив ҳужжатларининг далолат беришича, Эргаш қўрбоши қўл остида 1918 йил кузида ҳар бирида 20 тадан 1800 гача йигит бўлган 70 та қўрбоши дастаси ҳаракат қилган. Эргаш қўрбошининг йигитлари қишлоқларда ўз назоратларини жорий қилишди, Фаргона водийсининг йирик шаҳарларига элгучи йўллар ҳам улар қўлида

МАРАККИЭМТА ХИЗМАТ ҚИЛСИҲ

Шаҳарлар йириклашгани билан бу ерларда пайдо бўлаётган чикиндиқлар муаммоси ҳам кўза ташлана бошлайди. Айниқса кунлар исими билан қар кўланса ҳид таратиб кўпчилик аҳолини безовта қила бошлайди. Бундай муаммолар бугун тўғри хил тўғри жойларда, ҳатто қишлоқларда ҳам пайдо бўлмоқда. Бироқ Тошкент қади республикаимизнинг йирик шаҳрида бу муаммо тезлик билан ҳал этилгандек бўлди. Маҳаллаларда махсус тибтовий чикиндиқхоналар қилиниб, қарга махсус эшиқлар қўйилди. Чикиндиқлар ерга тўқилмай олиб кетила бошланди. Бундан шаҳар бирмунча мусаллоҳ бўлди.

Тюб-тюб чикиндиқларнинг шаҳар ва қишлоқда ҳам йилдан-йилга ўсиб бораётгани шунинг учун муаммосидир. Республикаимизда ҳар хил санаят чикиндиқлари билан бирга фойдали қазилмаларни қазиб олиш, қарни қайта ишлатиниш технология схемалари номукамаллиги натижасида майдонларда кўп микродорда ағдарилган қу, шлак, фосфоритс, мезин ва ботқа қилмабодо метбаллар ва моддалар ҳам тўпланиб қолмоқда. Булар фехқончилик учун яроқли ерларни эгалабгина қолмай, балки тўғриқок, ер ости сувларини, атмосферага ирлослантйириш манбаларига айланмоқда.

Чикиндиқларни саранжомлашнинг кўҳна усули қарни чикиндиқхоналарга олиб бориб ағдарилтир. Бунинг учун қайта-қайта майдонлар таллаб қилинади. Чикиндиқхоналарда касаликни тарқатйириш сон-саноксиз келирйиришлар, қушлар макон қуради.

Ўзбекистон Республикасида содиқ, иттифок даврида энг оддий тозалаш ишюотларига ҳам эга бўлмаган санаят қорхоналари бунёд этилди. Натижада барча захарли ва зарарли санаят чикиндиқлари ҳавони, сув ҳавзаларини, ер майдонларини ирлослантйиравеқди.

Ўзбекистонда чикиндиқларни қайта ишлаш тажрибаси 1932 йилнинг 1 сентябидан бошланган. Масалан, Сурхондарё вилоятида бу тажриба 1939 йилдан қўлланила бошланган. Чикиндиқларни қайта ишлаш мақсадида 1939 йил 15 ноябрда Бухоро вилоятининг Қарши шаҳридаги «Намуна» хунарманчилик артели ба-засида, Термиз шаҳрида тўқилмағларо «Утиль-переработка» номли хунарманчилик артели

эди. Мана шундай вазиятда 1918 йил кузида Тошкентдан Туркистон республикаси ХКС раиси В. Д. Фигельский ва ҳарбий комиссар К. П. Осипов Фаргона вилоятига келишди. Фигельскийнинг ўзи гувоҳлик беришича, Эргаш қўрбошининг истеҳкомларидан бири жойлашган Хонобод қишлоғи беш соатлик жандан сунг ер юзидан супуриб ташланган. Истеҳкомдаги 800 мужоҳиддан атиги 15 таси тирик қолган.

Совет армияси жангчилари истиқлолчилардан нисбатан устун бўлишларига, ҳарбий жиҳатдан тўла-тўқис қуролланганликларига қарамасдан улар уртасида кучли тартиб-интизом йўқ эди. Қизил аскарларнинг кўз кўриб қулоқ эшитмаган ёвузликларидан, уларнинг ахлоқсизлиги ва фаҳш ишларидан газаби жўш урган бир гуруҳ қўрбошилар Андижон уезди советига мактуб билан мурожаат қилдилар. Эргаш қўрбоши, Мадаминбек, Холхўжа Эшон, Маҳкам Ҳожи, Эшмат бойвачча, Фаёз Махсум имзо чеккан ва 1918 йил 19 декабрда Тошкент шаҳрига жўнатилган ушбу номада истиқлолчилар курашининг моҳияти, ҳақиқий «босмачи ва босқинчи» ким эканлиги равшан кўрсатилган: «Сизлар Қўгай қишлоғига келиб, тинч аҳолининг уйларига ўт қўйгансизлар. Бекор бу ишни қилдингизлар, агар бундай иш яна бирон марта қайтарилса, у ҳолда сизларнинг станцияларингиз, заводу биноларингизга ҳам худди шундай ўт қўямиз. Агар сизлар урушишни хоҳласангиз биз билан урушингиз, халқ билан эмас. Биз барча тинч аҳолини хоҳ у урис бўлсин, хоҳ у яҳудий, хоҳ у армени бўлсин, хоҳ у сарт — барчаси баробар, деб ҳисоблаймиз. Урушиш керак бўлса, сизлар билан мана биз урушамиз, тинч халқ эса сизлар билан ҳам, бизлар билан ҳам урушмайди» (Ўзбекистон МДА, 25-фонд, 1-руйхат, 79-иш, 19—20-варақлар).

1918 йил урталарига келиб, кураш майдонига Мадаминбек чиққач, баъзи қўрбошилар умумий раҳбарликни Катга Эргашдан олиб Мадаминбекка бериш кераклиги тўғрисида фикр юритадилар. Фаргона водийсидаги истиқлолчилар лашкарига умумий раҳбарлик 1918 йил кузигача Эргаш қўрбоши қўлида қолади. Мадаминбек эса дастлаб ўз йигитлари билан Эргашга қўшилса-да, тез орада мустақил ўзи ҳаракат қиладди. Истиқлолчиларга умумий раҳбарлик кейинчалик Мадаминбек қўлига ўтгач, энди унга Эргаш қўрбоши бўйсунмайди. У ҳам ўз ҳолича иш юритади. Икки талантли лашкарбоши ўртасида пайдо бўлган рақобатчилик Фарғонадаги истиқлолчиларнинг умумий фаолиятига салбий таъсир кўрсатади.

Эргаш қўрбоши саркардалиқ ва сиёсий салоҳияти жиҳатидан Мадаминбекка нис-

батан бирмунча чекланган шахс эди. Ҳамкорликнинг дастлабки кунлариданоқ Мадаминбек ва Эргаш орасида айрим келишмовчиликлар бошланди. Эргаш Мадаминбекни сузига ҳамкор деб эмас, балки рақиб сифатида кўра бошлади. Ҳолбуки, мусулмон қўшинлари икки саркарда ҳамкорлигининг дастлабки пайтлари бирмунча жиддий ҳарбий муваффақиятларга эришган эди. Масалан, 1918 йил июл ойида Қўқон атрофида қизил армия отрядлари Эргаш қўрбоши қўшинлари билан бўлган биринчи жанглардаёқ тумтарақай қочган эдилар.

Эргаш қўрбоши кейинчалик қатор жангларда мағлубиятга учраб, 1920 йилнинг баҳоридан бошлаб йирик қўрбошилиқ мавқидан ажралади. Шундай бўлса-да, Эргаш қўрбоши 1921 йилнинг охиригача курашни давом эттиради. Эргаш қўрбошининг ўлими ҳақида совет тарихчилари ва хорижлик тадқиқотчиларнинг китобларида бир-бирига зид фикрлар баён қилинади. Уларнинг айримларини ушбу уринда келтириб ўтамиз: Ўзбек тарихчиси Ш. Шоматдиёв фикрича, Эргаш қўрбоши 1920 йил июнда таслим бўлган. Совет тарихчиси А. Зевелёвнинг ёзишича, 1919 йил 31 июлда таслим бўлади ва 1920 йил январда ўлдирилади. Бошқа бир тарихчи Жонтуаровнинг қайд қилишича, у 1920 йил февралда асир олинди ва кейин отиб ташланади. Совет ёзувчиси Никитиннинг «Қўқон воқеаси» романида ёзишича, у ўз-ўзини ўлдиради. Гинзбургнинг фикрича, у 1919 йил 27 февралда таслим бўлади. Аҳмад Закий Валидийнинг кўрсатишича, у 1919 йил май ойида қизил армия билан сулҳ тузади.

Архив ҳужжатларининг гувоҳлик беришича, 1921 йил декабрда Қўқон шаҳридан Тошкентдаги совет ҳукумати номига юборилган телеграммада Эргаш қўрбошининг ўлими қуйидгача юз берган:

«Бизнинг режаларимиз руёбга чиқмоқда. Бизнинг отряд Қўқон гарнизони билан биргаликда 16 декабр кечқурун Эргашнинг қароргоҳи — Хонободга ҳужум қилишди. Эргаш томонидан қурилган истеҳкомлар вайрон қилинди. Эргаш ушбу жангда 250 дан ортиқ кишидан ажралди, унинг иккита туғи (байроғи) ҳам қўлга олинди. Эргашни биладиган гувоҳларнинг фикрича, у ўлдирилган» (Ўзбекистон МДА, 25-фонд, 1-руйхат, 79-иш 17-варақ).

Эргаш қўрбошининг ўлими Фаргона водийсидаги истиқдолчиларнинг совет ҳокимиятига қарши олиб бораётган мардонавор курашини заррача бўшаштирмади. Жанг майдонига халқимиз орасидан чиққан минглаб ватанпарварлар қўшилиб, уларга янги сардорлар етакчилик қилдилар.

Савдобанкининг 37000—00 сўмлик ва Ўзбекистон ҳунармандчилик иттифоқининг 48,6 млн сўмлик маблағ ажратилиши ҳисобига ташкил қилинди. Ҳунармандчилик артели 1939 йилдан бошлаб эски-тўқма лавталар, қисқа тоғалар, махмулатчура, суюқлар, тоғ ва тўқма, қора ва рангли лавталар, консерва қўғилари, ичмликлар шиналари, ойналар, ҳар хил ماشиний чикиндилар, эски резиналарни йиғиб ва уларни қайта ишлашни йўлга қўйди ва 1940 йилда 440,3 млн сўмлик иш қилиб, режани 105,0 фондга бажаришга эришди. Ушун йилларида эса ҳунармандчилик артелларида аҳолига ва жангчиларга зарур бўлган маҳаллий ҳам амёлардан тайёрланган sanoat маҳсулотлари етказиб бера бошланди.

Артел қора ва рангли лавталар тайёрлаш ва йиғиб бўйича 1941 йилда режани 181,5 фондга бажарди. Суғондаёқ вилоятида 30-йилларида бошланган чикиндиларни қайта ишлаш тажрибаси 40-йилларнинг ўрталарида барҳам топди.

Ўзбекистон Республикасида мушакхилликка эришилганидан сўнг sanoat ва машиний чикиндиларни қайта ишлаш бўйича жаҳон тажрибаларини ўрганиш ва улардан самарали фойдаланиш мақсадида бир қатор тадбирлар ва қарорлар қабул қилди. Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Вазирлар Маҳкамасининг «Аҳолини иш билан таъминлаш» (1992 йил 13 январь), «Табиятни муҳофаза қилиш тўғрисида» (1992 йил 9 декабрь), «Рангли лавталар парчалари ва чикиндилари экспортини тартибга солиш тўғрисида» (1999 йил 5 февраль) қарорларини, 1998 йил октябр ойида Тошкент шаҳрида «Sanoat чикиндилари — замонавий технология ва тажрибалар» мавзусида семинар ўтказилиши, бу соҳадаги муҳим қадамлар бўлди. Чикиндиларни қайта ишлаш бўйича республикамизда келгусида Франция ҳукумати тажрибаларидан фойдаланиш бўйича семинарлар ташкил қилиш, улар билан ҳамкорлик қилиш режалари йўзилмоқда.

Демак, бозор иқтисодиёти ҳар бир ишга амалкорлик билан қаран, ҳар бир соҳадаги жаҳон тажрибаларини синчковлик билан ўрганишни тақозо этади. Биз тараққиётга шундай йўл билан борамиз.

Абдураши ТУҲТАЕВ,

Телерадио давлат университети ўқитувчиси.

ИНСОНПАРВАРЛИК ТАРҒИБОТЧИСИ

Ўтган ўн йил давомида «Мулоқот» мамлакатимиз фуқаролари, айниқса, ўрта махсус ва олий ўқув юртлари талабалари, ўқитувчиларининг сеvimли журналига, доимий маслахатчисига айланиб қолди. Чунки унда юртимизда бунёд этилаётган янги, инсонпарвар, демократик жамият қурилишининг назарий ва амалий муаммолари, уларнинг ечими ҳақидаги аниқ ва тиниқ фикрлар, мулоҳазалар узлуксиз таҳлил этиб борилди. Собиқ тузум шароитидаёқ, унинг ҳақиқий башараси, Ўзбекистонда амалга оширилган мустамлақачилик сиёсати фожияти. Худди шу журнал мустақиллигимизнинг дастлабки йилларидаёқ, мамлакатимиз Президентини Ислоҳ Каримов даъватига «лаббай» деб жавоб бериб, ўзбек жамиятининг миллий истиқлол мафқурасини яратишга тамал тошини қўйди. Республикаимиз зиёлиларининг энг илгор, мустақил фикрловчи вакиллари ўз атрофида тўплаб, миллий истиқлол мафқурасининг мақсади ва вазифалари, устувор йўналишлари, воситалари ва омиллари, услублари ва усулларини кўрсатиб берди. Баъзи бировлар мафқурадан холи этилган янги жамият курамини, деб бутун дунёга жар солиб юрган кезлардаёқ мафқурасиз жамият бўлмаслигини, мафқурано жамиятдан, давлатдан ажратиш мумкин эмаслигини, мафқурасиз жамият ўз мақсадини фуқаролар онги ва фаолиятига сингдира елмаслигини дадиллик билан исботлаб берди.

Маданият, маънавият, маърифат муаммолари журналнинг диққат марказида бўлди. Бир ибора билан айтганда, инсонпарвар, демократик жамиятнинг маданий-маънавий, ҳуқуқий-ахлоқий асосларини яратишда ва уни мустақамлашда, айниқса, унинг бунёдкори бўлган — гуманистик типдаги баркамол инсон шахсининг қарор топишида муносиб ҳисса қўшди. Янги инсоннинг руҳий-маънавий қиёфасини шакллантириш бо-

расидаги журналнинг саъй-ҳаракати чинакамига таҳсинга сазовордир. Эришилган барча ютуқлари, ўн йиллик шодиёналари билан сеvimли журналимизни, унинг тахририяти аъзоларини, барча қаламкаш дўстларимизни чин қалбдан муборакбод этаман. Фурсатдан фойданиб, «Мулоқот» мунозараларида, бахсларида, гурунглаарида иштирок этиб келаётган бир зиёли сифатида журнал фаолиятини такомиллаштиришга қаратилган баъзи тақлиф ва фикр-мулоҳазаларимни ҳам баён қилоқчиман.

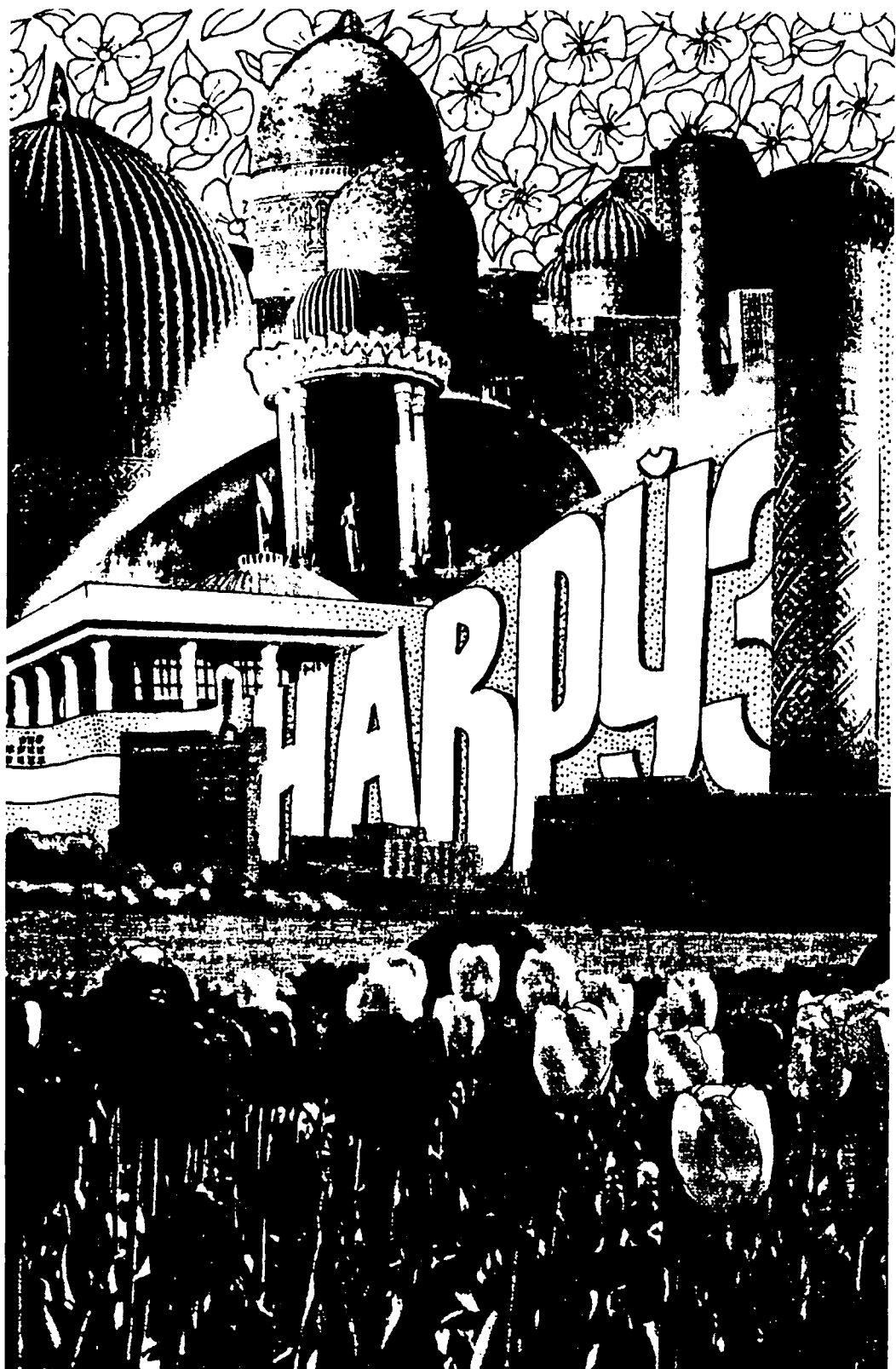
Фуқароларнинг узлуксиз ўсиб бораётган маданий-маънавий эҳтиёжларини инобатга олиб, кишинлар фикрлаш тарзини умуминсоний маданият талаблари даражасига кўтармоқ, уларни умумбашарий қадриятларга садоқат руҳида тарбияламоқ учун ҳозирги замон цивилизациясининг инсонга кўрсатган ижобий ва салбий таъсирларини ҳар томонлама таҳлил этмоқ зарур. Чунончи, фан ва техника тараққиётининг инсон турмуш тарзига кўрсатган буюқ ижобий ҳиссасини, унинг яшаши ва ишлаши учун яратган инқилобий қулайликларини эътироф этган ҳолда инсоният бошига кўз кўриб, қулоқ эшитмаган даҳшатлар, ваҳималар, фожиаларни олиб келганлигини тушунтириб бермоқ зарур. XX асрда жамият бошқарув пультларини устакорлик билан забт этган технократ бошлиқлар гуманитар фан вакилларининг фикр-мулоҳазаларига қулоқ солмай қўйдилар. Оқибатда одамлар дунёқарашида технократик фикрлаш авж олиб кетди. Темир танлардек фикрловчи, ишловчи одамсимон одамчалар сони кўпайиб бораверди. Худди, шунинг учун ҳам фан ва техника ютуқларини ахлоқ-одоб, ҳуқуқий нормалар, принциплар, миллий ва умуминсоний маданият чигиригидан ўтказиб баҳолаш бугуннинг ўта долзарб муаммоларидан биридир.

Мамлакатимизда бозор иқти-

содига асосланган янги жамият қурилиши авж олиши билан одамларнинг мулкка бўлган муносабати ўзгариб бораётганига ҳеч шубҳа йўқ. Янги мулкдорлар синфи шаклланаётгани, мулкка бўлган чинакам эгалик туйғуси ўсиб бораётгани ҳам рост. Лекин ана шундай инқилобий ўзгаришлар соясида баъзи бировларда фақат фойда кетидан қувиш, яъни фойда психологияси шаклланаётир. Бундай кайфият билан фаолият кўрсатаётган кишида ҳатто, оддий саломлашиш, хайрихоҳу ҳамдардлик, меҳр-оқибат каби инсоний фазилатлар камейиб бўлиб қолаётир. Чўнтагида милён-милён пул солиб юрган бойваччалар савоб билан уловнинг фарқига бормаётирлар. Буга гапларни айтишдан муддас мулкдорлар, тадбиркорлар маънавиятида инсоний фазилатларни шакллантириш муаммоларига журнал эътиборини қучайтириш зарурлигини таъкидлашдир.

Кўриниб турибдики, қайси муаммо ҳақида мулоҳаза юритмайлик, фикрларимиз албатта ҳазрати инсонга бориб тақалади. Инсоннинг ўзи ҳақида яхлит тасаввурга эга бўлмасдан туриб, ўрта махсус ва олий ўқув юртларида амалга оширилаётган профессионал таълимнинг самараси пастлигича қолаверади. Профессионал таълим самарасини оширмоқ, уни жаҳон андозалари даражасига кўтармоқ учун, Президент Ислоҳ Каримов айтганларидек, «таълим ва тарбиянинг бутун жараёнини инсонпарварлик гоёларига бўйсундириш зарур». Бундай ўта мураккаб вазифани рўёбга чиқаришда, яъни инсон тўғрисида бир бутун, яхлит таълимот яратишда сеvimли журналимиз «Мулоқот» инсоншуно олимларга бош-қош бўлади деган умиддамыз.

Анвар ЧОРИЕВ
Қарши давлат университети
фалсафа кафедраси
мудирини, фалсафа фанлари
доктори, профессор

НАВРУЗ — ЯХШИЛИК,

Маълумки, узликни англаш тарихни билишдан, уни идрок этишдан бошланади. Бугунги кунда мустақил Ўзбекистоннинг ҳар бир йигит-қизи кунглида мен миллат фарзанди эканман, халқимнинг ибтидоси қайда, унинг оёққа туриш, шаклланиш жараёни қандай кечган, аждодларим кимлар булган, азалий қадриятларимиз нималардан иборат деган саволлар тинчлик бермаслиги табиий ҳол.

Халқимиз утмишини яхши билмасдан туриб, юксак маънавиятга эришиш мумкин эмас. Ўзбекистон Республикаси Президенти И. А. Каримов уз асарларида тарихга мурожаат этадилар, утмиш ҳодисаларини теран таҳлил этиб, муҳим хулосалар чиқарадилар. Улар ибораси билан айтганда, Навруз халқимизнинг энг қадимги, энг миллий, энг сеvimли байрамидир. Ота-боболаримиз минг йиллардан буён Наврузни шодлик ва бахт айёми сифатида нишонлаб келади. У миллатимизга хос байрамдир.

Х асрда яшаб утган муаррих Абу Бақр Наршайий Навруз маросими байрамлари 3 минг йил

покланиш рамзи, инсон умидлари, ниятларининг ифода этиш белгиси сифатида тушуниланган. Уни байрам қилиш жараёни турли урф-одатлар, иримлар билан чулганган, асрлар оша янги удумлар билан бойиб борган. Масалан, одамлар эндигина чиққан гуллар (бойчечак, бинафша, гулсафасар)ни териб яқинларига совга қилганлар. Бу тортиқлар ашулалар айтиб, яхши тилақлар билан улашилган. Сумалак базмлари булган, далага қуш чиқариш маросимлари ҳам аста-секин пайдо булган.

Навруз баҳорнинг кеча ва кундуз астрономик жиҳатдан тенг келадиган аниқ вақтига, йилнинг эрта баҳорига (аниқроғи 21 мартга) тугри келиши ҳам унинг гоят уйлаб, узоқ йиллик тажрибалар асосида белгиланганидан далолат беради. Демак, қадимги аждодларимиз табиатнинг сир-асрорларини жуда яхши англаганлар, кузатувлар олиб бориб, ҳисоб-китоб қилиб, тақвимлар туза бошлаганлар.

Минг йиллар давомида халқимиз кенг нишонлайдиган бу байрам советлар тузуми даврида мар-

ЭЗТУЛИК,

муқаддам пайдо булган, дейди. Демак, Навруз турт минг йил илгари шакллана бошлаган деган тахминлар ҳақиқатга тугри келади. Шарқнинг буюк мутафаккирлари А. Беруний «Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар» асарида, А. Фирдавсий «Шоҳнома»да, Умар Ҳайём «Наврузнома»да, Алишер Навоий «Тарихи мулки аҷам» асарида Наврузни узининг буюк бунёдкорлик ишлари билан машҳур булган шахслар энг қадим замонларда ихтиро қилган, дейдилар. Бу донишмандлар Наврузнинг моҳияти янгилиниш, бунёд этиш, яхшилик, эзгулик билан бевосита боғлиқ, деб ёзадилар. Навруз ҳақида Маҳмуд Қошғарий, Мирзо Бедил, Огаҳий, Фурқат, Муқимий, С. Айний, Ҳамза ва бошқа таниқли адиблар қалб сузларини изҳор этганлар.

Президентимиз Ислоом Каримов Наврузни таърифлаб, унинг таровати, шуқуҳи узгача, у аввало, табиатнинг уйғонишини ифодалайди, дейдилар. Навруз яшариш байрамидир. Табиат уйғонса, одамзод яшаради. Унинг қаифияти кутарилади. Чунки у табиатдан завқ, куч олади.

Маълумки, «Навруз» сузи янги кун, янги йил боши маъносини ифода этади. Қадимги туркий халқлар йил бошини давон ошмоқ, жаннат маконга қадам, баҳорга қадам, деган мазмунда англаганлар. Ҳинд халқларида ҳам бундай байрам мавжуд ва у табиатнинг, инсоннинг кишдан утиб олиши деб тушуниланган. Қадимги замонларда Турону Эронда дехқонлар қишни кузатиб баҳорни қаршилаш маросимини Навруз деб атаганлар. Уша даврларда аҳолининг купчилиги дехқончилик ва чорвачилик билан шуғулланишган. Навруз

каз томонидан камситилган эди. Мустақилликка эришилгач юртимизда Навруз мақоми расмий равишда тикланди, 21 март умумхалқ байрами деб белгиланди, уни нишонлаш давлат сиёсати-га айланди.

Навруз тарихи ва аънаналари ҳақида мустақиллик йилларида чоп этилган У. Қорабоевнинг «Азалий ва адабий қадрият», А. Мусақулловнинг «Ўзбек халқ қушиқларининг тарихий асослари», М. Жураевнинг «Ўзбек халқи тақвими. Мифологик афсоналар», Й. Муқимовнинг «Навруз нақли» каби рисоаларида қизиқарли маълумотлар мавжуд. Бу асарларда қадим замонларда маънавий қадриятларимизнинг шаклланиш жараёни имкон даражасида ёритилган. Бу китоблар ешларни маънавиятимиз сарчашмасидан баҳраманд этмоқда.

«Навруз, — дейди Президентимиз Ислоом Каримов, — меҳр-мурувват айёми. Шунинг учун ҳам Наврузда кексалар ва ногиронлар ҳолидан хабар олиш, уларга моддий ва маънавий ердан кўрсатиш халқимизнинг одатига айланган. Қадимда бу қутлуг кунларда урушлар тўхтатилган, узаро низолар барҳам топган». Президентимиз таъкилладики, «Навруз бир кунлик байрам эмас. У шаҳар ва кишлоқларда, овулу яйловларда баҳор буйи давом этади. Уни миллати ва элати, дини ва эътиқодидан қатъий назар, мамлакатимизнинг ҳар бир фуқароси кенг нишонлайди. Навруз аънаналарида миллий қадриятлар билан бирга, умуминсоний қадриятлар ҳам мужассамлашган».

Малика САИДОВА

БАХТ БАЙРАМИ

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

МИЛЛИЙ МАФКУРАМИЗ ТАМОЙИЛЛАРИ

Миллий уйғониш, миллий тикланиш, миллий тараққиёт, миллий покланиш — миллий мафкуранинг ҳаётий тамойиллари ва бошқичларидир. Жамиятни, давлатни, маданиятни миллий мафкурасиз бошқариб ҳам, тартибга солиб ҳам бўлмайди. Зеро, ғоя, таълимот, дунёқараш миллий мафкурада ўз «қуввати»га эга бўлади. Бу «қувват» бутун жамиятни ҳаракатга келтиради, унга нур, зиё, маърифат бағишлайди.

Миллий истиқлол мафкураси — илмий, фалсафий тушунча бўлиб, у миллатнинг дунёқараши, қалби, эътиқоди иймонидир. Бу унинг ор-номуси, иззат-икромиди, виждони, ақл-идроки, орзу-ҳаваслари, руҳий кечинмалари бўлиб, уларнинг ҳаммаси шу тушунчада ўз ифодасини топади. У доимо воқеликнинг янги хусусиятлари асосида бойиб боради. Ўтмишда яратилган меросни ўрганмасдан бугунги миллий истиқлолни англаб бўлмайди, келажакни эса таъсаввур ҳам қилолмаймиз. Демак, бу тушунча миллатнинг ўтмишини, ҳозирги даври ва келажagini қамраб олади. Мустақил мамлакатимизда Ўзбекистоннинг миллий истиқлол мафкурасини яратиш дарҳол фавқулдда амалга ошадиган, тайёр бўлди деб жавоб берадиган мавсумий иш эмас, балки у истиқлолни мустаҳкамлаб, такомиллаштириш борасида муайян тарихий давр талаб этадиган ва шу давр доирасида яратилдиган жараён дур.

Бинобарин, миллий истиқлол мафкураси ижтимоий онг ва тафаккур тарзининг «қолип»га тушган шакли бўлиб,

у ёки бу даражада мустақиллик ғоялари, қарашлари, назарияларини илмий жиҳатдан асосланган йиғиндисидан иборатдир. Мафкура мустақилликка эришган миллатнинг аниқ мақсад асосидаги манфаатлари йўлидаги фаолиятларини бугунги давр талаби, эҳтиёжи ва ҳаётий зарурати дур.

Айнан шу маънода халқимиз, миллатимизнинг сеvimли ва ардоқли журнали бўлган, Ватанимизда ўзининг илмий қувватига, салоҳиятига, мустақил тафаккурлаш, мушоҳада қилиш нуфузига эга бўлган «Мулоқот» журнали ва унда чоп этилган миллий мафкура хусусида ўз фикр-мулоҳазаларимизни билдирмоқчимиз. Олдиндан айтиб қўя қолай, миллий истиқлол мафкураси борасида «Мулоқот»да эълон қилинган ва эълон қилинаётган мақолаларни қўкка кўтаришдан, уни идеаллаштириш, абсолют-

лаштиришдан албатта йироқ-дамиз.

«Мулоқот» журнали Ўзбекистон мустақил давлатга айланмасидан сал олдин Президентимиз ташаббуси билан ташкил топган бўлса, шу қисқа давр ичида миллатимизнинг, айнан олимларимиз, тадбиркору ишбилармонлар, оддий фуқаролару ёшларимизнинг ҳақиқий ифтихорига, Гурурига, қалбан мулоқотига айланиб қолди, десак янглишмаймиз.

Чунки, «Мулоқот»да чоп этилган Президент асарлари олимларимизнинг мақолаларида журналхон «миллий давлатчиликнинг шаклланиши», «ўз-ўзини бошқариш», «ҳеч қайси мафкура давлат мафкураси мақомига кўтарилиши мумкин эмаслиги», «бозор муносабатларига инқилобий сакрашларсиз ўтиш», «тинчлик ва миллатлараро тотувлик», «миллий уйғониш давлати», «мафкуравий ҳукмдорлик», «миллий покланиш», «халқнинг маънавий-руҳий тикланиши», «миллий туйғу», «миллий онг», «демократик тафаккур», «миллий ғурур», «миллий ифтихор», «миллий тил», «миллий урф-одат», «миллий қадрият», «миллий ирода», «ҳуқуқий давлат ва адолатли фуқаролик жамияти», «кўппартиявийлик ва виждон эркинлиги», «конституциявий назорат», «халқаро ҳуқуқ меъёрлари ва умумбашарий қадриятлар» ва бошқа қатор тушунчаларнинг миллий турмуш тарзимизга ва илмий истеъмолимизга киришишида амалий ҳаракат қўлланмасига айланиб, мустақилликнинг тўнғич журнали сифатида муҳим ўринни эгаллаб келмоқда.

Юқорида таъкидланган терминлар жамиятимизда ҳаёт воқелигига айланди ва айланмоқда. Ўз-ўзидан савол туғилади. Булар бошқарув жараёни билан боғлиқми? Агар бошқариладиган бўлса, миллий мафкурага тегишли эмасми? Мафкура билан уйғунлашган. Бундан ташқари шунинг ўзи миллий мафкура-ку. Демократик, ҳуқуқий жамиятни барпо этишнинг маънавий, маданий асосларини бошқариш иқтисод, сиёсат, маънавият мафкуранинг ўзаро боғлиқлигини тавминлайди.

Атоқли файласуф олим, Ўзбекистон Фанлар академияси мухбир аъзоси Хайдар Пўлатовнинг муҳарририят илтимосига кўра ёзилган «Ўзбек мафкуриси» деган мақоласи «Мулоқот»нинг 1991 йил июнь, июль сонларида эълон қилинди. Бугунги кунда шунини алоҳида қайд этмоқчимизки, бу ўз вақтида «Мулоқот»нинг ташаббуси ва жасорати ҳам эди.

Ушбу мақолада Хайдар Пўлатов бундай деб ёзганди: «Миллий жонимиз бор экан, демак миллатимизни қуршаб турган табиий-ижтимоий воқеликни инъикос этиб тураемиз. Буни биз аввало миллий туйғуларимиз деб билмоғимиз керак. Миллий туйғуларимиз мажмуи миллий тасаввурларимиз кайфиятларимизда оддий онг сифатида ифодаланади. Буни биз миллий руҳиятимиз деб билаемиз. Агар миллий мансублик, эҳтиёжлари илмий асосланган бўлса, уни биз миллий ўз-ўзини англаш деб тушунамиз. Миллий ўзлгимизни англаш илмий-сиёсий тус олса ва ижтимоий ҳаракат учун қўлланма даражасига кўтарилса, биз уни миллий мафкура деб атаймиз. Миллий мафкурамиз миллий сиёсатимизнинг етакчи омилдир. Демак, миллий сиёсат ана шу омилларни ҳисобга олиб, миллатлараро муносабатларда адолат йўлини тутмоғи лозим» («Мулоқот», 1991, 7-сон).

Хайдар Пўлатовнинг бу фикрида илмий мушоҳада, мантиқий умумлаштириш, фалсафий теранлик, миллий мафкуранинг (миллатнинг, изоҳ бизники — А. Й.) этно-

соцгенези, унинг маънавий, руҳий-психологик ҳолати демократик онг, бозор ғояси, бозор қонуни билан уйғунлашиб кетган.

Бундан ташқари Хайдар Пўлатовнинг «Мулоқот» журналинда «Мафкуравий ҳукмдорлик» (1991, 1-сон), «Миллий уйғониш давлати» (1991, 11-сон) ва бошқа қатор мақолалари илмий жамоатчиликда катта таассурот қолдирди.

Хайдар домла Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг йигирма ой-у 18 кун яшадди, лекин шу вақт давомида матбуотда эълон қилган ишлари бир умрга татигулик бўлиб қолди. У «Мулоқот»ни нодир ва бетакрор журнал деб ҳисоблар эди. «Мулоқот» учун ҳам Хайдар Пўлатов нодир ва бетакрор инсон, биз учун ҳам мутлоқ қадрият бўлиб қолди. Унинг ҳақиқий мутафаккир эканлиги «Мулоқот»да кўринди.

Хайдар Пўлатовнинг «Ўзбек мафкуриси» мақоласи эълон қилингандан сўнг журнал «Миллий истиқлол мафкуриси. У қандай бўлиши керак?» мавзуйда алоҳида рукн очди. Ушбу мавзу бўйича олимларнинг қатор мақолалари эълон қилинди. Бугунги кунда унинг дўстлари, ҳамфикр, ҳамнафас сафдошлари, шогирдлари унинг ишларини давом эттирмоқда.

Мен диққатни «Мулоқот» журналин бош муҳаррири Барот Бойқобиловнинг Хайдар Пўлатов билан «Ўзбекистон мустақиллиги ва тараққиётининг қомуси» (1993 йил, 1-сон) мавзусидаги суҳбатига қаратмоқчиман. Бу суҳбатни И. Каримовнинг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» китобига берилган оригинал шарҳ деб баҳоласа бўлади.

Бу суҳбатни ўқиган ҳар бири киши И. Каримов томонидан Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт концепцияси «Ўзбек модели» ишлаб чиқилганлиги, миллий маданият ва миллий мафкуранинг (принциплари) тамойиллари, бозор муносабатларига ўтиш қонуниятлари китоб асосида таҳлил этилганлигини яхши англай олади.

Таҳлил мантиқийлик, илмийлик, системалилик, тарихийлик, ворисийлик, замонавийлик тамойиллари асосида олиб борилган. Бу шарҳ олим учун ҳам, оддий фуқаро учун ҳам тушунарли. «Мулоқот» мухлисларига бу суҳбатни такрор-такрор ўқишни тавсия этаемиз. Миллий мафкура миллий давлатчилиқни умуммиллий сиёсатнинг қадрияти сифатида баҳолайди. Масалан: XI аср олими ва донишманди Юсуф Хос Хожибнинг «Қутадғу билик» («Саодат келтирувчи билим») ва шох Султон Маҳмуд Ғазнавий ҳақидаги ҳикоятни шаҳсан мен институтда, жамоаларда юздан ортиқ ўқиган маърузаларимда уни айнан айтиб бераман. Бу ҳикоят тингловчиларда катта таассурот қолдиради. Фақат бу эмас, «Мулоқот»да эълон қилинган жуда кўп мақолалар истеъмолга кирган, улар илмий муомала маданиятига сингиб кетган.

«Мулоқот» журналин хусусидаги бизнинг мулоҳазаларимиз денгиздан томчи, журналнинг ҳар бир сонига ўз фикрларимизни билдиришнинг имконияти йўқ.

Миллий мафкура соҳасида эълон қилинган мақолалар раҳбарлар учун ҳам, олимлар учун ҳам, бошқарув органлари учун ҳам, олий ва ўрта махсус ўқув юртларининг профессор-ўқитувчилари учун ҳам, менежер ва маркетинглар учун ҳам, фан, санъат, маданият, давлат арбоблари учун ҳам қўлланма деб ҳисоблаймиз.

Миллий мафкура ҳақида фикр-мулоҳазаларимизни яқунлар эканмиз, миллий мафкура маънавий ва маърифат билан, ҳуқуқий онг ва ахлоқий тарбия билан, иқтисодий тафаккур ва сиёсий маданият билан, миллий руҳ ва умуминсоний қадрият билан, маънавий мерос ва ҳозирги замон цивилизацияси билан, кишининг руҳий фаолияти ва ақлий салоҳияти билан уйғунлашиб кетади.

Абдувосит ЙЎЛДОШЕВ,
фалсафа фанлари
номзоди, доцент.

Толиб ЙЎЛДОШ

БИР СИҚИМ ТУПРОГИНГ БЎЛАЙ...

Ватаним севаман бир фарзандингдай,
Севаман жон-танним қалбимдан шунча.
Бир сиқим тупрогинг бўлай багрингда,
Қуриқ нур ялт этиб кўкда сўнгунча...

САМАРҚАНД

Садафда дур шаҳрим,
Аъло нур шаҳрим,
Бобокалон шаҳрим — Самарқандимсан.
Сенинг таърифингда лол қолмаган ким?
Тарихлар тарихи, гоят қадимсан.
Тупроги тўтиё, сийму зар шаҳрим,
Ҳар гиштинг бир тилсим, сирларга консан,
Сен қадим аждодлар кишти коридан,
Ҳу, Афросиёблардан қолган маконсан.
Шуҳратинг посбони ҳар бир миноранг,
Неча минг йиллардан улмас обида.
Ўзбекнинг кимлигин яккаш жаҳонга
Сўзлаган сен илму ҳикмат бобида,
Буоқ алломалар қадамжойисан,
Сен ақли зақолар ётган бешиги.
Улуғбек зеҳни-ла очилмаганни
Сенда Коинотнинг илк бор эшиги?
Навоий яратган шоҳ сатрларни
Парвариш этган ҳам, меҳринг сояси.
Табобат илмида сендан бошланган
Ибн Синомизнинг тетапојаси.
Шунчалар беназир эзгу даргоҳдан,
Самарқанд деганда лол қолмаган йўқ.
Сени бир кўрганлар қайта кўрмакни —
Муштоқи, хумори тарқалмаган, йўқ.
Ҳамиша навқирон, шўх-шан фусункор.

Зарафшон кокили танҳо гузалсан,
Бир дамлар ҳуснига Ойни беркитган,
Жаннат Мароқанддан ҳатто узарсан.
Бутунинг кечангдан файзлироқ, эртанг —
Яна ҳам қуёшга етгудек бошинг.
Икки минг беш юз йил кўҳна кечирманг —
Бўлмаса, йигирма бешдадек ёшинг.

УМР ЙЎЛИ

Йиллар юкин ортмоқда мағрур,
Ошдим бутун умр довонин.
Манзилгача яна қанча бор,
Билиб бўлмас йўлинг давомин.
Бу албатта мубҳам бир нарса,
Ҳал бўлмаган қийин муаммо.
Умр йўли ҳозирча шундай,
Сирлигича қолмас у, аммо.

ОЛТИН СОАТ

Олтин соат таққанларни кўрсам бир вақт;
Ёшлик экан, ўқиб кўнглим ғашлар эдим.
Бутун уни менга шундай берсалар ҳам,
Олмай ҳатто ёнган утга ташлар эдим,
Олтин соат, ундан нима кутар киши,
Завқ олмаёқ кўйдим «чиқ-чиқ» юришидан.
Умрим ҳисоб билмай ўтсин, шу соатсиз
Айрилмасам басдир қалбим уришидан.

АРМОН

Қушдайин ҳушбичим йигит эдим мен,
Не-не гузалларни қолдирган доғда.
Соядек шарпасиз йиллар ўтибди,
Ўтган эсланаркан қариган чоғда.
Лекин кўнглим ҳамон ўшаман дейди,
Ўша ёшлик даврин кўмсар дамо-дам.
Нега энди ақлим тўлди деганда,
Бевақт кексаликка йўл берар одам?

Халқимизнинг бой тарихий ва маданий меросини тиклаш йўлида давлатимиз томонидан қилинаётган саъй-ҳаракатлар «Архивлар тўғрисида»ги, «Маданий бойликларнинг олиб чиқилиши ва олиб кирилиши тўғрисида»ги Қонунларни парламент қабул қилганлигида, турли жамоат бирлашмалари ва жамғармалар ташкил этиш тўғрисидаги Президент фармонларида ҳам ўз ифодасини топди. Қайси жамият ўзининг маънавий салоҳиятини ривожлантирмас ва мустақамламас экан, халқининг маданий ва маънавий қадриятларини асрамас ва сақамас экан, унинг келажаги ҳам бўлмайди.

Жамиятнинг маънавияти тўғрисида сўз борганда, диннинг халқимиз турмушидаги ўрни ва аҳамиятини тилга олмай бўлмайди. Ота-боболаримизнинг муқаддас дини — ислом дини асрлар мобайнида маданиятнинг, маънавий қадриятларнинг, шахс дунёқарашининг шаклланишига ижобий таъсир этиб келди. Бироқ мустақилликка эришилгандан кейингина Ўзбекистонда динга эътиқод қилиш эркинлиги чинакам реаллик касб этди ва Конституцияда, мамлакатимизнинг бошқа қонунларида юридик жиҳатдан мустақамлаб берилди. Ўзбекистон раҳбарияти фуқароларнинг виждон эркинлигига бўлган ҳуқуқлари изчил амалга оширилишига алоҳида эътибор бериб келмоқдаки, Президент фармони билан Руза ҳайит ва Қурбон ҳайит ишланмайдиган кунлар деб эълон қилинганлиги, Ҳаж сафарига бориш учун қулай шароитлар яратиб берилаётганлиги, Тошкент ислом университети очилганлиги ҳам айни ана шундан далилат беради.

Диннинг жамиятимиз маънавий ҳаётидаги улкан ролини эътироф этган ҳолда, давлатимиз кейинги пайтларда ашаддий тарзда намён бўлаётган диний экстремизм ва ақидапарастликни қатъиян рад этади. Тошкент шаҳри ва Тошкент вилоятида, шунингдек, қўшни Қирғизистон жанубида содир бўлган воқеалар ислом динидан ўзларининг гарази, жинояткорона мақсадлари йўлида фойдаланишга ҳозир нозир кишилар бор эканлигидан далилат беради. Бундай хатти-ҳаракатлар муқаддас динимизнинг қоидалари, шариат талабларига мутлақо зид бўлиб, барқарорлик ва давлатимиз хавфсизлигига жиддий таҳдид солади.

Ўзбекистон Президенти И. А. Каримов ўзининг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» деган

машҳур китобида қатъий тарзда бундай дейди: «Биз дин буцдан буён ҳам аҳолини энг олий руҳий, ахлоқий ва маънавий қадриятлардан, тарихий ва маданий меросдан баҳраманд қилиши тарафдоримиз. Лекин биз ҳеч қачон диний даъватлар ҳокимият учун курашга, сиёсат, иқтисодиёт ва қонуншуносликка аралашиб учун байроқ бўлишига йўл қўймаймиз. Чунки бу ҳолни давлатимизнинг хавфсизлиги, барқарорлиги учун жиддий хавф-хатар деб ҳисоблаймиз».

Тинчлик ва жамиятдаги хотиржамлик, фуқаролар ва миллатлараро тотувлик бизнинг бебаҳо бойлигимиз бўлиб, ундан ҳар қанча фахрлансак арзийди. Бу кўпмиллатли халқимиз бирлигини сақлаш, Конституциямиз, бошқа қонунларимиз асосида барча фуқароларнинг тенглигини таъминлаш юзасидан Ўзбекистон раҳбарияти олиб бораётган собитқадам ва тинимсиз ишлар натижасидир. Ўзбекистонда яшаётган барча миллат ва элатларнинг вакиллари ўз тиллари, маданиятлари, урф-одат ва анъаналарини ривожлантириш, мамлакатимиз ижтимоий-сиёсий турмушида фаол иштирок этиш имкониятларига эга.

Ўзбекистонда мустақиллик йиллари мобайнида эришилган ютуқлар демократик, ижтимоий-иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш, мамлакатимиз турмушининг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маънавий ва бошқа соҳаларини эркинлаштириш учун ишончли ва пухта шартшароит яратиб берди. Парламентнинг ўн тўртинчи сессиясида Ислам Абдуганиевич Каримов томонидан «Ўзбекистон XXI асрга интилоқда» мавзусидаги маърузада илгари сурилган жамият ва давлатни ривожлантиришнинг стратегик дастурини амалга ошириш юзасидан бизда катта, собитқадам иш олиб борилмоқда.

Демократик жараёнларни чуқурлаштириш ва эркинлаштириш тўғрисида сўз борар экан, Конституцияда назарда тутилган ҳокимиятнинг тармоқларга бўлиниш принципи амалий жиҳатдан қай тарзда рўёбга чиқарилаётганлигига алоҳида эътибор бериш жоиздир. Янги давр давлат бошқаруви, кадрлар масаласини ҳал этиш тизимини бу тизимнинг асосий жабҳаларида замонавий фикрлайдиган, касб-кор жиҳатидан пухта тайёрлик кўрган, ўз Ватани манфаатларига садоқатли мутахассислар ишлаши лозим эканлигини инобатга олган ҳолда ривожланган демократик мамлакатлар намунасида ва уларга ўхшаш тарзда такомиллаштиришни тақозо этмоқда. Ижро этувчи ҳокимият органлари устидан халқ депутатларининг жамоатчилик назоратини кучайтириш ҳам муҳимдир.

Иқтисодийёт соҳасида давлатнинг бошқарувчилик ролини чеклаш, ҳужалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий эркинликларини кенгайтириш, мулкдорларнинг ҳуқуқларини мустақамлаш вазифаси олдимизда кундаланг бўлиб турибди. Бу ерда гап мулкчилик масаласини тубдан ҳал этиш ва шу асосда мулкдорлар синфини шакллантириш тўғрисида бормоқда. Мамлакатимизда мулкдорларнинг устун тарздаги синфи ўз ўрнини топиши жамиятда барқарорлик ва фаровонлик кафолати бўлиб қолади.

Тараққийётнинг ҳозирги босқичида жамиятимиз олдида маънавий эркин шахснинг шакллантириш, ҳар тарафлама камол топган, ўз ҳуқуқ ва бурчларини яхши биладиган, теварак атрофда содир бўлаётган воқеалар хусусида мустақил фикрга ва мустақил қарашга эга бўлган кишиларни тарбиялаш вазифаси ҳам турибди. Кишиларимиз, айниқса ёшлар онгида ваташпарварлик туйғусини, мустақиллик ва демократия гояларига садоқатни, буюк аждодларимизнинг меросини чуқур ўрганишга бўлган хоҳиш-интилишни муттасил мустақамлаб бориш лозим.

Ислохотларни чуқурлаштиришнинг давлатимиз бошлиғи томонидан илгари сурилган ана шу ва бошқа устуворликлари пухта ҳуқуқий таъминотга, ёш мустақил давлатнинг бутун қонунчилик базасини янада ривожлантириш ва мустақамлашга эҳтиёж сезмоқда. Шу маънода Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси буткул қонун яратиш жараёнининг қудратли манбаи бўлиб хизмат қилади. Биз Асосий Қонуннинг халқчилик, адолатлилик, ҳуқуқларнинг умумбашарий ва миллий йўналишини бирлигига асосланган кучларидан ҳанузга қадар тула фойдаланганимизча йўқ.

Конституция мустақилигимизнинг, ўтказилаётган ислохотлар муқаррарлигининг ишончли ҳуқуқий кафолатидир. Бу қомусий ҳужжатда Ўзбекистон Республикасининг стратегик мақсадлари, халқимиз ва давлатимизнинг асосий сиёсий, ижтимоий-иқтисодий, маънавий-ахлоқий қадриятлари аниқ белгилаб берилган.

Конституция миллий қонунчиликни ривожлантиришнинг пухта замини бўлиб, давлат органларини ҳокимиятнинг тармоқларга бўлинишидан иборат демократик принцип асосида янада та-

ЎЗБЕК НОМНАВИЙ МУАММОЛАРИ

Сўнгги йилларда ўзбек тилишуносининг мустақил илмий соҳаларидан бири ўзбек номшуносини (ўзбек ономастияси) бўйича анча ишлар амалга оширилди. Э. Бематов, З. Дўсимов, М. Нафасов, С. Қораев, Н. Оқунов, М. Раҳимов, Ф. Саъторов, Х. Халимшинов, Ш. Ёқубов каби номшуносик мутахассислари етишиб чиқди. Айни вақтда бизнинг назаримизда ўзбек номшуносини бўйича амб борилаётган ишларни етарли ва қониқарли деб бўлмайди. Ана шу муаммолар совиими журналимиз «Muloqot»да атрофича ейтилса айни кўнундаги иш бўларди. Қалайбса, бу кўнундаиларда кўричади:

Биринчидан, ўзбек тили атоқли оғларга бой бўлиб, уларнинг барча кўнунимлари бир тилда тўпланган, ўрганилган эмас. Иккинчидан, ўзбек тилидаги тарихий номларнинг материаллари шу кўнунга қадар деярли таъқиқ қилинган эмас. Учинчидан, ҳозирги ўзбек тилидаги атоқли оғларнинг жўра бой ва қилмабл материаллари барча лингвистлар, ҳуқуқлар бўйича етарли равишда тўпланган деб бўлмайди. Тўртинчидан, ўзбек тилишуносинида номшуносикка оид лўрабчиликнинг (ономастия лексикография) илмий принциплари ишлаб чиқилган эмас. Бешинчидан, ўзбек номшуносинида шу кўнунга қадар ёзилган ишларнинг деярли барчасида номларнинг маъно ва грамматик хусусиятлари таъқиқ қилинган, лекин бу кўнунимлар атоқли оғларнинг амалий муаммолари билан боғланмайди.

Санаб ўтилган бу муаммоларни ҳал қилишда фольклор асарлари, жўрлардан, халқ дўстбонлари номшуносикка ҳам шўрожаат қилишга тўғри келади. Чўнки, номшуносик баъқий адабийётда образлилик учўн кўлланилари ва ч семантик ранг-барангликнинг тўла намоён этиши ишончини беради. Бўндай исларда қаҳрамонлик, жасурлик, кўркамлик, тўғри сўзлик ва ашманодлик акс этган. Бў хусусият аёллар тилишида ҳам акс этади. Ушбу исларда халқ ва тилининг қадим тарихи ўз ифодасини топган.

Ислар ўз харақтерига кўра кўнундаги ирчиқлардан иборат:

а) Тарихий шахслар номлари: Исқандар (Исқандар Зўлқарнайн – Александр Македонский);

б) Диний номлар (тасвирлар): Мўхаммад (баъзи ўрнларда Мўхаммад деб юритилмай, Расулulloҳ «Оллоҳнинг элчиси» деб келтирилади). Сулаймон (найвалбар), Ораи Ато (найвалбар), Хаво эна (Мало Хаво), Ам (халфа), Шохмардон (пир), Ошиқ ойдин (пир).

в) Арсонавий-тўқина номлар (широнимлар). Бўларни ўз навбатида 2 ғирча бўлиш мўкин: 1) Пайи ва паризодларнинг номлари: Жаҳон подшо (Кўчи Қор шох), Ова Юнус, Тўғриқ, Тўғриқсор, Тўғриқин; 2) Шахсларга берилган номлар: Тўғриқели, Хирмондаки, Авалзон, Арслонбой, Қарақмон.

Хўрса қилиб айтаганда, халқ дўстбонлари лексикаси антропонимлари юқоридаги каби ўзига хос хусусиятларига кўра ўзбек адабий тили лексикасида ўз ўрнига эа.

Жамия ХОЛМУРОДОВА,
ЎзР ФА «Тил ва адабийёт» институти илмий
ҳодими.

комиллаштириш йўлида ёрқин юлдуз бўлиб турибди.

Конституция жамиятдаги барқарорлик ва хотиржамликнинг, адолатлилик ва шахс қонуний ҳуқуқлари ҳамда эркинликлари ҳимоясининг ҳуқуқий қафолатидир. У халқнинг хоҳиш-иродасини қонунга айлантирди, инсон манфаатларини жамият ва давлатнинг диққат марказига қўйди.

Ўзбекистон Конституциясида баён этилган принциплар ва нормалар демократия ва ҳуқуқнинг энг юксак талабларига жавоб беради. Бу ҳол нуфузли халқаро экспертиза томонидан эътироф этилган, мамлакатимиз мустақил тараққиётининг ўтган саккиз йиллик амалиёти ҳам шуни тасдиқлаб турибди. Асосий Қонунимизни ишлаб чиқиш вақтида Президент Ислон Каримов бошчилигидаги Конституциявий комиссия халқаро ҳуқуқнинг умум қабул қилинган нормалари ва принципларига қатъий риоя этди. Кўпгина ривожланган демократик мамлакатларнинг, хусусан АҚШ, Германия, Франция, Италия, Швеция, Испания ва бошқаларнинг конституциявий тажрибасидан ижодий фойдаланилди.

Айни бир вақтда Асосий Қонунимизда баён этилган концептуал гоялар, ҳуқуқий принциплар ва нормаларни Гарбга хос демократия моделидан шундоққина ўзлаштириб олинган деб ҳисоблаш сира ҳам мумкин эмас. Ўзбекистон Конституцияси халқ ижтимоий-сиёсий ва фалсафий тафаккурининг узоқ давом этган тараққиёти маҳсули, озодлик ва миллий давлатчилик учун олиб борган кўп асрлик кураши якунидир. Инсониятнинг энг буюк гояларидан бири — шахснинг эркинлиги гояси ўтмиш Гарб мутафаккирларинигина эмас, балки халқимизнинг Алишер Навоий, Бегруний, Ал-Хоразмий, Ибн Сино сингари кўпгина даҳоларини ҳам ўзига ром этган. Маълумки, Уйғониш даври файласуфлари Шарль Монтескье, Жан-Жак Руссо, Жон Локлардан анчагина олдин, яъни XII асрдаёқ буюк аждодларимиздан бири Абу Наср ал-Фаробий ҳокимиятнинг тармоқларга бўлиниши, ўзаро бир-бирини тийиш ва мувозанатни сақлаш ижтимоий тизимини бунёд этиш гояси устида ўйланган эди.

Халқнинг озодлиги ва шахснинг озодлиги давлатимизнинг буюк галабаси, ҳуқуқий фуқаролик жамияти барпо этишнинг муҳим шартидир. Зотан эркин халқ ва эркин инсонгина ижодий, бунёдкорлик ишларига, илм-фанда, маданиятда, замонавий ишлаб чиқаришда зафарларга эришишга қодирдир. Айни шу сабабли Ўзбекистонда ислохотларни чуқурлашти-

риш дастури жамиятимизнинг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва бошқа соҳаларини янада эркинлаштириш муаммоларини комплекс ҳал этишга қаратилган. Бугунги кунда амалга оширилаётган ислохотларнинг ютуғи энг аввало, халқимизнинг ижодий салоҳиятини мумкин қадар кўпроқ қулф урдиришга, уни ислохотлар жараёнига фаолроқ жалб этишга, теварак атрофда содир бўлаётган воқеаларга ҳар бир кишининг манфаатдорлик билан муносабатда бўлишига боғлиқдир.

Буларнинг ҳаммаси биздан конституциявий принциплар ва нормаларни бугунги ҳаётимизнинг воқелигини ва мамлакатимизни ривожлантириш истиқболларини инобатга олган ҳолда янада те-

Мустақил Ўзбекистоннинг куч-қудрати манбаи — халқимизнинг умуминсоний қадриятларга содиқлиғидир.

Ислон КАРИМОВ

ранроқ идрок этишни, уларни кўпдалик амалий фаолиятда кенгроқ қўллашни тақозо этади. Конституция мураккаб ҳуқуқий вазиятларда ҳамиша тўғри йўл топишга, жамиятимизнинг асосий қадриятларини янада яхшироқ кўриш ва тез илғай олишга ёрдам беради. Айни шунинг учун ҳам мамлакатимизнинг ҳар бир фуқароси Асосий Қонунимизни нафақат ақлан, балки қалбан ўз шуурига жо этишига, унинг гояси, руҳи ва мазмунини ўз дунёқараши, қундалик юриш-туриши ва хулқ-атворига сингдириб юборишига эришиш бугунги кунда гоят муҳимдир. Бинобарин ҳар қандай қонуннинг кучи ва таъсирчанлиги халқнинг қўллаб-қувватлаши, инсоннинг унга бўлган ишончи билан белгиланади.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси бизга демократия ва тараққиёт йўлини, шахснинг эркинлиги ва халқимизни янада раванқ топтириш йўлини йўлчи юлдуз бўлиб ёритиб туради. Мамлакатимиз ривожланиб боргани сайин, ҳуқуқий фуқаролик жамияти тобора мустақамроқ барпо этилгани сайин унинг аҳамияти ҳам ортиб боради. Конституциянинг улугворлиги халқимизнинг улугворлигида, унинг бугунги ва эртанги кунга мўлжаллаган мақсадлари буюклигидадир. XXI асрга биз айни шу Конституция билан кириб борамиз.

Хуршида ЮНУСОВА

ТУРКИСТОННИНГ ИШГОЛ ҚИЛИНИШИ. СИЁСИЙ ВА ИҚТИСОДИЙ САБАБЛАР

Юртимиз тарихига назар ташлар эканмиз, унинг бир пайтлар гуллаб-яшнаганига ишонч ҳосил қиламиз. Бироқ охирги асрларга келиб, нега у мустамлакачилик зулми остига тушиб қолди. Буни билиб қўйиш юртдошларимизга фойдадан ҳоли эмас. Россия сўнги 400 йил давомида ўзига қўшни бўлган мамлакатларга нисбатан босқинчилик сиёсатини амалга ошириб келгани ҳам тарихдан аён. Қолаверса, Россия Европа ва Осиёнинг қўшилган қисмида жойлашганлиги, яқин қўшнилари орасида марказлашган йирик, қудратли давлатлар бўлмаганлиги, Волга дарёсидан то Тинч океанигача бўлган ҳудудда яшаган турли қабилалар тарқоқлиги, ўзини ташқи агрессиядан ҳимоя қилиш имконига эга бўлмаганлиги сабабли бошқа мамлакатлар ерларини зўрлик билан бо-

сиб олиш ҳисобига ўз ҳудудини мунгазам кенгайтириб борди.

Мўғул истилочиларидан олдин Россия ҳудуди турли князликларига бўлинганлиги маълум. У князликлар ҳам асосан Новгород, Смоленск, Тула, Воронеж, Рязань шаҳарлари атрофида бўлган. Жанубий-шарқий ва шимолий ҳудудларда эса асрлар давомида қипчоқлар яшаган.

Амир Темур Олтин Ўрдага қақшатғич зарба бергандан кейин Россия устидан 200 йил ҳукумронлик қилиб келган мўғул татарлар ўзларининг ҳарбий, сиёсий мавқеини тиклай олмай қолдилар. Темурнинг Олтин Ўрда устидан эришган галабаси Россия ўз мустақиллигини қайтадан тиклаб олиши учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган воқеа эди. Мўғул қўшинларига Куликово жангида зарба бери-

«Muloqot» haqida o'ylar

«МУЛОҚОТ» ВА ЯНГИ НОМЛАР

«Мулоқот» ўн йил давомида нафақат сиёсий-ижтимоий ва мафкура масалаларини кенг ёритди. Журнал жамоаси тарихий ва бадиий, миллий муаммоларни ҳам кўтариб чиқди. Фақат олимлар, шоирлар, адабиётшунослар, мулкдорлар, мусавирлар ҳаётдан лавҳалар берибгина қолмай, раҳбар ва оддий одам-

лар ҳақида ҳам мақолалар эълон қилди. Доимий равишда «Мулоқот» муқовасини буюк алломалар суратлари безаб келди. Бу улуг бобаконларимизга бўлган ҳурмат ва юксак эҳтиром рамзи эди. Бош муҳаррир ташаббуси билан биринчи бор Хожа Аҳрор Валий, Имом Бухорий ва Аҳмад Фарғоний портретлари яратилди.

Дунёда бадиий сўз ва санъат қудратидан устувор куч йўқ. Улар қачон ва қаерда бўлмасин ўз сеҳри билан қалбларни ва мамлакатларни обод этгай. «Мулоқот» ўз сўзи билан бошланишида истиқлолимизга шубҳа билан қараган юртдошларимиз кўнглига ишонч олиб кирди. Ўз қудратимизга ишониш ҳиссини тарғибот қила билди. Ростини ўша қийин дамларда жамият учун шундай дадил сўз айта оладиган журнал керак эди. «Мулоқот» ана шу энг керак сўзни айтувчи

жамоа сифатида эл-юрт хизматидаги киришди.

Ватанини севмаган одам унинг эртаси учун қайғурмайди, унинг озодлигини, файзу тароватини, ободончилигини, осойишталигини ўйламайди. Ватан учун хизмат қилиш энг савобли юмушдир. Ана шу саъй-ҳаракатлари туфайли «Мулоқот» янги асарлар, янги номларни кашф этди. Дарвоқе, фурсатдан фойдаланиб шуни айтиб қўймоқчиман. «Мулоқот» мен учун энг қадрдон нашр. Менинг мустақилликка бағишланган энг сара асарларим шу ойномада эълон қилинди. Қолаверса, журнални чиройли безашда фаол қатнашиб келдим. Шу боис «Мулоқот»-чиларнинг байрами чин маънода менинг ҳам байрамим десам сира адашмайман. Тўйларинг муборак бўлсин «Мулоқот»!

Қутлуғ БАШАРОВ,
Ўзбекистон халқ рассоми.

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

либ, галабага эришилгандан сунг Россия мустақил давлат сифатида тикланди, унинг ҳарбий қудрати ҳам тобора мустақамланиб борди. Ана шундан кейин Россия Иван Грозний ва Петр I даврларида шимолдаги жуда кўп ҳудудларни босиб олди.

Петр I Россиянинг шимолидаги ҳудудларни босиб олиш билан бир қаторда Туркистонни истило қилиш масаласига ҳам катта эътибор берган. Уша даврлардаёқ рус олимлари ва сайёҳлар Петр I нинг топширигига биноан Туркистоннинг харитасини тузганлар, бу ердаги шаҳарлар, хонликларнинг ҳарбий қудрати ҳақида кўплаб маълумотлар тўплаганлар. XVIII асрнинг бошидан бошлаб Туркистонга сайёҳлар юбориб турилди. Булар асосан режалаштирилган агрессияни амалга ошириш учун маълумотлар тўпладилар.

XIX асрнинг урталарига келиб Россиядаги иқтисодий ва сиёсий вазият ўзгарди. Россия аста-секин капиталистик тараққиёт йўлига ўта бошлади.

Ана шундай Россия учун хом ашё манбалари, рақобатсиз янги бозорлар бунёд этилди. Уша даврларда саноатнинг энг ривожланган соҳаси тўқимачилик бўганини ҳисобга олсак, уни хом ашё билан таъминлаш учун Россиянинг ўзида мутлақ шaroит йўқ эди. Тобора ривожланиб бораётган тўқимачилик саноатини Америкадан сотиб олинаётган пахта билан тўла таъминлаш мумкин эмас эди.

Қрим урушидаги мағлубиятдан кейин Россия Болқон мамлакатларига нисбатан бўлган ўз режаларидан воз кечди. Россияга бўйсундирилган бошқа ҳудудларда эса пахтачилик ва ипакчиликни ривожлантириш мумкин эмас эди. Савдо масаласига келсак, Россиянинг мустамакасига айланган барча ҳудудлар аллақачон рақобатсиз бозорга айланиб бўлган эди. Ана шундай вазиятда Россия ўзининг бутун эътиборини Туркистонни босиб олишга қарата бошлади.

Уша йилларда Россиядаги таниқли иқтисодчилардан бўлган Ю. А. Гетельмейстер ҳам кўп тадқиқотлар ўтказиш натижасида Европа ва Россиянинг ривожланиш имкониятларини таққослаб чиқиб, Россия ўз эътиборини асосан Осиё бозорларига қаратиши керак, деган хулосага келган эди.

Ю. А. Гетельмейстер Осиёнинг иқтисодий имкониятларини урганар экан, ўз эътиборини асосан Туркистонга қаратди. У ҳатто Сирдарёда кемачиликни ташкил этиш орқали Тошкент ва Қўқонга маҳсулот олиб бориб сотиш режаларини ҳам ишлаб чиққан. Гетельмейстер Туркистонни йирик бозорга айлантириш учун уни ҳарбий куч ишлатиб босиб олиш керак, деган хулосага келди. Унинг айтишича, агар Туркистондаги қолоқ ижтимоий муносабатлар сақланиб қолса, сиёсий вазият доим кескинлашиб турса Россия ўзининг мақсадларига эриша олмайди. Бу фикрлардан Туркистонни босиб олиш зарурияти ривожланаётган капиталистик саноат эҳтиёжлари билан тақозо этилганлигини кўриш мумкин.

Савдо муносабатларидаги яна бир масала Россия ҳукмрон доираларини қаноатлантир-

мас эди. Туркистонлик савдогарлар тажрибали, тадбиркор ва ишбилармон бўлганликлари сабабли Россиянинг ички бозорларида катта мавқега эга эдилар. Туркистонлик савдогарлардан камроқ бож олиниши, бошқа тусиқлар бўлмаганлиги сабабли Россияга бу ўлкадан мол олиб келувчилар ҳам бу ердан маҳсулот сотиб олиб кетувчилар ҳам асосан Бухоро, Қўқон, Хива шаҳарларидан келган савдогарлар бўлишган.

Туркистон Россияни пахтачиликни кенг ривожлантириш мумкин бўлган хом ашё манбаи сифатида ҳам қизиқтира бошлади. Гап Туркистон хонликларида пахтани кўпроқ экишга даъват қилиш устида эмас, балки бу ҳудудни бутунлай босиб олиб, Россия тўқимачилик саноатининг гилдирагига боғлаб қўйиш ҳақида борар эди.

Туркистон хонликларининг сиёсий жиҳатдан заифлигини билган, ўзининг ҳарбий жиҳатдан устунлигига тўла ишонган Россия бу ҳудудни босиб олмасдан анча олдинроқ пахта етиштиришни ривожлантириш, унинг навларини яхшлаш билан боғлиқ бўлган кўплаб режаларни ишлаб чиқди. Бу интилишнинг замида ҳам жуда кўп сабаблар ётган. Булардан бири Туркистон пахтасини Россия тўқимачилик саноатида ишлатилиши қандай даромад келтиришини ўрганиш бўлди. 1861 йилда Америкадан келтирилган пахта толасидан ишланган 1 пуд читнинг таннархи 9 сўм 30 тийин бўлган бўлса, Туркистон пахтаси толасидан ишланган читнинг ҳар бир пуди 6 сўм 50 тийинга тўғри келди. 1867 йилда эса Америка толасидан олинган читнинг ҳар пуди 16 сўмга, Туркистон пахтаси толасидан олинган читнинг ҳар пуди 11 сўмга тўғри келди. Демак, Туркистон пахтаси толасидан олинган читнинг ҳар пуди Америка толасидан олинган читдан 5 сўм кам бўлган. Агар Россия тўқимачилик саноати ишлаб чиқараётган ип газламанинг ҳажми миллионлаб пудни ташкил этишини ҳисобга олсак олинадиган соф даромад ҳам қанчалик катта эканлиги ўз-ўзидан аён бўлиб қолади.

Россиядаги тўқимачилик саноатининг энг йирик вакилларида бири А. Шипов Туркистон пахтасини Россия учун бўлган иқтисодий аҳамияти масаласини муқаммал ўрганиб чиқди ва бу ўлкани саноатнинг жуда кўп тармоқлари учун хом ашё базаси бўлиши мумкинлигини исботлаб берди.

Туркистонга бўлган қизиқиш бу ўлкадаги катта ер ости бойликларини ўзлаштиришга интилиш билан ҳам боғлиқ эди.

Туркистоннинг ер ости бойликларини ўрганишга ҳам Россия узоқ йиллар давомида эътибор бериб келган. Бу ўлкада жуда бой олтин конлари борлиги ҳақидаги хабарлар Россияга XVI асрнинг бошларидаёқ етиб борган. Бу масалага Петр I жуда катта қизиқиш билан қараганлиги маълум. Россия агрессиясидан олдин Ўрта Осиёга келган барча рус сайёҳлари ҳам табиий бойликларни ўрганиш ва уларнинг заҳираларини аниқлаш билан банд бўлганлар. Ўрта Осиёнинг олтин конлари ҳақидаги хабарлар шунчалик кенг тарқалган эдики, Россиянинг армияси билан бир вақтда

ХУКУКҲИИ МАДА- НИЯТ ВА МЕРОС

Хукукий демократик давлат қиринининг бош мезони бўлган юксак хукукий маданиятни шакллантириш инсон омига эътибор кўчарайётган ҳозирги кунда янада долзарб масалага айланмоқда. Чунки жамият ҳар бир соҳасининг истиқбол учун етарли моҳир асос мавжудлигинини ўзи ақлига кўйган мақсадларни амалга ошириш учун кифоя қилмаслиги маълум бўлиб келмоқда.

Жамиятда олиб борилаётган ислохотларнинг самарадорлиги, натижаси конкрет шахслар, шубҳа жамият фуқароларига тўлиқ бовлиқлиги хақиқатдир. Шунинг ҳисобга олган ҳолда ўз келажагининг пойдеворини барқамол авлодни тарбиялашда кўраётган мамлакатимизда хукукий маданиятнинг бугунги кун талабларига жавоб беришчи даражасини шакллантириш юзасидан қатор тадбирлар амалга оширилмоқда.

Мадавий маданиятнинг муҳим таркибий қисми бўлган хукукий маданият фақат хукук соҳасида яратилган қадриятларни эмас, балки инсоннинг мадавий ва асосий қисмига маҳсулларини ҳам қамраб олади. У хукук, хукукий оғ, хукукий муносабатларга сингиб қлар орқали бевосита кишиларнинг ўқиний маданиятига таъсир кўрсатиб, қонуни бўлган ҳурмат ҳиссини шакллантиради.

Бугунги ислохотлар даврида ҳар бир соҳада бўлгани каби хукукий мафқурани яратилиш жа- раёнида ҳам тарих тажрибасидан фойдаланиш лозимлиги намоён бўлмоқда. Хукукий мафқурани яратилиш учун ўқиний хукукий меросимиздан энг фойдали жиҳатларни олиб ўқлаштириш керак. «Мулқот» бу ҳақда ўқлаб мақолалар эълон қилди.

Бизнинг ўқиний хукукий меросимиз жуда бойдир. Хусусан, Ўрта Осиёнинг араблар истило- сига қиний ва қунёвий мафқураси бўлган Зар- дўштийликнинг ҳам ўқини хос хукукий оғи мав- жуд бўлгани, қиний кўп ўқинларни ҳам халқимиз орасида сақлаиб келмоқда. Мўқладан, ёгон гапирини, биринчи алдан қунчи ағми, жин- ноят эканлиги, қави ва қунчи қонини тўза сақ- лам, авлодлар саламатлигини таъминлаш учун қариндорларнинг ўқини оғи қирини қабий таъ- қилангани, сарфарзандликнинг ҳимоя қилчи- ши каби қатор оғатлар бевосита зардўштий- ликнинг хукукий қиринликлари сифатида қадим-

ўқлага қуплаб ерости бойликларини ўқлашти- риш билан шугулланувчи ишбилармонлар ҳам кириб келди. Булар орасида бутун Россияга маълум бўлган Холодов, Первушин сингари саноат саркардалари ҳам бор эди. Улар би- ринчи даврнинг ўқини оғини қонларини ўқ- лаш учун юз минг сўмлаб маблагларни сарф- ладилар.

Туркистон босиб олинишини тезлаштириш- га олиб келган сабаблардан яна бири Россия билан Англия уртасидаги сиёсий ва иқтисодий зиддиятлар бўлди. Англия Африка ва Осиё- нинг қупгина ҳудудларини босиб олиш билан қаноатланмай Туркия, Эрон, Афғонистон ва Яқин Шарқдаги араб давлатлари ҳудудидagi бозорлар ва хом ашё манбаларини ҳам ўз ман- фаатларига буйсундиришга ҳаракат қилди. Россия Болқон мамлакатлари ва Константинопол- дан умидини ўқини, Осиёга эътибор бераётган вақтида Англия бу ердаги мамлакатларнинг қупчилигини ўқини аллақачон буйсундирган, бошқаларига нисбатан янги агрессия режа- ларини тузаётган эди. Англия Ҳиндистонни тўла эгаллаб, ўз эътиборини Афғонистон, Турки- стон ва Эронга қаратаётган бир вақтда Россия ҳам бу мамлакатларни босиб олиш учун ҳаракат бошлади. Бу зиддият Қрим урушидан кейин яна ҳам кескинлашиб кетди. Англия Аф-ғонистон билан Эронни ўз таъсири доирасига олди ва бу мамлакатларнинг қарбий қучларини қурол-яроқ билан етарли даражада таъмин- лаб туришга ҳаракат қилди. XIX аср 50-йилла- рининг ўқталарида Англия Афғонистонга қуп минг сонли милиқ совға қилди.

Эрон ва Афғонистонни қуролантириш Ан- глия учун ниҳоятда зарур эди. Чунки бу мамла- катлар Россиянинг жанубдаги иссиқ денгиз- ларга ва Ҳиндистонга ҳужум қилиши йўқда қатта бир тўсиқ бўлиши мумкин эди. Уша вақтда Англия матбуотида қуйдаги фикр кенг тарқала бошлади. «Россия томонидан Турки- стоннинг босиб олиниши оқибатда инглизларни Ҳиндистондан қувиб чиқаришга олиб кела- ди. Ундан кейин эса қирғиз, бошқирд, қўқон- ликларнинг ёввойи урдларига бошқилик қилаётган рус генераллари Европани забт этадилар».

Англия матбуотида Ҳирот масаласига қатта эътибор берила бошланди. Газеталарда эълон қилинган мақолаларда қурсатишича Ҳирот русларнинг қўлига ўқини Англия учун ниҳоятда хатарлидир, чунки бу ердан Ҳиндистон чегара- ларига қача унча ўзоқ масофа қолмайди. «Руслар бу шаҳарни эгаллаб олсалар ўша ернинг ўқини тўхтаб қолишларига ҳеч қандай ишонч йўқ».

Россиянинг қарбий қудратини ва стратегик имкониятларини яқини билган баъзи Англия сиёсатчилари Ҳиндистонни сақлаб қолиш учун Россия Урта Осиёни тўла босиб олишига розилик бериш керак, деган ҳулосага ҳам келди- лар. Англияда, Россиянинг диққатини жалб этиш мақсадида Ҳиндистонга юриш қилган- дан қўра Каспий денгизидан то Хитойга, Олтой тоғларидан то Ҳимолай тоғларига қача бўлган ҳудудларни босиб олиш руслар учун

фойдали эканлигини, Ҳиндистон иқлими шароитида қийналгандан кўра Осиёдаги ёввойи қабилаларни забт этиш Россия учун фойдали ва шарафли вазифа эканлигини кўрсатувчи фикрлар айтилди.

Албатта, бу фикрларнинг ҳаммаси жаҳон жамоатчилигининг, жумладан, Россиянинг эътиборини чалғитиш учун қилинган ҳаракатдан бошқа нарса эмас эди. Англия ўзини Россиянинг Урта Осиёдаги сиёсатига хайрихоҳ қилиб кўрсатса ҳам аслида Кавказда, Шимолий Эронда, Каспий денгизида, Урта Осиёнинг жанубида Россияга зарба бера оладиган иттифоқчиларни ва ҳарбий кучларни тўпламоқда эди.

Россия ҳукмрон доиралари ҳам Англия сиёсатининг бу жиҳатларини яхши англаганлар. 1857 йил январ ойида подшо ҳукумати Англиянинг Осиёдаги сиёсати масаласини муҳокама қилди. Муҳокамада иштирок этган кўпчилик давлат арбоблари Англиянинг Осиёдаги агрессив фаолиятини чеklang қўйиш кераклигини кўрсатдилар. Баъзилар эса, Англияни заифлаштириш мақсадида Ҳиндистонни босиб олиш керак, деган фикрни ҳам ўртага қўйдилар. Россиянинг Кавказдаги ҳарбий бош қўмондони Барятинский Лондондан олинган маълумотларга асосланиб, Англия Россияга икки томондан — жанубда Форс кўрфазидан, шарқда Афғонистондан ҳужум қилишга тайёргарлик кўраётгани ҳақидаги хабарни 1857 йил 16 февралда ҳарбий министрликка етказди. Барятинский Англиянинг Каспий денгизида ўз мавқеини мустаҳкамлаш учун қилаётган ҳаракатидан жиддий ташвишга тушмоқда. Бу унинг қўйидаги сўзларига яққол кўзга ташланади: «Англия байрогининг Каспий денгизида пайдо бўлиши шарқдаги сиёсатимиз учунгина эмас, балки империямиз мустақиллиги учун ҳам ҳалокатли».

Вазиятни ўрганиш мақсадида ҳарбий министрлик «Россия билан Англиянинг Урта Осиёда тўқнашуви бўлиши эҳтимол», деган мавзуда маълумотлар тўплади. Бу маълумотлар асосида белгиланган барча режаларни подшо шахсан кўриб чиқиб маъқуллаган. Маълумотларда кўрсатилишича Россияга қарши кураш йулида Англия ўз ҳарбий кучларидангина эмас, балки мусулмон халқларидан, айниқса, кавказликлардан ҳам фойдаланиши мумкин. Маърузада қилинган асосий хулоса — Россия Осиёдаги ўзининг ҳарбий қудратини мустаҳкамлаши масаласи эди. Бу режани амалга оширишнинг биринчи босқичи Туркистонни тезда босиб олиш бўлди. 35 йил давом этган қонли урушлар ва оммавий қиргинлардан кейин жаҳон маданиятининг энг йирик ўчоқларидан бири булган Туркистон Россиянинг мустамакасига айланиб қолди. Бу ҳол узоқ давом этди.

Ва ниҳоят Истиқлол туфайли ўзбек ҳам мустабидлик занжиридан батамом озод бўлиб, тараққиёт ва юксалиш сари қадам қўйди. Бу кутлуғ қадам ҳеч шубҳасиз, халқимизни буюк келажак сари етаклайди.

дан халқимиз қон-қонига синиб, авлоддан-авлодга мерос бўлиб келаётган оддий ҳуқуқийликнинг ўзига хос ифодаларидандир.

Зардуштийлик қонунларида ростлик ва ҳақиқат ўч ахлоқий-ҳуқуқий эзгу фикр, эзгу қалом, эзгу амал каби таънага асосланмиш ҳозирги давр учун муҳим асосий аҳамиятга эга. Ёшларни қонмо фақат эзгу фикр юритиб, эзгуликка илтимо, эзгу ишларни амалга ошириб яшашига ўргатиш, келажакда жамиятда қандай мавқега эга бўлишларидан қатъий назар уларга қил, тил ва амал муносабатининг таъминлаш, соғир эътимини муҳим бўлган майда тартиббузариликлардан тортиб то, йирик жиноятларнинг олдини олиш зардуштийликнинг ҳам муҳим воситаси бўлган. Эзгулик, эзгу фикр жамиятни ҳар қандай салбий оқибатлардан асровчи кўралдир.

Зардуштийлик қонунларида ер, олов, сув ва ҳавонинг муқаддаслаштирилиши, уларни ифослантириш оғир жиноят деб ҳисобланиб, бунинг учун оддий жазодан тортиб ўлим жазосигача қўлланилиши жамият авзоларининг табиий қадриятларни соф сақлашдек бурчларини адо этиш жавобгарлигини тасвирлаётган билан ҳис қилганликларидан қаломат беради. Ҳозирги кун кишисининг зардуштийлик тартиб қилган табиат муҳофазаси борасидаги оқибатларига амал қилиши экологик бўҳроннинг бироз бўлса-да, олдини олади, деб ўйлаймиз.

Шунинг ҳам алоҳида таъкидлаш керакки, Шарқ анданасига кўра оиланинг муқаддас саналиши бизга зардуштийликдан сақланиб келаётган меросдир. Зардуштийлик оқибатлари оиланинг ҳар талмонлама ҳилоса қилинишини таъминлаган. Аёл ва фарзандларини сарсон-саргардон қилмаган оила бошлиғига, зилога берилган эркак ва аёлларга нисбатан қарфа билан қалмақлаш ёки ўлим жазоси қўлланган. Ушунан оиланда, зардуштийлик ҳуқуқи бизга қанчалик соғда бўлиб кўрилмасин, унда энг аввало, ҳозир биз муҳтож бўлган соф инсоний ахлоқийлик муҳассаллашгандир.

Ҳулоса қилиб айтиш мумкинки, республикада ҳуқуқий мафқурани яратиш жараёнида ўттириш ҳуқуқий меросимиз бўлган мусулмон ҳуқуқшунослиги билан бирга зардуштийлик ҳуқуқининг қадри жиҳатларидан ижодий фойдаланишининг аҳамияти каттадир.

Дилбар ҲИДОЯТОВА,
Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон
Миллий дорилфунуни аспиранти.

МАВЛОНО ГАЙБУЛЛОҶ АС-САЛОМ

Ўзбек таржимашунослик мактабининг асосчиси, улкан адабиётшунос, тилшунос, комусшунос... энг асосийси, инсон ва инсоншунос мавлоно Гайбуллох ас-Салом вафот этди. Бевақт ўлим уни орамиздан олиб кетди. Уни вафот этди дейишга тил ожизлик қилади. Юзлаб олим, таржимон, шоиру ёзувчи, журналистлар раҳнамоси, уларни тарбиялаган алломанинг эндиликда иккинчи умри бошланди...

Ҳаётда шундай одамлар бўладик, улар бутун умр ёниб яшайди, мавлоно Гайбуллох ас-Салом ҳам шундай одамлардан эди. У бу дунё гаму ташвишларига, шодомонликларга этагини қокди-да, кетди... Гайбуллох ас-Салом вафот этибди, деган хабар қирчиллама чилланинг совуғидан ҳам баттар юракларга аччиқ ботди.

Фарзанди доғида куйиб кетди,

Бу дунё ғамига тўйиб кетди.

Гайбуллох ас-Салом чархи кажни,

Сўз билан ўрнига қўйиб кетди.

... Гайбуллох ас-Салом 1932 йилда Хатирчи туманининг Сув-дарвоза гузариди мулла Тожи Салом ўғли билан Мелиой Аҳмад читгир қизи оиласида дунёга келди. Унда адабиётга бўлган меҳр оила ва мактабда эрта уйғонди. Адабиётга бўлган интилиш уни 1951 йили Самарқандга етаклади, Алишер Навоий номидаги университетнинг талабаси бўлди. Академик Воҳид Абдуллаев, профессор Улуғ Турсунов, Ҳамдам Бердиёровлардан таҳсил олди. Айниқса, у бу даргоҳда ўзбек адабиёти бадиий таржимонлик соҳасининг ҳақиқий муҳибига айланди.

У 1956 йили дорилфунунни тугатиб, нене умидлар билан пойтахт Тошкентга йўл олди, юксак орзулар ила республика Фанлар академиясининг эшигини қокди. Дастлаб «Фан» нашриётида, «Фан ва турмуш» журнали таҳририятида ишлади, 1958 йилдан ҳозирги Алишер Навоий номидаги тил ва адабиёт институти ас-

пиранти ва кичик илмий ходими бўлди. Энг асосийси, у академияда Иброҳим Мўминовдек буюк устозни топди, унинг умумий раҳбарлиги остида Махмуд Қошғарийнинг уч томлик «Девону луғатит турк» ва Ўзбек Комусини нашр қилишдек мураккаб ишда фаол иштирок этди.

«Гайбуллох ас-Салом академик Иброҳим Мўминовнинг биринчи муовини сифатида, Ўрта Осиёда илк

дафъа Ўзбек қомусини яратганлардан, қомусчилик ҳаракатини бошлаб берган, унинг тамал тошини қўйганлардан, — деб ёзганди профессор Э. А. Каримов. — Файбуллоҳ ас-Саломнинг ишларига ҳавас қилиш мумкин. Аммо буни амалга ошириш ҳар қандай алп истеъдодга ҳам насиб этавермайди. У кўра-била, ўзини ўзи жуда кўп, балки ҳамма нарсадан маҳрум этди. Фирқалик хирқасини эғнига илмади. Бир неча йиллар сурункасига таъқиб остида юрди. Олтмишинчи йилларнинг охирида шаҳарма шаҳар дарбадар кезишга мажбур бўлди. Илмий изчиллик ва этикод собитқадамлиги учун унга насиб этган «мукофот» шу бўлдики, Самарқанд дорилфунуни ва Ўзбекистон Фанлар академиясида ҳар гал юз фоиз яқдиллик билан ҳимоя қилган номзодлик (1964) ҳамда докторлик (1982) диссертацияларини яна такроран икки мартадан Москвада, Олий Тафтиш Комиссияси (ВАК)да қайта ёқлашга мажбур қилдилар уни. Тўғри, Олий Тафтиш Комиссиясида ҳам унинг ишларига ҳолисона, юз фоиз юқори баҳо берилди. Аммо бу айтишга осон! Икки диссертацияни тўрт марта чиғириқдан ўтказишни тасаввур қилинг...»

Бу хил ташвишлар ва кейинчалик фарзандлар ғам-ташвишлари мавлононинг муштдек юрагига тоғдек ботаверди, у икки бор инфарктни бошидан кечирди... Лекин у умрининг сўнгги йилларида ҳам сўнгги дамгача то ёниб тугагунча фидойилик билан ишлади, нур таратди. Ўнлаб монография ва илмий асарлар ёзди, таржима қилди, илмга сиғмаган эҳтиросларини шеърий сатрларга жойлади.

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий дорилфунунида ўзи ташкил этган таржима назарияси ва таҳрирнашриёт ишлари кафедрасига узоқ йиллар мудирлик қилди. Шу билан бирга ЎзФА Алишер Навоий номидаги тил ва адабиётшунослик илмгоҳи қошидаги докторлик илмий даражасини беришга ихтисослашган илмий кенгаш, Тошкент дорилфунуни ҳамда Тошкент жаҳон тиллари университети қошида номзодлик илмий даражасини беришга ихтисослашган илмий кенгашларнинг аъзоси бўлди. Ўзбекистон Ёзувчилар

уюшмасида бадий таржима кенгашида бир қанча газета ва журналларда таҳрир ҳайъати аъзоси сифатида фаолият кўрсатди.

«Ўзбекнома»да ёзилганидек:

Мавлоно Файбуллоҳ ас-Салом
СЎЗИ
Сеҳридан порлади АҚЛ юлдузи.
Элда қадр топмак эмасдир осон,
Сўзингда бўлмаса маъно ва
мезон.
Заргардек бермасанг сўзингга
зевар,
Тошдан фарқ қилмайди сен
топган гавҳар.
Эҳтиром тахтига чиқди у баланд,
КАЛОМ тожин кийгизди шод
Самарқанд!

Камсуқим, ўта камтар ва зукко, оламга тийран кўзлар билан боқувчи устоз Файбуллоҳ ас-Салом кўз ўнгимизда қайта-қайта намоён бўлаверади, гўё у ҳар галгидек қимтинибгина таҳририятимиз эшигини очиб кириб келаётгандек... Устоз аллома журналимиз билан у ташкил этилганидан бошлаб доимий мулоқотда бўлди.

Хурматли журналхон, мана унинг таҳририятимизга ўз қўли билан олиб келган сўнгги — «Бобурнома»ни Америка кашф этмоқда» мақоласи. Ишончимиз комилки, Сиз мақола билан танишар экансиз, яна бир бор улкан олимнинг фикрий олами нақадар кенглигига ишонч ҳосил қиласиз. Ишонтириб айтамикки, фаннинг қаттиқ ва тотли нонини ҳалол еган, доимо сўзи ва иши бир бўлган, илм-фан унинг учун оддий меҳнатга эмас, бутунлай яшаш тарзига айланган Файбуллоҳ ас-Саломдек мавлоно билан қайта учрашув Сиз учун мароқли бўлади. Буюк Навоий бобомиз айтганидек:

Бу гулшан ичра йўқдур бақо
гулига сабот,
Ажаб саодат эрур қолса
яхшилиқ била от.

Алвидо, устоз! Охиратингиз бор бўлсин!

«МУЛОҚОТ»ЧИЛАР

G'aybulloh as-SALOM,

Ismoil SOBIR

«BOBURNOMA»NI AMERIKA KASHF ETMOQDA

O'zbek xalqining daho olimlari, mutafakkir shoirlari o'zlarining buyuk va o'lmas asarlari bilan hanuzgacha jahon afkor ommasi, ilm ahlini o'zlariga rom qilib kelmoqdalar. Ana shunday ulug'larimizdan biri Zahiriddin Muhammad Bobur. Hayratga sazovorkim, Bobur Mirzo shaxsi, hayoti va ijodiga oid G'arb va Amerika adibu udabolari, shorihu, mutarjimu tadqiqotchilarining olib borgan ishlari, yaratgan asarlariga murojaat qilganimizda, qandaydir bir sirli olam kalitini qayta qo'lga kiritayotganday his etamiz o'zimizni. Shu sirli olamning ohanrabosi kishini o'z mahobatiga tortayotganday tuyuladi. G'arb mamlakatlari nari tursin, bu ikkilamchi, «tarjaviy» manbalardan biz o'zimizni o'zimiz qayta taniyotgan, o'zimizni qayta kashf etayotganday, asl holatimizga qaytayotganday bo'lamiz. Qariyb besh asrga qadam qo'ymishkim, elaro ma'lum va mashhur «Boburnoma» jahon kezadi. O'z javohirlarini ko'z-ko'z qiladi. Ko'hinur olmosi kabi jilolanadi.

Jahon boburshunosligida yana bir quvonchli voqea sodir bo'ldi. 1996 yilda amerikalik yirik olim va tarjimon doktor Biler Tekston qalamiga mansub yangi inglizcha tarjimada «Boburnoma» chop etildi.

Janob Viler Tekston sharqshunos, alalxusus boburshunos tadqiqotchi va tarjimonlar orasida nufuzli mutaxassis, olim kishi. U o'zi olib borgan izlanishlar natijasida mazkur voqea-nomadagi ilm ahliga ma'lum bo'lgan kemtiklar, matn bo'shliqlarini to'ldirgan. Bobur uslubiga xos aniqlik va lo'ndalikni imkon qadar mukammal ta'minlay olgan. Hozirgi zamon kitobxonlari ruhiga mos, ravon tilda o'g'irgan. Dunyo miqyosida barcha inglizxabon kitobxonlarni bu bebaho sharqona yozma obidadan bahramand etgan.

472 sahifani o'z ichiga olgan ushbu kitob, muqaddima, asliyatdagi singari uch katta qism, tarixiy sanalar, turkiy va forsiy so'zlarga izohlar, foydalangan manbalar ro'yxati, shaxs

va jug'rofiy joylar ko'rsatkichlaridan tarkib topgan. So'zboshidan so'ng kitob hashri davomida o'zlarining beminnat yordamini ayamagan barcha mutaxassislarga minnatdorchiilik izhor etiladi. Undan so'ng tarjimon so'zboshisida buyuk fotih Boburning shaxsi, faoliyati, u yaratgan mazkur qomusiy xotirano-maning o'z zamonasida tutgan o'rni, tarjimalar tarixi, ovropaliklarning asarga qiziqishi, kitobning andazasi, asl nusxada tilga olingan voqea-hodisalarga nom va sarlavhalar, kitob jug'rofiyasiga doir sharhu izonlar, O'rta Osiyo hamda Erondagi chingiziy va temuriylarga oid manbalar, shuningdek, turk, mo'g'ul va forslar hamjamiyati xususida ma'lumotlar berilgan. Bu bilan temurzoda jahongir, sarkarda, zukko qomusiy olim va nuqtadon shoir Zahiriddin Muhammad Boburning vatani, avlod-ajdodlari haqida yaxshi tasavvur beradi.

Nashrning yana bir o'ziga xos tarafi shundaki, u sidirg'a bitik va bayondan iborat emas. Balki matn judayam o'ziga xos bir tarzda yoritilgan, jonlantirilgan. Natijada baayni bir salmoqdor jilddan iborat yorqin, manzarador, bezakdor, nihoyatda maroqli «Boburnoma» qomusi paydo bo'lgan. Inchinin, yil voqealarini kichik-kichik qismlarga bo'lib, ularga alohida nom va sarlavhalar qo'yilgan. Sarlavhalar 180 tadan ziyod. Ular asarda qalamga olingan hodisa-voqealar mazmuni va mundarijasiga mos bo'lib, kitobxon diqqatini o'ziga tortadi. Ayni chog'da sahifalar hoshiyasida, sharqona uslubga mos ravishda, g'arb o'quvchisi uchun tushunarli bo'lmagan atamalar, so'z va iboralar, kishi va joy nomlari, har xil udumlar, voqealar aks etayotgan joylar izohlanadi, muhim tushuntirishlar beriladi. Chunonchi, mo'g'ul, o'zbek, turk, tojik, qipchoq, sort kabi el-uluslar, ularning avlod-ajdodlarigacha ta'rif berilib, kitobxonlarda qo'shimcha ma'lumot qoldirib, fikri chalg'imasligiga, asardan to'liq bahra olishga harakat qilingan.

Shunisi borki, gohi o'rinlarda havola qilingan eskartmayu izohlarda ikkilanish borligi ham ko'zga tashlanadi. To'qqizinchi betdagi izohda Bobur taxallusi xususida o'qiyimiz: «Baber yoki Babar deb nom olishiga hech qanday shakshubha yo'q. Shunday bo'lsada, Bobur hindovropo so'zlaridagi beaver: suv qunduzi so'zidan sekin-asta Bah-boor bo'lib qisqarib ketgan», deb ta'kidlaydi shorih va yana o'z fikrini davom ettirib deydi: «To'g'ri bobur so'zi forscha babr bo'lib, yo'lbars ma'nosini anglatadi». Va yana shu izohda Mirzo Muhammad Haydar Boburga qanday qilib laqab qo'yganligini shunday tushuntiradi: qadimgi davrda chig'atoy tili juda qo'pol va to'pori bo'lib, hozirgidagi singari sipo bo'lmagan. «Zahiriddin Muhammad» deb talaffuz qilish qiyin bo'lgani uchun uni Bobur deb ataganlar» (Muhammad Haydar Dug'lotga havola. Bu eskartmani janobi Tekston Denison Rossning ingliz tiliga o'g'irgan kitobi: «Markaziy Osiyo. Mo'gullar tarixi»ga tayanib keltiradi.)

V. Tekstonning to'g'ri qayd etishicha, sobiq sho'rolar davrida jumhuriyatlarda yashagan kishilar va joy nomlari kirill alifbosida buzib yozilgan, davr o'tgan sayin nomlar va atamalar talaffuzda o'zgarib, ularning lug'aviy ma'nosi yo'qolib borgan. Misol tariqasida quyidagilarni keltiradi: Yashil qo'rg'on ma'nosidagi Shahrisabz — «Shaxrisiyabz», Hisor — «Gissar» deb aytilgan va yozilgan. Olaylik, Ko'k-saroy inglizchada Blue Palase ekanini pisanda qiladi.

Matn tarjimasida muallif uslubining shirasi, milliy ruh va ohangni asliga mos holda berishga harakat qilingan. «Boburnoma» tarjimasining o'ziga xos dushvorligi shundaki, xotiralar bizning zamonamizdan naq to'rt yarim asr oldingi davrga mansub bo'lgani bois, unda qayd etilgan minglab tarixiy, jug'rofiy, insoniy-etnografik nomlar, atamalar, masofa va o'lchov birliklari hamda o'zga lug'aviy-iboraviy ashyolar tushuniksiz holga kelgan. Ularni aynan o'z turkiy, arabiy, forsiy, mo'g'uliy, hindiyona asl shaklida saqlashning imkoni juda kam. Bunday holda, ya'ni asliyat (original)ning milliy xosligini saqlab qolishga rujuv qilinganida, tarjima nashri izohlar va turli eskartmalarga to'lib ketadi. Aksincha yo'ldan borilganida, asliyatning milliy mazmun-mundariyasi lat yeydi, u mazkur tarjima taqdim etilayotgan halqqa tushunarliroq, o'ng'ayroq bo'lgani holda, o'zining xosligi, tarixiylik, ko'hnalik bisotining anchamuncha fazilatlarini yo'qotadi. Mumtoz adabiyot matni tarjimasini bu ko'hnalik bilan yangilik omillari o'rtasida meyyor topishga, muvozanat chizig'ini to'g'ri tayin etishga urinishdan iborat.

Janob Viler Tekston tarjimasini (1996) so'nggi nashr bo'lgani uchun, o'zidan oldingilar yo'l qo'rgan chalkashliklarni bartaraf etish o'rniga, ba'zan ulardagi hiyla muhim yangiliklarni chetlab o'tib, goho o'zidan yangi nuqsonlarni ham qo'shgan.

Shunday muammo ko'ndalag bo'ladi: na-hotki tarjimon-shorih o'zidan avvalgi tarjimalardan voqif bo'lmasa? Holbuki, u nashrning 455—459-betlarida katta manbalar ro'yxatini berib, qaysi ilmiy adabiyotlardan foydalanganini darj etgan. Ular orasida «Boburnoma»ning F. J. Talbot (1909), Leyden-Erskin (1826, 1921), Pave de Kurteyl (1871, fransuzcha), Beverij xonim (1905, 1921, 1971), Eyji Mano (1985, yaponcha) tarjimalarini tilga olgan. Bobur tarjimachiligi maktabida boy tajriba orttirgan: o'z salafalaridan o'rgangan. Shunga qaramay, u ham tarjimaviy chalkashlik va kam-ko'stalar sonini ko'paytirishda o'z «hissasini» qo'shgan. Albatta, ulkan zahmat va yutuqlar oldida bu judayam tashvishli hol emas. Zero, qayta yaratish san'atining o'zi xos xususiyati shundaki, har qanday mukammal tarjima ham asliyat qarshisida qusurli, qarzdor bo'lib qolaveradi.

Kentik, mubham tarjimalar tarixiy sanalar, jug'rofiy nomlarni berishda ham ko'zga chalinadi. Masalan: 207-sahifada berilgan 105-izohga e'tibor qilaylik: «The qaraqoyunlu (Black sheep) Turkoman confederation (1380—1468)» deb yozib qo'yilgan. Boshqacha aytganda, Qoraquyinni degan so'zni «Qora qo'y» deb tarjima qilgan. Aslida esa «quyun» so'zi shamol girdobi, bo'ron demakdir. O'sha izohda Oqquyunli so'zi ham (White sheep) — «Oq qo'y» deb o'girilgan.

Qayta yaratish bilan bog'liq san'atlar orasida tarjima o'ziga xosligi, takrorlanmasligi, ijobiyaratuvcchanlik tabiyati va ziddiyatlari bilah ajralib turadi. Xususan, «Boburnoma» singari adabiy-tarixiy va ilmiy yozma obidalar tarjimasini har qanday bilog'on fozil kishidan ham olinga xos aniqlik va sinchkovlikni, adibga xos nozik didni, jahonshumul saltanat sohibiga xos uslub hamda bayonda qisqalik, o'ktamlilik va shijoatni talab qiladi.

Uch davrga mansub bo'lgan bu tarjimalarga xos umumiy maxraj: Zahiriddin Muhammad Bobur shaxsiga muhabbat, uning mardligi, yaxshi ishlaridan hayratlanish, binobarin, ana shu insoniy tuyg'ularni ajib savqi tabiiylik ila millionlab inglizzabon kitobxonlarga iloji boricha to'kis va mukammal holda yetkazishdan iborat.

Savol tug'iladi: mazkur uch tarjimadan qay biri a'lo? Shubhasiz, 1996 yilgi nashr yangiligi, zamonaviyligi bilan ustunlik qiladi. Shu bilan barobar, har uchala tarjima o'z fazilatlarini bilan o'zaro raqobat qila oladi. Faraz qilaylik, ularni bugungi o'zbek tiliga qayta o'girilsa, Farg'ona hukmdorligidan to'qudratli muazzam Hindiston imperiyasining asoschisi, podshoh, shoir, sarkarda darajasigacha yuksalgan temuriyozda vatandoshimizning ulug'vor siymosi, qilgan hayratga loyiq ishlari haqida yuzlab, minglab bo'lak hech qayerdan topib bo'lmaydigan nodir ma'lumotlarni bilib olgan bo'lur edik...

ҲАҚИҚАТ МИНБАРИ

Муҳтарам бош муҳаррир!

Суюкли журналимиз «Мулоқот» чоп этила бошлаганлигига ун йил тўлиши унинг минглаб мухлислари учун қувончли воқеадир. Ун йил тарих учун лаҳзадек бўлса-да, «Мулоқот» учун бу давр юксалиш ва етуклик босқичига кўтарилиш йиллари бўлди...

«Мулоқот»нинг дастлабки сони чоп этилган пайтда ҳали шўро тузуми мавжуд бўлса-да, муаззам юртимиз узра бўлажак истиқлолнинг ҳаётбахш, мусаффо шаббодаси эсиб, комфирқанинг машъум даҳрийлик сиёсатидан халқимиз онгида шакланган узига хос қарахтлик ва биқиклик тарқаб, бироз бўлса-да қалбимизда эзгу, умидбахш тўйгулар уйғонаётган бир давр эди.

«Мулоқот» ўша тарихий дамларда халқимизнинг дилида, тилининг учида турган сузларни топиб айта бошлади. Х. Пулатовнинг «Ўзбек мафқураси», К. Шониевнинг «Қанг — қангар қадимий давлат», Ҳ. Мусаевнинг «Мустақиллик иншоси», Б. Аҳмедовнинг «Маҳмуд ибн Вали», А. Аҳмедовнинг «Дунё фанининг турт рўки», А. Иброҳимовнинг «Маданият ва миллий қиёфа» деб номланган жўшқин публицистик асарларига ҳамоҳанг бўлган қатор мақолалар маънавиятга ташна бўлган кўнгилларга ҳузур бахш этди. Зеро, маърифатли аждодларимиз қолдирган бой илмий ва маънавий меросни тиклаш ва уни халқимизга қайтаришдек, мурраккаб ва айна пайтда ҳайрли ишни амалга оширишда «Мулоқот» ажиб жонбозлик, фидойилик курсатди.

Шўролар замонида ёвузлик ва разиллик тимсолига айлан-

тирилган Хожа Аҳрор Валий каби улуг зотларнинг табаррук номларини қайта тикланиши йўлида «Мулоқот»нинг саъй-ҳаракатлари таҳсинга сазовордир. Бу уринда Б. Валихўжаевнинг «Хожа Аҳрор: уйдирма ва ҳақиқат» деб номланган мақоласини (1991 йил 3—4-сонлар) тилга олиш кифоядир. Унлаб мутафаккирлар ва мутасаввифларнинг ҳаёти, фаолияти ва мероси ҳақидаги ҳақиқатларнинг тикланиши «Мулоқот» билан узвий тарзда боғлиқдир. Шу жиҳатдан А. Қаюмов, Ҳ. Зиёев, М. Шарифхўжаев, А. Жалолов, Ҳ. Кароматов, А. Уринбоев, О. Усмонов, О. Бўриев каби олимларнинг мақолаларини назарда тутамиз.

«Мулоқот» тарихий ҳақиқатни фақат кўҳна, асл манбалар асосида тиклар экан, эски, баёнчилик услубига мутлақо қарама-қарши бўлган янгича, пурмаъно ва ширали тилда ёзилган мақолаларни чоп этди. Бунинг ёрқин мисоли тарзида академик Бурибой Аҳмедовнинг «Амир Темурга

мактублар» туркум тарихий лавҳаларини, Ҳамид Зиёевнинг «Тарих — келажак кўзгуси» (1998 йил 6-сон) номли мақоласини тилга олиш мумкин.

Хуллас, «Мулоқот» саҳифаларидан урин олган тарих, ҳуқуқ, фалсафа ва маънавиятнинг долзарб масалаларига бағишланган ғоят мазмундор, ранг-баранг мақолаларнинг барчасини санаб утиш мушкул. Шу билан бирга келгусида «Мулоқот»нинг истиқбол режалари янада бойлигига инонган ҳолда баъзи истакларни айтиб утишни жоиз деб ўйлаймиз.

1. «Мулоқот» журналида тарихимиз, халқимиз, маънавиятимиз ва маданиятимиз ҳақида уларнинг намён бўлган жойлари тарихини (яъни айрим улкаларимиз тарихини) алоҳида ёритишга эътибор берилса.

2. Буюк сиймолар ва алломаларнинг ҳаётидан айрим ибратли қирраларини ёритишга эътибор берилса (масалан, алломанинг ўқиши, ҳаётидаги қийинчиликлар, уларнинг сабр-матонати — булар ҳозир тарбиявий аҳамиятга эга).

3. Хориждаги ватандошларимиз ҳақида, улардан чиққан адиблар, олимлар ижоди ҳақида маълумотлар бериб борилса (бир нафари ҳам ўзбек, минг нафари ҳам). Имкон қадар «Хориждаги ўзбеклар» рўки тикланса.

Бу ва бу каби масалалар журнал саҳифаларида кўтарилса унинг нуфузи яна ҳам ортади, деган умиддамиз.

Зокиржон ҚУТИБОЕВ,
тарих фанлари доктори.

ABDUL-QODIR

FIL VA PAHLAVON

Bir vaqtlar baland edi
Shahri Hirot dovrug'i.
Unda yashar edi yuzlab
Ulug'larning ulug'i.

Podshoh edi tanti, saxiy
Sulton Husayn Bayqaro.
Atrofida olim, shoir,
Sonsiz adib-udabo.

Unga ixlos, sadoqat-la,
Vazir edi Navoyi.
Hamma erkin yashar edi,
Kim nimaga shaydoyi.

Shu zamonda oliy
himmat —
Yana bir zot bor edi.
Uni sira ko'rmaganlar —
Bir ko'rishga zor edi.

Ismi Pahlavon
Muhammad,
Laqabi-chi «Kushtigir».¹
Uni ko'rgan bezorilar
Titrar ekanlar dir-dir.

Zamon zamon bo'lib,
bunday —
Pahlavonni ko'rmagan.
Hech kim undan bu
maqomda
Ortiq davr surmagan.

Bo'yi uzun. Sig'mas ekan —
Uncha-muncha eshikka.
Yelkasida mumkin ekan
Bir odam o'tirmakka.

Shaharning tosh devoriday
Mahkam edi jussasi.
U to'g'rida rivoyat ko'p,
Uzun erur qissasi.

Uni yengish uchun
Shomdan
Kelar ekan polvonlar.
Goho Rumdan, goh
Mag'ribdan
Ne-ne zo'r qahramonlar.

Lekin qirq yil davomida
Yer ko'rmabdi yelkasi.
Shu sababli ardoqlardi
Uni tuqqan o'lkasi.

Ammo Pahlavon
Muhammad
Faqat polvon emaskan.
Yig'inlarda maqtab o'zin,
Bironta so'z demaskan.

U ham tabib, ham
sozanda,
Ham shoir, olim ekan.
Yangi kuylar ijod qilgan,
Kuylari so'lim ekan.

Qo'shiq aytsa, chaqirishar —
Ekan qayta-qaytalab.
Raqsiga ham suyagi yo'q,
O'ynar ekan yo'rg'alab.

Siziz o'tmas ekan shohning
Bironta ham majlisi.
O'tirishni yashnatarkan
Askiyasi, kulgisi.

Bir kun bir bayt aytganda u,
Shoh berib bir ming oltin,
Yelkasiga to'n yopibdi,
Orttirib boz shuhratin.

U der ekan Navoyiga:
— Hayotimizdir oniy.
Kuch va qudrat —
hayvoniyydir;
Ma'naviyat — insoniy.

Shu sababdan Navoyiga
Baland ekan ixlosi.
Unga malham ekan doim
Navoyining duosi.

Navro'z. To'qqiz yuzinchi yil,²
Kecha, kunduz tehg ekan.
Yo'qlab tongdan
Pahlavonni, —
Elchi keldi podshohdan.

— «Childuxtaron
mavzeiga
Zudlik bilan borgaysiz.
Anda ne ish bo'lishin o'z —
Ko'zihgiz-la ko'rgaysiz».
Amri Xudo, amri sulton
Fuqaroga vojibdir.
Ammo shohning erta
tongdan —
Yo'qlagani ajibdur...

Kuyindiu yo'lga tushdi
Ming xayolda Pahlavon.
Uni kutar edi yayloq
Va ahli Childuxtaron.

Shoh Navro'zni shu
maskanda
Nishonlamoq bo'libdi.
— Pahlavonsiz Navro'z
bo'lmas,
Uni chaqiring, — debdi.

Ular shodon ko'rishdi. Lek —
O'tirishga ulgurmay,
Uzoqdan nedir ko'rindi,
Hech kimga parvo qilmay, —

Qopqora bir ulkan maxluq
Kclardi shu tomonga.
Atrofida yuzcha odam,
Shovqin solib jahonga.

Yaqinlashdi maxluq, tani
O'xshardi Besutunga,³
Ostidagi to'rt oyog'i
Esa to'rtta ustunga.

Og'zi cho'ziq, eslatardi
Dahshatli ajdahoni.
Soldi hayrat dengiziga
Podshoh va Pahlavonni.

Ko'p fillarni ko'rgan ular,
Ko'rishmagan bundayin.
Dehli shohi sovg'a qilib —
Yuboribdi. Ofarin.

Muhokama boshlandiyu
Qizidi mubohasa.
Xurosonda yuz bermagan
Hech bundayin hodisa.

Bu salobat, bu mahobat
Soldi xalqni hayratga.
Hayron Sulton Boyqaro ham,
Boqib bunday suratga.

Shoh der: — «Unga dosh
berolmas
Hech qanday pahlavoning».
Yosh bir polvon der: —
«Farqi bor
Inson bilan insonning».

Bu javobdan chiqdi jahli
Shohning ham vazirlarning.

Shoh navkari g'azab-la der:
— So'zladimg qaysi biring?

Shoh Pahlavon
Muhammadga
U yigitni ko'rsatib:
— Bu hayosiz bolaga, — der
— Yetishmas odob, tartib!

— Ming bor uzr. Shogird —
yosh, — der,
Polvon turib o'rmidan,
Gap borarkan fil haqida,
Fikrim boshqacha bundan.

Oллоh filga kuch berganda,
Bermagan barin to'lug'.
Insonga u aql bergan,
Aql baridan ulug'.

Ruxsatingiz kerak, shohim,
Men o'zimni bir sinay.
Shu fil bilan bir olishib,
Yo o'lay, jangga qonay...»

Shunda shohning ko'zlari
Qaradi bejo bo'lib.
Pahlavon-chi, maydon sari
Yurdi g'ayratga to'lib.

U ichida kuch tiladi
Bir qodiri Xudodan,
— O'zing kechir, — deb, —
nohaq yo'l —
Tutgan bo'lsam men
nodon.

Pahlavonni fil fillarcha
Kutib oldi viqorli.
Ne qilsa ham fil — fil axir;
U ulug'vor va orli.

Pahlavonning odobidan
Fil kelmadi g'azabga.
Pahlavon ham silab-siyapab,
Erk bermadi asabga.

Ikki oyog'ini tirab
Zarang yerning ustiga,
Fil oyog'i oralab, qo'l —
Sundi qorni ostiga.

Jon tomirin topib, asta —
Siqa boshlar tobora.
Fil joyidan jilolmasdi,
Og'riq bilan ovora.

Raqib qancha bo'lmasin zo'r,
Shiddatli va mug'ombir,
Agar bilib ishlatolsang,
Yetarlidir bir tadbir.

Evolv, og'riq vujudini
Qoplab oldi shekilli,
Birdan yerga yiqildi u, —
Mashhur Hindiston fili.

Shundayin u yiqildiki,
To'rt oyog'i osmonda.
Buni ko'rib, qattiq kulgi
Ko'tarildi maydonda.

Shodlik, quvonch, qiy-chuv,
suron —
Tutib ketdi har yonni.
Hamma yurak-yuragidan
Tabriklar Rahlavonni.

Pahlavon g'oz turar edi
Maydonning o'rtasida, —
Ko'zlariga ishonmasdan
G'alaba xususida.

Shoh boshidan sochdi
uning —
Oltin, kumush, javohir.
Qanday baxtki, — bo'lgan edi
Bunda mo'jiza zohir.

Shunda kelib Navoyi ham
Quchib, ko'rishdi uzoq.
Ikkisi ham ko'zlaridan
Sevinch yoshin to'karoq.

Ertasiga «Yarash oshi» —
Deb yurtga osh berildi.
Polvon filga osh oshatib,
Qayta bazm qurildi.

Men so'zladim tarixdagi
Eng go'zal bir qissani.
O'qing hamda
unuting, — deb
Har qanday g'am-g'ussani.

Izohlar: 1. Kushtigir — (forscha) pahlavon; 2. Hijriy 900 yil — melodiylar 1495 yil; 3. Besutun — Eronda, Kirmonshohga yaqin yerdagi tarixiy xatlar yozilgan va rasmlar chizilgan tog'ning nomi.

ТАРАҚҚИЁТ ОЙНАСИ

Мустақил Ўзбекистоннинг ислохотлари, янги ланишлари ва тараққиётнинг ойнаси, тарғиботчиси бўлган «Мулоқот» журнали ўтган йилларда маънавий ҳаётимизда ўз ўрнини топди, нуфузли мақомга эга бўлди. 1991 йилнинг бошидан чиқа бошлаган журнал давр билан ҳамоҳанг, ҳатто, ундан илгарилаб, муаммоли масалаларни дадил кутариб чиқди ва ўз муштарий-ихлосмандлари билан уртоқлашди. Баъзан олимлар даврасида йирикроқ ижтимоий-фалсафий журналимиз борми, деган савол уртага ташланганда биринчи навбатда «Мулоқот» эсга олинади, номи зикр этилади.

Журналнинг илк сонларида босилган Иброҳим Гафуровнинг «Чинакам покланиш зарур» (1991, №4), Ботурхон Валихужаевнинг «Хожа Ахрор: уйдирма ва ҳақиқат», Сайфиддин Жалиловнинг «Ассалом, ҳазрати Бобур» мақолалари ҳали ҳам эсимда. Шунингдек, Вали Қажумхоннинг «Миллат тақдирини учун курашман» (1992, № 1) мақоласи Истиқлол шарофати билан юзага чиққан эди.

Журналда Ориф Усмоннинг «Баҳоуддин Нақшбанд» (1991, № 12), «Шайх Юсуф Хамадоний» (1992, № 5—6), «Абдулҳаким Шаръий Жузжоний» (1992, № 2), Маҳкам Маҳмуднинг «Султон Маҳмуд Ғазнавий» мақолалари маънавиятимиз тарихини тараннум этса, проф.

Ҳ. Зиёевнинг «Ноҳақ тукилган қонлар» (1992, № 11—12), Бўрибой Аҳмедовнинг темуршуносликка бағишланган туркум мақолалари халқимиз, давлатчилигимиз тарихига ойдинлик киритувчи қимматли мақолалар эди. Журнал саҳифаларида Ўзбекистоннинг энг истеъдодли тарихчилари, фалсафа, сиёсат, иқтисод олимлари қатнашмоқда.

«Мулоқот» журнали «миллий Истиқлол мафкураси: у қандай бўлиши керак?» мавзусидаги баҳсларни ҳам ташкил этгани жамият ҳаётида катта қизиқиш уйғотди. Журналда берилган ҳадислар, Абу Ҳамид Зайниддин Ғаззолийнинг «Кимиёи саодат» асари бизларга жуда ёқди. «Мулоқот» айниқса, навоийхонлик сўхбатларида бошқа вақтли нашрлардан олдин-

да туради. Журнал саҳифаларида ислом дини ва маънавиятига оид асарлар эълон қилиниши ёшларимиз камолоти, тарбияси учун зарур, деб ўйлайман. Кези келганда, «Мулоқот» ўқувчиларни, олиму фозилу фузалоларни мулоқотга чақириб келаётгани бизни қувонтиради.

Журнал яна ҳам ўқимишли, қизиқарли бўлиши учун баъзи таклифларимни айтмоқчиман:

1. Долзарб масалаларни уртага ташлаб, давра сўхбатлари бериб борилса.

2. Маънавиятимиз тарихи, бугунги куни, истиқболи ҳақида таҳлилий мақолалар кўпроқ берилса.

3. «Миллий ғоя: муаммолар ва ечимлар» деган руқн очилса.

4. Журнал рангли, безакли, салмоқли бўлиб чиқса яхши булар эди.

5. «Мулоқот» дафинаси» руқнида машҳур олимлар ҳақида воқеа ва ҳодисаларни бериб борилса, ёшларимизга фойда булар эди.

Умуман журнал фидойиларига куч-қудрат ва қувват тилайман. Севимли журналимиз XXI асрда ҳам энг ўқимишли ва миллий-маърифий журнал бўлиб қолади, деб ишонаман.

Туланбой ОРТИҚОВ,
фалсафа фанлари доктори, Бобур номидаги Андижон давлат университети фалсафа кафедрасининг мудирини.

«РАВЗАТУС-САФО»

МАВАОНО КАМОЛИДДИН АБДУРАЗЗОҚ

Ул жаноб мавлоно Жалолиддин Исҳоқ Самарқандийнинг ўғлидурким, табаллуди тарихи ҳижрийнинг саккиз юз доғи ўн олтилонжи йили шаъбонининг ўн иккисиде Ҳирот доруссалтанасида юз кўргузди. Отаси мавлавий Исҳоқ кўп йиллар хоқони саид (Шохруҳ)нинг ўрдасида қозилик ва пешнамолик мансаби лавозими адоси била авқот (вақтларини) ўтқариб, гоҳ олий мажлисда масалалар ва рисоалалар қироатлари шарафига мушарраф бўлур эди. Мавлоно Камолиддин дағи отаси ўлганидин сўнгра санайи ҳижрий саккиз юз, дағи қирқ бирда эрдиким, бир рисола таълиф қилиб, дебочасин хоқони саид (Шохруҳ)нинг ҳумоюн оти била музайян этиб, шул васила била хоқоннинг дастбўслигин топиб, ул ҳазратнинг умри охирида Бижонагар подшоҳининг рисолатига маъмур бўлиб, (элчи вазифасида) Ҳинд тарафига борди. Ул сафарда анга ажиба ҳолат ва гарива воқеот юз кўргузуб, охирул-амр сиҳат ва саломатлиги била Хуросонга келди.

Хоқони саид (Шохруҳ) фавтидин сўнгра навбат йўли била Мирзо Абдулатиф, Мирзо Абдулла, Мирзо Бобур ва Мирзо Иброҳимнинг мулозаматига муқаррар бўлиб, султон саид (Ҳусайн Мирзо)нинг замонида санайи ҳижрий саккиз юз доғи олтинчи тўққизда эрдиким, жумодил-аввал ойида Мирзо Шохруҳнинг хонақоҳининг шайхлиги мансабига фойиз айланиб, то ўлгунча ул амрга машул бўлди. Санайи ҳижрий саккиз юз дағи саксон еттида эрдиким, жумодис-соний ойида ўлди. Ул жанобнинг бадоеъ рақам қалами осориндур «Матлаус-саъдайн» китобиким, улус орасида машхурдур. Ул шариф тарихда Султон Абу-сайид Баҳодирхоннинг замонидин то Султон Абусаид Кўрагоннинг шаҳодати вақтигача рубби маскунининг улўғ воқеалари мастур. Ва Аллоҳу аълам би ҳақойиқил аҳвол ва-л-умур.

ХОЖА НУРИДДИН АЛ-ИМОМИЙ

Ул жаноб қози Садриддин Муҳаммад ибн қози Қутбиддин Абдулланнинг аршад (ҳақ йўлга кирган) ўғли эрди. Қози Қутбиддин Аҳмад фавтидин сўнгра хоқони мансур (Султон Ҳусайн)нинг отифати (ҳикмати) назарининг манзури бўлиб, маврусий лавозимига қиём кўргузуб, (отасидан қолган қозилик мансабига қўйилли) шарбий амрлар файсали бобиде амонату диндорлик гоятин, диёнату парҳезкорлик ниҳоятин зоҳир этти. Жоҳу жалали ҳузур ва ихтиёру истиқлоли буфури (мўл-кўллиги) била диния муҳимлари қатту фаслига етти, ҳамиша ва ҳақами байнан-наси бил ҳаққи (ҳақли равишида одамлар орасида ҳақам эрди) мазмуни олий асар назарининг манзури бўлиб, халотийқ қазияларидин ҳеч бири ҳужмада уламоий ислом фатвоси муқтазосидин тажовуз кўргузмади (ислом уламолари фатвосидан четта чиқмасди). Ўн саккиз йил муддатидин сўнграким ул шуғла машғуллиги бор эрди, ёнбошин нотабонлигиста бастарига қўйиб, тарих ҳижрий саккиз юз доғи тўқсон бирда жумадус-соний ойининг саккизлончиси эрдиким, қазо илки била сиҳили йиналди (вафот этди). Гозурҳода ул ҳазирадаким, Хожа Абдуллоҳ Ансорий жаворида (тарафида) бино қилмиш эрдилар, мадфун айланди.

Қози Нуриддиндин икки ўғул қолдиким, бири Нуриддин Муҳаммад ва бири Жалолиддин Маҳмуддир. Бу икки олий гуҳар тисар (фарзанд) отаси (115а) фавтидин сўнгра хоқон (Султон Ҳусайн)нинг шафқати назари манзури айланиб, сукрғол ва инъом била сарбаланд бўлдилар. Улуғроқ ўғликим, халотийқ орасида қози бўлиб, халқнинг ҳукмлари файсали бобиде ота-боболарининг поксиза афволига иқтидо қилди. Чун Хуросон салтанати Амир Темур Кўрагон дудамонидин Муҳаммадхон Шайбонийга етти, аввалги дастур ила қозилик этти. Чун мамолик асраси... кишваркушо либонинг фатҳи (мамлакатларни фатҳ этувчи байроғи) шарафидин тозалық топиб, қози мушорунилайҳининг диёнат ва парҳизкорлиги буфури ва диндорлиги камоли султонлар даргоҳининг комёб навоблари (ноиблари) қошида зоҳир айланди. Ҳирот доруссалтанасининг шайхулисломлиги анга муваббаз бўлди. Чун ул жаноб икки-уч йил ул амрнинг лавозимига қиём кўргузди, нафсининг саломатлиги воситаси ва дунё ашволига ориғ (тоза) хотирининг майли йўқлиги робитасидин шайхулисломлик мансабидин қўлин чекиб, дунё иззати бошидин ўтди.

Бу байт мазмуниким:

Зи мансаб рўй дар бемансаби неҳ,
Ки аз ҳар мансабе бемансаби беҳ,
(Мансабдан юзингни мансабсизликка ўғир,
Ҳар қандай мансабдан мансабсизлик яхши).

Буни олий назарининг манзури тутуб охират захираси бўла олур нималарга ҳимматин масруф тутди (охират учун фойдали ишлар). Ҳоло ул жаноб фархунда асар биродари била эъзозу икром гоятин ва жалоҳу эҳтиром ниҳоятидин ўзларининг маълуф ватани ва маъҳуд маскани Ҳирот доруссалтанасида таширфлари бордур. Инсон тавоийфининг ҳабосу авоми аларнинг фойизул-жуд (файзли, саховатли) вужудларидин тинч ва осуда-хотирдурлар ва аларнинг иродат ва ақидати ҳусни лавозимин жойига келтурурлар.

(Давоми. Боши утган сонда)

ҚОЗИ ШАМСУДДИН АБДУЛЛОҲ

Ул жаноб мавлоно Жалолуддиннинг ўгли бўлиб, хоқони мансур (Султон Ҳусайн)нинг замонида бир неча вақт қозилик мансаби лавозимига қиём кўргузуб, бир неча замон мадрасайи «Султония»га мударрис бўлиб, дарсғўйлик этти. Чун мавбуди ажали этти, охират оламига кетти.

МАВЛОНО ЮСУФ БАДЕИЙ

Ул жаноб Андижонлидур ва ёшлиги замонида Андижондин Самарқандга келиб, фазойил касби йўлига кирди ва хоқони мансурнинг фархунданишон замонида Ҳиротга таириб келтириб, Амир Алишер анга отифати (жомийлиги) соясида ер берди. Аруз илаи, шеър ва муаммо фанида маҳорати вуфуридин камол даражасига этти. Муаммо қавонди (қондалари) баёни бобида рисола таълиф этти, андоқсим, бу матла анинг манзумоти жумласидиндур. Байт:

Гар ба ин обу ҳаво гўйи бувад манзилгаҳам,
На зилоли Ҳизр бояд, на дами руҳи Аллаҳам.
(Айтганиндек, бу обу ҳавода манзилим бўлса,
Ҳизр булоғи ва илоҳий руҳ нафасини излайман,
чунки бу иккиси шу манзилда бор).

(1156) Санайи ҳижрий саккиз юз доғи тўқсон саккизда эрдиким, вафоти Сарахс вилоятида иттифоқ тушиди ва ориғ (покизи) жасади Шайх Луқмон Паррандининг фойзосор мазорида туфроқ оғушига етушиди.

ҲОФИЗ ГИЁСУДДИН

Ул жаноб илму урфон арбобининг қудбаси (етаққиси) эрди ва замон муҳаддисларининг умдаси (таянчи). Хоқони мансурнинг салтанати айёмида кўп йилла тегру дарсғўйлик амрига қиём кўргузуб, эътибор даражасин қозонди. Санайи ҳижрия саккиз юз доғи тўқсон еттида эрдиким, вафоти иттифоқ тушуви, Шайх Баҳоуддин Умар мазорида мадфун айланди.

МАВЛОНО НУРУЛ-МИЛААТИ ВАД-ДИН АБДУРАҲМОН ЖОМИЙ

Чун ул жанобнинг фазойил ва камолоти лимаоти (шуълалари), жаҳонтоб офтобнинг фуруғи (ёруғлиги) янглиғ фойзангом аҳломи раиҳотидин буқаламун (беқарор, ишончсиз) жаҳоннинг фазоси, маҳзар ва обдор назми жабоҳирдининг афлук садафи шабафрўз гавҳардин мамлу (фаробон) эрди. Сафо осор насри осори зилолидин хок орамининг арсаси жабоҳирдин тўлуғ, ҳар илмда таснифлари беҳад эрди ва ҳар тасниф этган китобида маъни ҳазинаси беадад. Шулу ваҳждин анга ҳожат йўқдурқим, ду забони хоми (форсий ва туркий тили қалами) ул ирфону дониш арбоби маржаъининг таърифига иуруғ қилиб, маоний гуҳарин сочғойи ва савъи бармоғи била ул иқону бинеш асҳоби малози (дарбешлар аҳлига боилағувчи)нинг тавсифи арбобин очғойи.

Ул жанобнинг саодатлик валодати санайи ҳижриянинг саккиз юз доғи ўнлончи йилининг шавъон ойининг йипирма учлончи кечаси Ҳиржарди Жом қасабасида иттифоқ тушиб, руиду тамайғуз ёшига боронидин сўнгра улум таҳсилин қилиб, ҳумоюн қадами зухду таъво маорижига этти. Аслиғи муносабат воситаси ва жибилиғи (табиий, таъма) мулозамат робитаси била ориғ анфоси нафаҳоти насимидин (нок нафаслари — энкинлари шабадасидан) ҳолининг ибтидоси субҳида (ёшлиги, умр тонлида) назм бўстони гулзорига тароват вағиналаб, назм фанида маҳорати ул ерга еттиқим, мутақаддимин ва мутааххирининг аифори девонин эътибор даражасидин соқит этти (шеърятда ишундай юксакликка етдики, аввалги ва охириги шопрларнинг шеър девонларини эътибордан четда қолдирди). Андоққим, Мирзо Абулқосим Бобурнинг замонида ул подшоҳнинг номий (шуҳратли) номи учун муаммо фанида рисолае ул жанобнинг бадосёнигор қаламининг марқумига (тасвирига) айланди.

Султон Абусанд Мирзо замонида аввалги девоннинг тарбияти ва баъзи рисолалар таркибига машгуллик этти ва андин ўзга латофат оёт манзумотин (латиф, гўзал шеър, достонларини) ва зарофат аломат муаллафотин (зариф асарларини) хоқони мансур (Султон Ҳусайн) замонида таҳрир силкига чекти. Ул ифодат осор (116а) китобларнинг лавойиҳи ва ижоз (мўъжиза) рисолаларининг фабойиҳи рўзгор баҳористонининг иброқи (варақларига) ва лайлу наҳор шигористонининг атбоқиға (табақалари, эшикларига) этти.

Жаноб мавлавий (Жомий) ва Амир Алишер орасида маваддат ва иродат қондасининг тамом истехкоми ва локалом (сўзсиз) интизоми бор эрди. Лоқарам ул жаноб манзум ва мансур таснифларида ул софзамир амир (Навоий)нинг мадоху саносин баён лавҳига битди. Амир Алишернинг айтгон китоблари доғи ул камолот жомеи (Жомий)нинг таъриф ва тавсифига мушталмилдур. Ҳар қимсақим, ул икки олиймиҳдорнинг китобларин мутлола қилса, хуруф роқимин (каминани) бу даввода ростгўй билур.

Мавлоно Нуриддин Абдураҳмон Жомий алайҳир-рахманин вафоти тарихи ҳижрийнинг саккиз юз доғи тўқсон саккизида муҳаррам ойининг ўн саккизлончисида жумъа куни юз кўргузуб, ҳаёти муддати саксон бир йилга етмиш эрди. Шанба сабоҳи хоқони кишварғир ва Амир Алишер ва алардин ўзга умаро ва арқони давлат ва тамоми авёни мулқу миллат ул жанобнинг шариф манзилига таириб келтурдилар. Тажҳизу тақдиси лавозимин (дафн учун зарур ишларни) ҳазрат сайид ал-мурсалин саллоллоху алайҳи васалламининг равини била ерига еткурдилар. Муборак навшин (хоқин) ийдгоҳга элтиб ва намоз ўтқариб, мавлоно Саъдиддин Қошиғарий қуддиси сиррахунинг тахтига келтурув, юзи олида дафн эттилар. Хоқони мансур (Султон Ҳусайн), била Амир Алишер излик-изидин ақобиру давлат умаросин ва барча атрофнинг содоту уламосин Ҳирот ийдгоҳига йиғнаб, ҳазрат мавлавийнинг шариф руҳи тарвиҳи (руҳини шод қилиш) учун таом бермак ва каломи шариф хатм эпмакка қиём кўргуздилар. Амир Алишер ҳазрат мавлавийнинг марсиясида зарро таркиб-бандни иншо силкига чекти. Чун ул марсиянинг матлашарин, хотирда бор эрди, сабт этилди. Байт:

Ҳар дам чарх анжуманидин бошқа бир жафодир,
Унинг ҳар бир юлдузи ўзгача бир доғи балодир.

(Шундан кейин Жомий вафотида жуда кўп шеърин тарихлар битилгани айтилиб, биттаси намуна сифатида келтирилган).

(Давоми бор)

ДЕХҚОН ТИЛАГИ

Дехқонга ер — бойлик, шу бир парча ер уни еб-ичириб, кийинтиради. Шу билан бирга фарзандларимизга керакли ҳамма нарса-ни ўзимиз ишлаб топамиз. Қолаверса, орзу-ҳавас билан яшаймиз. Ўзимиз ўқий олмадик. Уларни ўқимишли қилишга ҳаракат қиламиз. Журнал ёки газеталарга обуна бўлсак ҳам шуларни уйлаймиз. Чунки ёшлар қанча илмли бўлса, Ўзбекистон шунча обод ва фаровон бўлади. «Мулоқот» журналида чоп этилган хилма-хил мақолаларни доимий мутолаа қилиб бораман. Бу журнал мен учун беҳад қадрли. Чунки шу ойномани ўқиб миллийликка қайтдим. Фарзандларимга улуг боболар исми-ша-

рифини қуйишга журъат қилдим. Яхши ният билан уларга Жаҳонгир, Бобур, Жалолiddин исмларини қуйганиман. Илоҳим, аждодлар руҳи фарзандларимни ҳаммаша бало-қазолардан асраб юрсин. «Мулоқот» эса утмишда утган буюк бобоқалонларимизни кашф этишда давом этиб, янги сонларда бободехқон ҳақида ҳам лавҳалар эълон қилиб борар деган истагим бор. Фарзандларим улғайиб, маънавиятли бўлиб, ҳақиқий хоразмлик деган номга эга бўлишса дейман. Истиқлол мени мулқдор қилди. Бугун туйларда гижинглатиб чоптирадиган отларни хўжаликка мен олиб келдим, ўзимнинг отларим, товуқлар ва урдакларим

бор. қўйларимнинг эса сонини билмайман. Шоли экиш сирини эгаллаб олдим. Бугун олий навли гуруч билан Тошкентни таъминлаяман.

Яқинда «Гулистон» жамоа хўжалиги бошқаруви раиси Отабек Бекжонов паррандачилик ва чорвачиликни ривожлантириш истагини билдирди. Мен раиснинг тadbиркорлик борасидаги янги таклифини қўллаб-қувватладим. Чунки уйлаб курсам, бу истак нафақат менинг оиламга, балки бутун жамоага турган-битгани фойда экан.

Мақсудбек АБДУЛЛАЕВ,
Янгиариқ тумани.

ХАЛҚ МУАЛЛИМИ

Har bir gazeta va jurnal xalqimizning katta ma'naviy boyligidir. Chunki matbuot insonning aqliga qudrat, bilim va shuur baxsh etgan. Ayniqsa, «Muloqot» jurnalining murabbiylik fazilati beqiyosdir.

Biz o'qituvchilar bolalarga fan asoslarini o'rgatish bilan ma'naviyat, mafkura, milliy g'urur borasida ham saboq berishimiz zarur. Bu borada «Muloqot» jurnaliga to'liq suyansa bo'ladi. Shuning uchun ham men jurnalning barcha sonlarini e'zoz bilan saqlab qo'yaman. Ma'naviyat

darslarida «Turkistonning buyuk mutasavvufi», «Moziydan sado», «Meros», «Ma'naviyatimiz sarchashmalari» ruknlarida berilgan, ayniqsa, hurmatli olimimiz B.Ahmedovning «O'zbeklar» maqolasini o'qib, tushuntirib beraman. Bu maqolalar bolalarni insof-adolatga, halol-poklikka da'vat etmoqda.

Men jurnalning bir fazilati borasida gapirdim, xolos. Unda bosilgan maqolalardan bir olam siyosiy, iqtisodiy bilim olish mumkin.

Sevimli nashrimizning «Muloqot»ga maktublar»dan tortib «Muloqot dafinasi»gacha biz uchun qadrlil.

Jurnal xalq ta'limi masalalariga ham e'tibor bermoqda. Bir taklifim shuki, ushbu mavzuga atroflicha va tez-tez murojaat etib turilsa.

Xalqning ajoyib muallimiga aylangan «Muloqot»ning umri boqiy bo'lsin.

Sherali NURTOYEV,
Jizzax viloyati.

ТАБОБАТГА ЭЪТИБОР БЕРИЛСА...

Мен оддий қишлоқ шифокори сифатида «Мулоқот» журналини сонма-сон ўқиб бораман. Журнал бизнинг маънавиятимизни бойитиб, руҳан покланишимизга улкан хизмат қилмоқда. Шифокор сифатида шунга айтишим мумкинки, журнал саҳифаларида табобатга кам ўрин берилса-да, утган йили тиббиётга оид I-сондаги Алижон Фақировнинг «Тиббий саводхонлигимиз қандай», доцент Сафар Муҳаммадиевнинг «Қон босими ошса нима қилиш керак?» мақолалари менда катта таассурот қолдирди. Шу уринда сизлар билан айрим мулоҳазаларимни ўртоқлашмоқчиман.

Республикамиз мустақилликка эришгач, барча соҳалар қатори тиббиётимиз ҳам ислоҳ қилина

бошланди, давлат бюджетидан табобатга катта маблағ ажратилмоқда, замонавий чет эл аппаратуралари сотиб олинди, малакали шифокорлар чет элларда ўз тажрибаларини ошириб келмоқда. Лекин қишлоқ жойлардаги табобат ҳамон ночор аҳволда қолмоқда. Масалан, мен ишлайдиган Жом қишлоғида камқонлик ва бошқа сурункали касалликлар курсаткичи юқори. Аҳоли саломатлиги шифокорлардан кўра уларнинг турмуш тарзига ҳам боғлиқ эканлигини асло унутмаслигимиз лозим. Чунки йигирма минг аҳоли истиқомат қиладиган катта қишлоқ ҳануз газлаштирилмаган, тоза ичимлик суви билан тўла таъминланмаган, электр токи ҳам кундузи-ку йўқ, тунда ҳам узилышлар

билан 2—3 соат берилади. Бу аҳволда табобат нима қила оларди, касалхона ва туғруқхона яхши иситилмайди, дори-дармон таъминоти ночор аҳволда. Очiq сув ҳавзаларидан аҳоли сув истеъмол қилгани учун ҳам турли хил эпидемиялар тарқаб туради, икки-уч йил олдин содир бўлган қорин тифи — ич терлатма бунга мисол бўла олади.

Мен журналини ун ёшга кирганлиги билан чин қалбдан муборакбод этиб, сеvimли журналимиз саҳифаларида тиббиётимиз, айниқса қишлоқ жойларидаги табобатни батафсил таҳлил этиб берувчи мақолалар ёритилишини истардим.

Жаҳонгир ЭРГАШЕВ,
Нуробод тумани.

Мулоқот ● 2000 ● Мулоқот

ЕТТИ ИҚЛИМ АЖОЙБОТЛАРИ

XIII—XIV asrda yashab, ijod qilgan xorazmlik alloma Nosiriddin Rabʼuznii «Қисас-ул-анбиён туркий» asarida Қуръон карим оятларига суянган ҳолда оламнинг яратилиши ҳақида бундай ёзди (қадимги туркийдан ҳозирги ўзбекчага ағдариб берилмоқда.): «Хабарда (яъни Қуръон ва ҳадисларда — М.М.) андоғ келур. Изи азза ва жалла (энг азиз ва энг буюк Тангри) аввало бир гавҳар яратди. Тангри бир назар солганида, бу назар ҳайбатида гавҳар эриб, сув бўлди. Сунг Тангри едини —шамолни яратди. Шамол сувни тўқитилтирди ва кўниклантирди. Денгиз нўрталаридан тутун чиқди. Тангри бу тутундан кўкларни — етти қават осмонни яратди».

«Қисас-ул-анбиён»да Рабʼузний етти осмоннинг ўзгача ранглари ва ҳар бир осмон фаришталарининг шаклларини ҳам айтади (баъзилари қўй, сипир, бургут, от ва одам суратли). Бу осмонлар орасини 500 йиллик масофада, кoinотдаги ҳар бир кун Ердаги 500 йилга тенг. Шундан оламнинг кенлигигу, чексизлигини тасаввур қилиши мумкин.

Қуръонда ва «Қисас-ул-анбиён»да борки, Тангри олам ва ундаги жамъики нарсаларни (мо фи-самавоти вал-арзи) олти кунда

яратиб, еттинчи кун «ҳеч нарса яратмади».

«Хабарда андоғ келур: (Тангри) якшаба кун кўкларни (осмонларни) яратди. Душаба кун Ойни, Кунни, Юлдузларни яратди. Сешаба кун олам халқидан кўнларни, фаришталарни яратди. Чаҳоршаба кун сувларни (осмондаги сувлар бўлса керак) ел-шамолларни, булутларни чиқариб (Ерга ёғдириб), дов-дарахтларни, майсаларни ундирди. Барча ўсимликларга ризқ-рўз бўлиб берди. Напжшаба кун ужмоҳлар — жаннатларни, тамуғлар — дўзахларни, раҳмат ва азоб фаришталарини яратди. Одина (жумъа) кун Одамни яратди. Шаба кун (ҳеч) нарса яратмади (Китоб аҳдларидан Таврот аҳли — шабани дам олин кун деб биладилар).

Рабʼузний яна айтишича, Тангри оламдаги барча нарзаларни кўз очиб юмгунча бунёд этини мумкин эди, ammo ул Зот шошмади, шошқалоқлик Шайтон ва Одамнинг хислатидир. Шу ерда Рабʼузний бир ҳадисни келтиради: «Ал-ажалату мни ан-Шайтон ва ат-ғаймули мни-ар-Раҳмон (Шошилин Шайтоннинг иши ва шошилмаслик Раҳмоннинг иши).

Муқаддас китобларда ёзилшича, Етти дўзах ва саккиз беҳишт — жаннат борлигининг

маъноси шунки, Ҳақ таолонинг қаҳр-ғазабидан қўра, меҳр-муруввати эиёдадур.

Етти рақамининг ҳосиятини Алишер Навоийнинг машҳур «Сабъан сайёр» достони воқеаларида ҳам кўриши мумкин (Бу асар номини руслар «Семь планет» — «Етти сайёра» деб таржима қилган, ammo ҳазрат Навоийнинг ўзи «Етти сайёр» деб, етти иқлимдан келтирилган сайёҳларни кўзда тутди).

Алишер Навоий ҳам шу достонда етти рақамининг ҳосиятлари ҳақида чиройли маъно дурларини тизди. Мутафаккир ва мутасаввиّف шоир асар муқаддимасида Тангрига муножот қилиб, бундай дейди:»

«Сен даҳр (олам)ни бунёд қилаётганинда самоши етти гумбаз билан яратдинг. Сен туфайли етти осмон қасрлари вуҷудга келиб, улар юлдузлар гавҳарлари билан беъандилар.»

Муҳаммад Хоразмий, Аҳмад Фарғоний, Беруний, Абу Абдуллоҳ Хоразмий, Заҳрийдin Бобур, Маҳмуд ибн Валн каби буюк олимлар ҳам Ер юзининг одамлар янайдиған қитъаларини етти иқлимга бўлиб, таъриф ва талқин қилдилар. Асли Фарғонанин Косонсой деган жойида туғилиб, кўп йиллар Ҳиндистонда яшаб ижод

қилган буюк жугрофиюн олим Маҳмуд ибн Вали «Баҳрулаасрор» («Сирлар деңгизи») китобида етти иқлим вилоятлари шаҳарларининг таърифи ва тавсифини беради. «Баҳрулаасрор»га кўра, Жалолобод — учинчи иқлимга, Андижон, Бухоро, Фарғона — бешинчи иқлимга, Балх, Кен, Андхуд (соҳибқирон Амир Темурнинг пири Саййид Барака шу жойдан), Бохара, Бодғис, Бадахшон, Марв, Жузжон, Термиз, Хатлон, Хавоф — тўртинчи иқлимга, Ҳазар, Хоразм, Самарқанд, Шон, Тароз, Туркистон шаҳарлари бешинчи, олтинчи, еттинчи иқлимларга киради. «Эронини шимолидаги Ҳазар даштида яхудиёлар яшаётди ва уларнинг бир қисмини яъжуж ва маъжуж деб атайдилар. Самандар — Ҳазар вилояти ноҳтавтидир».

Осмон ёриткичларидан Ҳулар туркуми ҳам етти ёруғ юлдузлардан иборат, бу етти юлдуз ўзаро боғлиқлиқда, миллион йиллик олин-олин масофалардаги муталоабчиликни йўқотмаган ҳолатда биргаликда самода айланадилар. Қуръони каримнинг 54-Нажм сурасида Қўён, Ой ва юлдузлар самода сайр қилар экан, Яраттувчиен Аллоҳга сажда қилиб, маъжусуллар айтгани билан машғуллиги билдирилади.

Қўён даврасидаги собит сайёралар шу вақтгача еттита: Қўён, Юштер (Муштарий), Миррих (Аторуд) Марс (Баҳром), Сатурн (Зухал) Нептун, Плутон эканлиги маълум эди. Кейин бошқалари топилди.)

Алишер Навоий «Сабъан сайёр» дostonининг VIII бобида ҳаёлий оламга сайр қилиб, туниги осмон юлдузларининг турли гўзал қиёфаларда кўринишини тасвирлайди. Шоир юлдузлар чарақлаб, нур сочаётган осмонда юз туман — миллионлаб юлдузлардек жилваланиб рақс тушаётган гўзал позанинларни кўриб, ҳайратдан лол бўлиб қолади. Ҳушидан кетиб, тушида етти қаср — гўмбази кўради. «Уларнинг ҳаммаси осмон гўмбази каби доира шаклида бўлиб, бир-бири атрофида айланар эди. Етти гўмбаз ичиде

етти мутасаддий одам асли (фаришта) бўлиб, уларнинг ҳар бири ўзига хос подир сифатга эга эди. Улар кийган тўи ҳам ўз гўмбазининг рангига монанд бўлиб, ҳар бири ўз гўмбазининг иши билан машғул эди. Биринчи, қора гўмбазда, ўтирган одамнинг кийимлари ҳам, юзи ҳам қора, зарҳал, яшил, гулранг, кўк (мовий), жигаранг, оқ-кофурий қасрларда ҳам шундай эди.

«Бу қосоналарнинг ҳар бирининг ичии бир иқлим деб биллаверинг. (Етти иқлимдан келган сайёҳларин Навоий аввал тушида кўрган — М.М.). «Мен бу ердаги одамлар орасида етти кун юриб, ҳамма ёққа назар қилар эканман, ҳар кунининг доно эгаси менга бир афсона айтиб берди... Бу афсоналарнинг ҳар бирида гаройибот, ажойиботлар кўп эди. Мен бу афсоналарни ёдилаб, жоним саҳифаларига ёзиб қўйдим».

Шоир тушида кўрган етти осмон қасрларидаги ажойибот, гаройиботларининг асли ҳақиқатини тушунимай турганида, унинг ҳузурига Ҳизрмонанд мўйсафид (шир) келиб, аҳволни тушутиради:

«Эй, бу инҳоний сирлардан насибаси бор одам! Мужда (хушхабар) бўлсинким, ложувард чарҳда сенинг юлдузинг саодатли қилиб яралган экан.

Шундан сўнг Ҳизрмонанд чол (эҳтимол, Ҳизрнинг ўзи?) Низомий «Хамса»сининг тўртинчи дostonи «Ҳафғ пайкар» («Етти гўзал») ва Хусрав Деҳлавийининг «Ҳанг беҳишт» («Сақиз жаннат») асарлари гўзаллиги билан жаҳон аҳлини ҳайратга солган эди, дейди. Пир шарҳига кўра, Навоийга етти баланд гўмбаз бўлиб кўринган парса етти қават осмондаги етти қўендек улғу устозлардир. Пир Навоийга маслаҳат берадики, «Кўрганинг етти афсона устига яна етти турфа афсона кўнгайсан. Улар ўз ҳусну латофати билан (жонсиз) элга жон бергай, инсон вужудига руҳ бағишлагай».

Пирнинг етти қаср ҳақидаги бу сўзларида олам-олам маънолар бор. Бу маъноларини оғизона шарҳласак, шун кўрамизки, Навоий дostonининг элга жон бағишлаши — мол, дунё,

қундалик ҳаёт ташвишлари билан ўралашиб, гўзал ва юксак оламларни кўролмаб, қалб кўзи кўр бўлиб қолаётган элга ана шу гаройиб оламларни кўрсатини — уларга қайтадан руҳ, жон бағишланга тенг эди. Шоир тушида кўринган ширлар «сенинг дostonинг инсон вужудига руҳ бағишлагай», деган сўзлари ҳам шу маънодадир. Навоий асари билан танишган одам руҳий оламнинг шундай ажойиб манзараларини кўрадики, чексиз оламларга қараётган кўзлари янги очилгандай, ноёб гўзалликларни кўриб, биллиб, бебаҳо маънавий бойликларга эга бўлади. Навоийга Ҳизр яна айтадики, «Сенинг сўзинг билан яралган қасрларнинг ҳар бири юз гаройибот билан тўлиб, беҳисоб ажойиботлар билан жилваланган.

Навоий дostonида тасвирланишича, етти иқлим подшоҳлари Дилоромидан айрилган шоҳ Баҳромнинг гам-андуҳларини аритиш, дардди кўнглини соғутини учун бир-бирига ўхшамас етти гўзал қаср бино қиладилар. Ҳафғанинг ҳар бир қушида шоҳ Баҳром етти қасрдан бирида базми Ҳаминд тузиб, етти сайёҳдан афсоналар эшитади.

Дарвоқе, Навоийнинг бу дostonида афсона сўзи баъзилар ўйлаганидек, ҳаётдан узоқ, ҳаёлий воқеани ёки эртанинг аниқлатмайди. Бу ерда афсона сўзи ажойиб инсонлар ҳаётида учрайдиган, одамларни ҳайратга солувчи, ёвузликнинг мағлубиятига ва адолат тағтанасига инсонтирувчи, гаройиб воқеа-ҳодисаларни англатади. Етти иқлимдан келган мусофирларнинг ҳикояларида тасвирланишича, ёвуз кучлар мағлубиятга учраниш, адолат галаба қозониши учун соғдил, ширд, олийжапон инсонларнинг фидокорона саъй-ҳаракатлари зарур. Бу маъно гавҳарлари эса афсона эмас, ҳақиқатдир.

Шундай қилиб, Навоий етти иқлим ажойиботларини, етти олам маънолари дурдоналарини етти кунга снелдириб, мукаммал шоҳ асарини бунёд этади. Етти устози унга таҳсинлар ўқийди.

Маҳкам АНДИЖОНИЙ.

ИБН СИНО УГИТЛАРИ

Агар уйқу ҳаддан ошиб кетса, мия қоринчаларини хилтлар билан тўлдиради.

* * *

Бадан доимо ҳаракатда бўлар экан, давога эҳтиёж қолмайди.

* * *

Ғўштлар ғализдан сақланган ҳолда кўкат ва сўтлар томон юзлан.

* * *

Мастлик вақтида рутубатларини ортади, натижада нафсоний қувватлар ақига бўйсунамайди. Шу билан бирга мия мавжланиб кўтарилиб буглар билан араланиб ҳаракат ортади.

* * *

Маст шахсдан ақл ҳаё ва сабр кетади. Модомки, инсон шулардан ажралар экан, одамгарчиликдан чиқади.

* * *

Овқат устига ва ҳаммомдан чиқин биланоқ сув ичма.

* * *

Уйқу кучни қўзғатади, баданин чиқиндилардан тозалайди.

* * *

Уйқу ўз вақтида яхши. Фарзандингизни жуда тўйган ҳолда ухлатмангиз.

* * *

Ҳаракат қилмасдан фаровонликда яшайдан ҳам бадан совийди, бу тутун кўнайиши билан аланганинг учгани кабилдир.

ВА САБОҚЛАРИ

Ибн Сино беморларни даволанда гуллардан кўн ва хўн фойдаланган.

ГУНАФША

Гунафша қонбосимидан бўлган бош оғриғини босади.

Бунинг учун гунафшани ҳидлан ёки оғриётган жойга суртиш керак. Унинг қуюқ суртмаси ялғизли пишиларни қайтаради. Унинг япроғи ҳам шундай хусусиятга эга.

Гунафша иссиқ кўз оғриқда, иссиқ йўталга ҳам даво. Унинг шакарда пиширилган мўраббоси кўкракни юмшатади, ёғи эса қўтир учун энг яхши суртмадир.

НИЛУФАР

Нилуфар илдизи эзиб ичилса ёки суртма қилинса талоқ шини учун фойдали. Уруғи ва илдизи яраларни битирини хусусиятига эга. Илдизи ҳайз қони кетинини тўхтатади, доғни кетказади.

ГУЛХАЙРИ

Гулхайрида юмшатиши-ширини, бўшағини ва шимди-рини хусусиятлари бор.

Гулхайри пишиларни юмшатади, қайтаради ва қонли пишиларни шимдириб, чиққонни пиширади. Айниқса у ўрдак ёғи билан биргаликда бўғинларга боғланса ундаги оғриқни босади, қулоқ шинида ҳам гулхайри фойдали.

Хинка ялғизлашини ва зотилжамда унинг барглари боғланса шифо топади. Унинг уруғи ва елими ташналикни босиб, ич кетини тўхтатади.

ГУЛСАФСАР

Гулсафсар билан юз ювилса, юзини тозалайди, ялтира-тади ва ажинларни йўқотади. Айниқса, илдизи сеникел ва нуқтални қонталанда фойдали. Гулсафсар асаб касаллари учун дорн. Унинг илдизиюяси иссиқ сувдан кўйганга, баргининг қайнатмаси эса яраларга наф қилади.

Гулсафсар ёғи бошдаги яраларга ва кешакка қарини воситадир, у қулоққа томизилса, қулоқ шанғиллашини тўхтатади. Унинг илдизи йўтални тузатади, кўкракдаги тозаланиши қийин бўлган рутубатларни йўқотинида фойдали.

ГУЛТОЖИХУРОЗ

Гултожихўроз жароҳат ва яраларни битиради. Шираси оғиздаги эски яралар ва оғиз оғриғига наф қилади. Айниқса, унинг қўйилтирилган шираси оғиздаги ҳар қандай касалликка шончли дорн.

ХИНА

Хина асабни тинчлантирувчи восита. Шунинг учун ҳам хина гули асаб оғриқларида ишлатилади, фалаж ва тортишини касаллиғига энг яхши малҳам сифатида қўлланлади. Ёғи суяк синганда фойда қилади.

НАРГИС

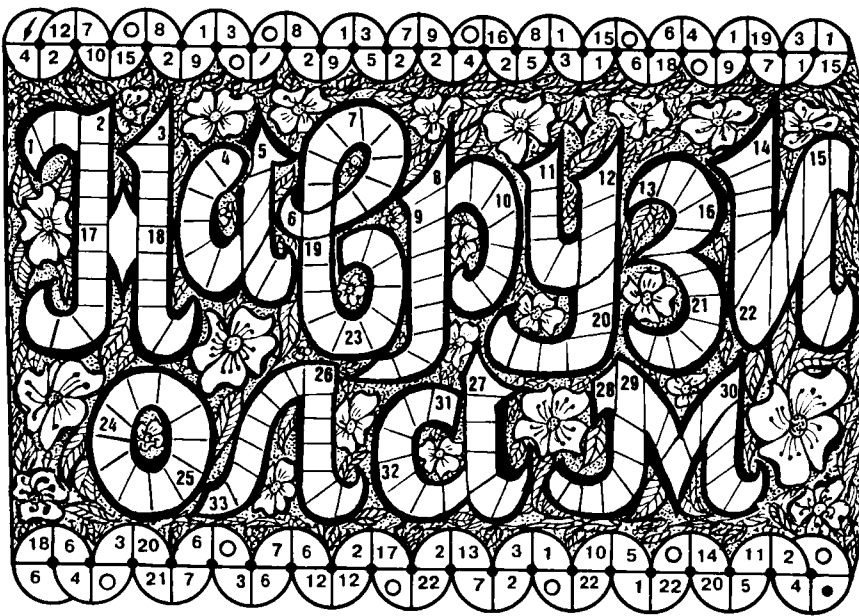
Наргис жароҳатларни қовжиратиб ва уларни шундай ёшиштирадики, ҳатто узилган найлар ҳам унинг кучидан бир-бирига бирикиб кетади. Асал билан янчилган наргис оловдан кўйганга ва чуқур яраларга қўйлади. Унинг илдизи асал ва ёввойи ясениқ билан аралаштирилиб пишиларга қўйилса, дарҳол ёради.

Наргис миядаги тикилмаларни очади, савдодан келиб чиқадиган рутубатли бош оғриғига наф қилади. Ёғи асабга фойдали. Кўкракка суртилса, кўкрак ва қорин соҳасидаги қаттиқ ва совуқ шишларни тарқатади.

Бардамбек САЪДУЛЛАЕВ тайёрлади.

БОШҚОТИРМА

Буйига: 2. Уртапишар, шифобахш ҳул мева. 3. Таомга ишлатиладиган кукат усимлик. 5. Киши кайфиятини кутарувчи Навруз айёмларида ўтказиладиган суз усталари баҳси. 8. Куклам элчиси, қуш. 11. Болаларнинг баҳорги ўйини. 12. Пазандаликда ишлатиладиган экинлар мажмуи. 13. Одатда байрам муносабати билан уйналадиган миллий чавандозлик мусобақаси. 14. Куклам сочпоғу. 15. Серилдиз, бегона ўт. 16. Биячилик маҳсули. 17. Митти, сайроқи парранда. 18. Дуккакли экин. 21. Ёғ ва тола олинадиган экин. 26. Гул шайдоси, ҳашарот. 27. Болаларнинг баҳорги ўққичи. 29. Навруз таомига ишлатиладиган кукат. 30. Гулламай ҳосил тугадиган ҳул мева.

Айлана ва ёйлар буйича: 1. Ёруглик ва ҳарорат манбаи, само жисми. 4. Айёмнинг рамзий таоми. 6. Тоғ атиргули шифобахш мевали бута. 7. Фасл. 9. Қирлик ер. 10. Хушбуй, қуркам гул. 17. Серсоя дарахт. 19. Ўтулан. 20. Бошоқли экин. 22. Ниҳол, ёш дарахт. 23. Эртапишар қовун нави. 24. Манзарали, хушбуй усимлик. 25. Кайфиятни кутарувчи ҳангома. 28. Куклам чечаги. 31. Сув манбаи. 32. Сув йўли. 33. Оммавий халқ қўшиқларидан бири.

МУАММОНОМА

Аввало қуйида таърифланиб рақамларда ифодаланган сўзларни топиб очқични ечинг.

1. Сайёра — 20, 7 2. Навруз бошланадиган шарқона ой — 21, 2, 3, 2, 5 3. Манзарали усимликдан тайёрланадиган ширинлик — 11, 6, 5, 8, 2, 4, 9 4. Бир турли попукли усимлик — 7, 10, 12, 2, 14 5. Вақт улчови бирлиги — 13, 1, 5 6. Омад, иқбол — 22, 2, 16, 17 7. Гуллаган маскан — 18, 2, 3, 2, 4 8. Ёғду, нур — 15, 1, 19.

Энди жавоблар асосида шакл атрофидаги рақамларни мос ҳарфлар билан алмаштириб муаммонотани ҳал этинг. Ундан юртбошимизнинг ибратли сўзлари аён бўлади.

Фозилжон ОРИПОВ.

Муқовада: Мусаввир В. Рейхетнинг «Ҳофиз Хоразмий» асари

Муассис: Ўзбекистон Халқ демократик партияси Марказий Кенгаши
Рўйхатдан ўтиш тартиби № 00088.

Таҳририятга келган қўлёзмалар муаллифга қайтарилмайди

Муаллифларнинг фикрлари таҳририятнинг фикридан ўзгача бўлиши мумкин

Журналдан кучириб босилганда «Мулоқот»дан олинди» деб ёзилиши шарт

Ушбу сонга Давлатмурод САЪДУЛЛАЕВ навбатчилик қилди

Ички безакларни мусаввир Қайрат АКЧУЛАКОВ чизди.

Муҳаррият манзили: 700083, Тошкент — 83, Буюк Турон, 41. Телефонлар: бош муҳаррир — 133-84-80, 136-54-01; бош муҳаррир уринбосари — 133-89-88, 132-54-02; масъул котиб — 136-75-15, 136-58-81; ижтимоий-сиёсий бўлим — 133-89-88; тарихий ва маданий мерос бўлими — 136-54-88, маънавият ва маърифат бўлими — 136-58-81.

Теришга 2000 йил 10 январда берилди. Босишга 2000 йил 21 февралда рухсат этилди. Формати 70x108 1/16. Шартли босма табоқ 5,6. Шартли буюқ нусха табоқ 8,75. Нашриёт ҳисоб табоғи 9,8. Нусхаси 9540. Буюртма № 30. Сотувда келишилган нархда.

Ношир: «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни.
700083, Тошкент шаҳри, Буюк Турон кчаси, 41.

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot